

วารสาร ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Journal of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

ปีที่ 17 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2564)

ISSN 2697-6358 [Online]

บทบรรณาธิการ

ประเด็นสำคัญของวารสารศิลปศาสตรฉบับนี้นำเสนอบทความที่เน้นด้านสังคมศาสตร์หลายประเด็น เริ่มจากบทความเรื่อง “บทบาทของรัฐและกลุ่มทุนแพลตฟอร์มจีนในธุรกิจ” ที่พยายามชี้ให้เห็นถึงการทำธุรกิจค้าปลีกแบบอีคอมเมิร์ซของจีนในภูมิภาคแม่น้ำโขงผ่านรูปแบบ “รัฐยุทธทางเศรษฐกิจ” เช่น การสร้าง “สภาวะยกเว้น” การสร้างจุดเชื่อมต่อกับคลังสินค้าต่างประเทศและระบบโลจิสติกส์ และ การสร้างธรรมาภิบาลในธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน ซึ่งส่งผลต่อการขยายตัวของทุนจีนได้รวดเร็วกับระบบนิเวศเดิมที่เคยจัดเตรียมมาก่อนหน้านี้ บทความต่อมาเรื่อง “พัฒนาการของการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมไทยต่อปัญหาเขื่อนแม่น้ำโขง” ได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เหนือกว่าของรัฐ และทุนในการจัดการสิ่งแวดล้อมและเขื่อนขนาดใหญ่ที่ขาดธรรมาภิบาลจนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนและระบบนิเวศ ภาคประชาชนท้าทายการจัดการดังกล่าวผ่านการเคลื่อนไหวและปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบต่างๆ เช่น การสร้างพื้นที่ทางความรู้ การปรับตัวเชิงสถาบัน การใช้กลไกด้านสิทธิมนุษยชน และการแก้ไขปัญหาด้วยแนวคิดการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

บทความที่สามเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิถีวิทยาการศึกษากลุ่มคนด้อยโอกาสหรือกลุ่มคนจนเรื่อง “วิถีวิทยาว่าด้วย “โชคที่บังเอิญค้นพบ” โดยนำเสนอถึงวิธีการค้นหาคนจนและการทำงานกับคน โดยค้นพบความยากจนหลายประเด็นจากความบังเอิญที่นักวิจัยไม่ได้คาดการณ์หรือล่วงรู้มาก่อน ในขณะที่บทความที่สี่เรื่อง “แนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ กรณีศึกษาหมู่บ้านบางตาวา ตำบลบางตาวา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี” นั้นได้นำเสนอให้เห็นถึงแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติที่ริเริ่มโดยกลุ่มผู้หญิงที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นชายแดนใต้เพื่อการเตรียมความพร้อม จัดตั้งกองทุนมีแหล่งเงินทุนเพื่อการเยียวยาและสร้างความสมานฉันท์ชายแดนใต้ (มยส.) และพัฒนาเป็นกองทุนสวัสดิการสังคม

บทความที่ห้า เรื่อง “การเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติ: การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ผ่านการทัศนศึกษาสำหรับนักศึกษาด้านการบริการ” เป็นบทความที่ค่อนข้างฉีกแนวออกไปทางด้านมนุษยศาสตร์คือนำเสนอให้เห็นว่าการสร้างทัศนคติและความตระหนักกับผู้เรียนเกี่ยวกับความสำคัญของภาษาอังกฤษในการพัฒนาอาชีพในอนาคตนั้นมีความสำคัญอย่างไร ส่วนบทความฉบับสุดท้ายเรื่อง “ความร่วมมือด้านการศึกษาและการฝึกอบรมในโลกร่วมสมัย: กรณีศึกษาความร่วมมือด้านการศึกษาและฝึกอบรมของเวียดนาม-ออสเตรเลีย (พ.ศ. 2552 - พ.ศ. 2564)” ชี้ให้เห็นว่าภายใต้ลัทธิสิทธิเสรีนิยมและการทูตสาธารณะ การพัฒนาความสัมพันธ์ด้านการศึกษาและความร่วมมือในการพัฒนาทรัพยากรระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ

บทบาทของรัฐและกลุ่มทุนแพลตฟอร์มจีนในธุรกิจ อีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน: กรณีศึกษาอาเซียนและไทย¹

The Role of Chinese State and Platform Capitalists in China's Cross-border E-commerce: Case studies of ASEAN and Thailand

อรัญญา ศิริผล², ภากร กัทชลี³, และ Jiangyu Li⁴

Aranya Siriphon, Pagon Gatchalee, and Jiangyu Li

Received: September 15, 2021/ Revised: October 17, 2021/ Accepted: November 8, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาบทบาทรัฐและทุนจีนที่แผ่ขยายอำนาจทางเศรษฐกิจผ่านธุรกิจค้าปลีกอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน (China's Cross-Border e-commerce) ธุรกิจนี้ได้รับความสำคัญจากรัฐจีนตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 2015 แต่ถูกยกระดับมากขึ้นในบริบทใหม่ท่ามกลางความตึงเครียดการค้าระหว่างประเทศของจีนกับสหรัฐอเมริกาและปัญหาโควิด 19 จีนใช้เวทีธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนสร้างความหลากหลาย ลดพึ่งพิงการส่งออกไปสหรัฐอเมริกา ขณะที่สามารถเชื่อมโยงการค้ากับประเทศในโครงการริเริ่มหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (BRI) และเชื่อว่าจะช่วยสนับสนุนโครงข่ายอุตสาหกรรมใหม่ใน

¹ บทความนี้มาจากการวิจัยเรื่อง ผลกระทบของธุรกิจค้าปลีกออนไลน์จีนข้ามแดนต่อประเทศไทย: กรณีศึกษาปฏิบัติการข้ามชาติของผู้ประกอบการจีนในเชียงใหม่ หนึ่งในโครงการวิจัยย่อยภายใต้ชุดแผนงานวิจัยเรื่อง “การขยายอิทธิพลของทุนนิยมจีนและผลกระทบต่อไทยและอาเซียน” (กันยายน พ.ศ. 2563 – สิงหาคม พ.ศ. 2564) ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563

² อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Faculty of Social Science, Chiang Mai University) Email: aranyas@yahoo.com, corresponding author

³ อาจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

⁴ อาจารย์ประจำ Department of Sociology, School of Law and Sociology, Yunnan Normal University

ห่วงโซ่อุปทานผ่านธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน บทความนี้ใช้แนวคิดระบอบการเคลื่อนย้าย ในการวิเคราะห์และใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์เก็บข้อมูลภาคสนาม ทบทวนเอกสารวิชาการและข้อมูลเครือข่ายออนไลน์ รวมทั้งใช้เครื่องมือ Baidu Editor วิเคราะห์ข้อมูลเว็บไซต์ Baidu สำรวจความสัมพันธ์ของผู้ประกอบการจีนกับธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน

บทความนี้ พบว่า ระบอบการเคลื่อนย้ายของรัฐจีนในฐานะ “รัฐยุทธทางเศรษฐกิจ” ที่วางโครงสร้างพื้นฐานและพัฒนาระบบนิเวศปูทางให้แก่บริษัทแพลตฟอร์มและผู้ค้าจีนในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนมี 3 ประการ คือ 1) การสร้าง “สภาวะยกเว้น” แก่เขตทดลองอีคอมเมิร์ซข้ามแดน 2) ยุทธศาสตร์ก้าวออกไปผ่านการสร้างจุดเชื่อมต่อกับคลังสินค้าต่างประเทศและระบบโลจิสติกส์ และ 3) การสร้างธรรมเนียมปฏิบัติในธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน นอกจากนี้ ยังพบว่าระบอบการเคลื่อนย้ายของรัฐจีนได้เปลี่ยนชุดความสัมพันธ์ทางการค้าใหม่ที่เอื้อให้ทุนแพลตฟอร์มจีนเข้ามาเป็นผู้เล่นหลักในตลาดอีคอมเมิร์ซอาเซียนและไทย ซึ่งส่งผลต่อเนื่องเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการจีนขนาดกลางและเล็กทั้งรายเดิมและรายใหม่รุกไล่เข้าสู่ระบบนิเวศที่ถูกปูทางขึ้นในธุรกิจนี้ด้วย

คำสำคัญ: รัฐจีน ทุนแพลตฟอร์ม ธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน ระบอบการเคลื่อนย้าย ตลาดอีคอมเมิร์ซอาเซียน

Abstract

This article studies the role of the state and capitalists from China, which has globally expanded its economic power working through the China's cross-border e-commerce (CBEC) sphere. The Chinese state has been developing the CBEC since the year of 2015, but is the CBEC has intensively shifted under recent contexts of trade war with the USA and the COVID-19 challenges. The Chinese state utilizes the CBEC in order to strategically build economic diversification to hopefully reduce the reliance on exportation to the USA. At the same time, the state hopes to

connect economically with other countries along the BRI project as well as to support the emerging industrial lines of the CBEC supply chain. This article deploys a mobility regime approach to the analysis and applies social scientific methods, composed of interviewing, reviewing literature of relevant academic documents and those in online media. It also includes Baidu Editor utilization to analyze big data from the Baidu search engine website in order to examine the interest of Chinese enterprises in the cross-border e-commerce to the ASEAN and Thailand.

This article finds that the mobility regime, seen as an economic statecraft and applied by the Chinese state, is composed of 3 elements: 1) zone of exception for CBEC, 2) going out strategy, connecting nodes by using overseas warehouse and logistic flow, and 3) good governance in e-commerce. Besides, the mobility regime has changed the trade relationship which, on one hand, has facilitated China's platform capitalists to engage enthusiastically within the ASEAN e-marketplace. On the other hand, it has opened opportunities for SMEs from China to enter the new ecosystem of the ASEAN E-marketplace.

Keywords: Chinese state, Platform capitalists, China's cross-border e-commerce, Mobility regime, ASEAN E-marketplace.

ประเทศจีนใช้เวลากว่า 40 ปีในการปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศและขยายสู่ต่างประเทศ เริ่มตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา ผลสำเร็จที่ชัดเจนประการหนึ่งคือ การที่จีนได้กลับมาเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจระดับโลกอีกครั้ง ความสำเร็จนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลจากวิถีคิดของรัฐบาลจีนในการขับเคลื่อน “รัฐยุทธ” (Statecraft) ศิลปะการปกครองที่ปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการให้ยืดหยุ่นกับสถานการณ์มาตลอด (Siripon, 2019) มีการใช้เครื่องมือเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ กำกับการเคลื่อนย้ายให้ไปตามทิศทางและเวลาที่คาดหวัง เช่น ยุทธศาสตร์ก้าวออกไป

(Going-out policy) กำกับทิศทางคนและทุนจีนให้เคลื่อนย้าย การปฏิรูประบบการเงิน (Kosaikanont, 2019) โครงสร้างพื้นฐาน โครงข่ายโทรคมนาคมสื่อสารที่ปัจจุบันขยายออกสู่ต่างประเทศอย่างเป็นระบบด้วยการส่งออกความรู้ เทคโนโลยี (เช่น ก่อสร้างเขื่อน ถนน รถไฟฟ้าความเร็วสูง) คน (นักลงทุน ผู้ประกอบการ ผู้เชี่ยวชาญ นักท่องเที่ยว) การค้าการลงทุนระหว่างประเทศ นำเข้า/ส่งออกวัตถุดิบ (พลังงาน ทรัพยากรธรรมชาติ/สินค้าปลีก อุปกรณ์การก่อสร้าง การเกษตรเคมีภัณฑ์ อุปกรณ์สื่อสาร ฯลฯ) ผ่านโครงการ “ริเริ่มแถบเส้นทาง” (Belt and Road Initiative – BRI) เพื่อขยายการเติบโตของจีน

ธุรกิจค้าปลีกอีคอมเมิร์ซข้ามแดน (Cross-Border e-commerce) ของจีนเป็นอีกผลผลิตหนึ่งของการปฏิรูปเศรษฐกิจจีนที่กำลังกลายเป็นตลาดค้าปลีกขนาดใหญ่ ได้รับความสำคัญมากขึ้นปัจจุบัน ธุรกิจค้าปลีกอีคอมเมิร์ซข้ามแดน ในที่นี้หมายถึงการทำธุรกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าบนอินเทอร์เน็ตโดยใช้เว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันแพลตฟอร์มออนไลน์อันหลากหลายเป็นสื่อแนะนำเสนอสินค้าบริการติดต่อกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย

บทความนี้ทำความเข้าใจบทบาทรัฐจีนและทุนแพลตฟอร์มจีนในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนที่รัฐจีนสนับสนุนเชิงนโยบายกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวและเสริมให้กลุ่มทุนแพลตฟอร์มจีนขยายตัวในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนในตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น บทความนี้ใช้แนวคิด “ระบอบการเคลื่อนย้าย” (Mobility regime) (Schiller and Salazar, 2012: 1-18) ในที่นี้ หมายถึงการใช้เครื่องมือของรัฐ (ไม่ว่า นโยบาย กฎหมาย ระเบียบและการลงมือปฏิบัติ) ในการกำกับคน ทุน วัตถุดิบ สินค้า เทคโนโลยีให้ (ไม่) เคลื่อนไปตามทิศทางและเวลาที่รัฐคาดหวังไว้ ทั้งนี้ รัฐชาติเป็นผู้เล่นสำคัญในระบอบการเคลื่อนย้ายที่กำกับเส้นทาง กลุ่มคนทุน วัตถุดิบ สินค้าที่จะ (ไม่) เดินทางเคลื่อนย้ายไปยังที่ใดที่หนึ่ง (Shamir, 2005: 197-217)

งานศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์เก็บข้อมูลเพื่อวิเคราะห์จาก 2 ส่วนหลัก คือ *ส่วนแรก* ข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์กลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐไทยและจีนรวม 4 คน ผู้ประกอบการจีนและไทยในจังหวัดเชียงใหม่ และในจีนรวม 20 คน *ส่วนที่สอง* ทบทวนข้อมูลจากเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจากเครือข่ายออนไลน์ วิเคราะห์แนวโน้มพฤติกรรมผู้คนบนโลกออนไลน์ผ่านการ

ใช้คำค้นที่เกี่ยวข้องในเว็บ search engine และใช้เครื่องมือ Baidu Editor วิเคราะห์ข้อมูลจากเว็บ Baidu ซึ่งเป็นเว็บไซต์สำหรับการค้นหาอันดับหนึ่งของจีนในช่วงปี 2020-2021 (Statcounter, 2021) มีผู้ใช้งานการค้นหาอันดับหกของโลกเพื่อสำรวจแนวโน้มความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนในโซเซียลมีเดีย

บทความนี้แบ่งเนื้อหาเป็น 3 ส่วน ส่วนแรก คือ การวิเคราะห์บทบาทรัฐกับระบบการเคลื่อนย้ายในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน ส่วนที่สอง ทนแพลตฟอร์มจีนกับการแผ่ขยายอิทธิพลเศรษฐกิจในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน และส่วนที่สาม วิเคราะห์ผู้ประกอบการจีนในธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรณีศึกษาประเทศไทย

รัฐจีนกับระบบการเคลื่อนย้ายในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน

เมื่อพิจารณาระบบการเคลื่อนย้ายของจีนจะพบความน่าสนใจในคุณลักษณะเฉพาะของรัฐยุทธทางเศรษฐกิจ (Economic statecraft) งานศึกษาของ Li (ed., 2017) ก็พบการผสมผสานใช้รูปแบบทั้งความร่วมมือ การเลือกข้างและการบังคับทั้งทางตรงและทางอ้อม ปรับไปตามสถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ขณะที่ Yang and Liang eds., (2019) พบว่า แม้รัฐยุทธทางเศรษฐกิจของจีนจะประสบความสำเร็จปัจจุบัน แต่ในอนาคตเริ่มมองเห็นความท้าทายใหม่ที่จีนกำลังถูกต่อต้านจากประเทศอื่น ๆ ที่เริ่มตั้งข้อสงสัยต่อทุนนิยมที่นำโดยรัฐจีน โครงสร้างพรรคคอมมิวนิสต์จีนกับการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมในระบบเศรษฐกิจการตลาด ธรรมชาติบาลและมาตรฐานด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับจากการดำเนินนโยบายของจีน (Yang and Liang, 2019) ส่วนงานของอริญญา (Siriphon 2019: 13-15) ศึกษาว่ายุทธทางเศรษฐกิจจีนในความสัมพันธ์กับการเคลื่อนย้าย พบว่า มี 3 คุณลักษณะร่วมคือการสนธิกำลัง (Assemblage) ทดลองและปฏิบัติ (Experiment and pragmatism) และการปรับตัวผสมผสาน (Adaptability and Hybridity) ซึ่งให้เห็นแนวการบริหารจัดการขับเคลื่อนระบอบการเคลื่อนย้ายที่รัฐจีนใช้มาตลอด โดยมีเป้าหมายสนับสนุนการเคลื่อนย้ายด้วยการอำนวยความสะดวกสนับสนุนทุนด้านต่าง ๆ (ผ่านสิทธิพิเศษ เงินกู้เงินให้เปล่า โควตา ฯลฯ) ทุนเครือข่าย (ผ่านการสร้างเครือข่ายทวิภาคี เครือข่ายภาคพื้นแล้วจัดตั้งกองทุนเตรียมรอไว้ให้) หรือการใช้โครงการลงทุนสาธารณูปโภคขั้น

พื้นฐานปูทางออกไปเสริมสร้างบรรยากาศทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศรองรับให้คนจีนข้ามชาติออกไปแข่งขันทางเศรษฐกิจโลกอย่างคล่องตัว เหยายาง นักเศรษฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยปักกิ่งก็สนับสนุนความคิดนี้ ที่มองว่า รัฐจีนปัจจุบันเป็นนักปฏิบัติและนักทดลองมากกว่าจะยึดติดทฤษฎีและลัทธิความเชื่อมากเกินไป (Tangnirandon, 2018)

ในกรณีธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนของจีนก็ไม่สามารถแยกออกจากกระบวนการเคลื่อนย้ายที่ทั้งสนับสนุนอำนวยความสะดวกหรือกำกับควบคุมของรัฐในลักษณะเดียวกัน ซึ่งพบ 3 คุณลักษณะร่วมดังกล่าที่บทบาทของรัฐสนับสนุนเชิงนโยบายกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวและขณะเดียวกันก็สร้างธรรมาภิบาลใหม่ในระบบธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนซึ่งพบความสอดคล้องทั้งนโยบายระดับชาติและนโยบายของรัฐระดับมณฑลมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2015 เป็นต้นมา นอกจากนี้ นโยบายของรัฐจีนยังเสริมให้กลุ่มทุนแพลตฟอร์มจีนขยายตัวในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนในตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้นด้วย สำหรับระบอบการเคลื่อนย้ายในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน บทความนี้พบว่า รัฐจีนใช้เครื่องมือและยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เช่น นโยบาย กฎหมายระเบียบและแนวปฏิบัติในการกำกับคน กลุ่มทุน บริษัท สินค้า เทคโนโลยี ตลอดจนการวางโครงสร้างพื้นฐานเพื่ออำนวยความสะดวกปูทางให้แก่บริษัท ผู้ค้าในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนแบ่งได้เป็น 3 ส่วนหลักคือ *ส่วนแรก* การจัดตั้งเขตทดลองอีคอมเมิร์ซข้ามแดน (CBEC) กับการสร้าง“พื้นที่ยกเว้น” *ส่วนที่สอง* ยุทธศาสตร์ก้าวออกไป: คลังสินค้าต่างประเทศและระบบโลจิสติกส์เชื่อมต่อ และ*ส่วนที่สาม* การสร้างธรรมาภิบาลในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน

1.การสร้าง“พื้นที่ยกเว้น”กับเขตทดลองอีคอมเมิร์ซข้ามแดน (CBEC) ในส่วนนี้แบ่งหัวข้อออกเป็น 4 หัวข้อย่อย คือ 1) ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างเขตเศรษฐกิจพิเศษ (แบบเดิม) กับเขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซ (แบบใหม่) 2) การสร้างสภาวะยกเว้นในเขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซ 3) เขตธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนกับการสร้างจุดเชื่อมต่อของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบใหม่ และ 4) การพัฒนานวัตกรรมการจัดการ

1.1 เขตเศรษฐกิจพิเศษ (แบบเดิม) กับเขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซ (แบบใหม่): ความเหมือนและความแตกต่าง

อันที่จริง รัฐบาลสี่จีนผิงปัจจุบันดำเนินนโยบายไม่ต่างไปจากสมัยตั้งเสี่ยวผิงกับแนวคิดปฏิรูปเศรษฐกิจด้วยการออกแบบ “พื้นที่ยกเว้น” เพื่อทดลองเชิงปฏิบัติการพัฒนาเศรษฐกิจนาร่อง สมัยตั้งเสี่ยวผิงเริ่มด้วยการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเซินเจิ้นเป็นครั้งแรกในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990 เพื่อนำร่องปฏิรูปเศรษฐกิจอุตสาหกรรมกับการเปิดให้ทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนระหว่างประเทศ ในปี ค.ศ. 2007 จีนมีเขตเศรษฐกิจพิเศษ 5 แห่งและมีเขตอุตสาหกรรมกว่า 1,500 แห่งที่นักลงทุนต่างชาติในพื้นที่ดังกล่าวจะได้รับนโยบายสิทธิพิเศษด้านภาษี พิธีการศุลกากร การเคลื่อนย้ายเงินทุน และการนำกำไรมาลงทุนเพิ่มผ่านการนำเข้าและส่งออก การเงิน และระบบการขนส่ง

ที่ผ่านมา ในทางวิชาการมองเขตเศรษฐกิจพิเศษว่ารัฐภายใต้ตรรกะเสรีนิยมใหม่ไม่ได้หมายถึงเพียงการเปิดเสรีให้เอกชนลงทุนดำเนินการอย่างอิสระโดยปราศจากการแทรกแซง แต่กลับหมายถึง บทบาทหน้าที่ของรัฐในการขับเคลื่อนตอบสนองให้ทุนดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยใช้กลไกเชิงนโยบาย กฎหมาย ระบบราชการ และงบประมาณ เขตเศรษฐกิจพิเศษในแง่การดำเนินการเช่นนี้จึงหมายถึงการที่รัฐสร้าง “สภาวะยกเว้น” (State of exception) ใช้อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนและสร้างพื้นที่ “ยกเว้น” ขึ้น นำเทคนิควิธีแห่งการจัดแบ่งพื้นที่ (Zoning technology) (Ong, 2004: 69-96) มาออกแบบนโยบาย กฎหมายและแนวปฏิบัติในพื้นที่เฉพาะให้แตกต่างไปจากพื้นที่ปกติเพื่ออำนวยความสะดวกการลงทุนให้แก่เอกชน ไม่ว่าจะ การกำหนดรูปแบบการจัดการพื้นที่เฉพาะ ระเบียบด้านภาษีสิทธิพิเศษ การลดหย่อนภาษีจัดหาพื้นที่และแรงงานราคาถูก ทำให้กลุ่มทุนสามารถเข้าถึงทรัพยากรสะดวกรวดเร็วเพื่อสร้างแรงจูงใจต่อนักลงทุน (Ong, 2006) ขณะที่ปัน แก้ว เหลืองอร่ามศรี (Laungaramsri, 2019) พบว่า รัฐใช้เขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นเครื่องมือในการควบคุมจัดการทรัพยากรเชิงพื้นที่รูปแบบหนึ่ง โดยเฉพาะทรัพยากรที่ดิน

ธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนของจีนก็เช่นกันที่รัฐบาลปักกิ่งเริ่มทดลองจัดตั้ง “เขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนแบบครบวงจร” (Integrated Pilot Zones for Cross Border e-Commerce--CBEC /中国跨境电子商务综合试验区) เรียกว่า “เขตทดลอง CBEC” (CBEC pilot zones) เพื่อจุดประสงค์ขับเคลื่อนให้ทุน

เอกชน วิสาหกิจบริษัทในธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนในเวทีการค้าระหว่างประเทศดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ดี แม้ว่าเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ออกแบบสมัยดั้งเดิมเสี่ยงกับเขตทดลอง CBEC หรือเขตอื่น ๆ สมัยสี่จีนจึงจะมีพื้นฐานความคิดในการสร้างพื้นที่ยกเว้นและสภาวะยกเว้นให้แก่ระบบการเคลื่อนย้ายในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายเหมือนกัน แต่ทั้งสองแบบนี้กลับมีความแตกต่างในเชิงเป้าหมายและการดำเนินการและผลที่ได้ กล่าวคือ สมัยดั้งเดิมเสี่ยงออกแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อนำเข้าเงินลงทุน ความรู้ เทคโนโลยีจากต่างประเทศมาพัฒนาประเทศในพื้นที่ยกเว้นเขตเศรษฐกิจพิเศษและเปิดให้คนจีนถูกชุดรีดแรงงานในกระบวนการผลิตสร้างผลผลิตอุตสาหกรรม แต่สมัยสี่จีนจึงการออกแบบเขตทดลอง CBEC หรือเขตอื่น ๆ เกิดขึ้นในบริบทที่ไม่จำเป็นต้องแสวงหาเงินลงทุนจากต่างประเทศมากนัก เพราะในประเทศมีทุนจีนขนาดต่าง ๆ มากพอสำหรับเขตทดลอง CBEC จะพบว่า ด้านหนึ่งเป้าหมายของรัฐบาลจีนเป็นไปเพื่อสนับสนุนให้แก่การเคลื่อนย้าย ระบบโลจิสติกส์สินค้า ทุนและคนอย่างเป็นระบบในเขตทดลอง CBEC ขณะที่อีกด้านกลับพบว่า ระบบดังกล่าวโดยเฉพาะผ่านความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีข้อมูลสารสนเทศ (Information technology-IT) ช่วยทำให้รัฐสามารถ “จับจ้อง” (Gaze) ควบคุมกำกับสินค้า ทุน/เงินและคนที่เกี่ยวข้องกับการนำเข้าส่งออกในเวทีการค้าระหว่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่า การเก็บภาษีนำเข้า/ส่งออกอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย การกำกับเม็ดเงินของระบบเงินตราต่างประเทศที่ทำการค้าระหว่างประเทศ กำกับกลุ่มบริษัทวิสาหกิจในการส่งออก/นำเข้าสินค้าและเงินรายได้ ภายใต้บัญชีรายชื่อสินค้าอนุญาต เป็นต้น

1.2 การสร้างสภาวะยกเว้นในเขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซ

รัฐบาลปักกิ่งจัดตั้งเขตทดลอง CBEC แห่งแรกขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 2015 ที่นครหางโจว มณฑลเจ้อเจียง เมืองที่ตั้งของเครือบริษัทอาลีบาบา จากนั้นปีต่อมาขยายเขตทดลอง CBEC กลุ่มที่ 2 ออกไปใน 12 เมืองใหญ่ เช่น เซี่ยงไฮ้ กวางโจว เทียนจิน เจิ้งโจว เซินเจิ้นเฉิงตู และเมืองอื่น ๆ จนในปี ค.ศ. 2018 รัฐบาลกลางประกาศจัดตั้งเขตทดลอง CBEC กลุ่มที่ 3 ขยายออกไปใน 22 เมืองทั่วประเทศ เช่น ปักกิ่ง ฮูฮอต (Hohhot ในมองโกเลียใน) เซินหยาง ฮาบิน นานกิง อุ๋ฮั่น ฉางซา คุณหมิง ซื่ออัน หลานโจว เซี่ยเหมิน และปี ค.ศ. 2020 รัฐบาลกลางจีนอนุมัติให้จัดตั้งเขตทดลอง CBEC รวม

5 กลุ่มเมือง ปัจจุบันมีเขตทดลอง CBEC รวมทั้งสิ้น 105 แห่ง แต่ส่วนใหญ่ยังอยู่ในเขตฝั่งตะวันออกของจีน (Zhang, 2020)

เขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนแบบครบวงจรนี้แสดงให้เห็นว่า รัฐไม่เพียงสร้าง “สภาวะยกเว้น” นำเทคนิควิธีแห่งการจัดแบ่งพื้นที่และออกแบบนโยบายมาใช้ขับเคลื่อนตอบสนองให้ทุนดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่ยังพบว่ารัฐมีความชำนาญมากขึ้นในการจัดการด้วยเทคโนโลยีแห่งอำนาจ การสนธิกำลังออกแบบเครื่องมือเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในการกำกับการเคลื่อนย้ายของคน สิ่งของ วัตถุดิบ โครงสร้างพื้นฐานเพื่อให้เกิดการพัฒนาไปตามทิศทางที่ตั้งเป้าหมายไว้ภายใต้บริบทสถานการณ์ใหม่ที่เป็นเงื่อนไขเชิงโอกาสและเงื่อนไขเชิงท้าทายที่รุ่มล่อม

จะพบว่า ในเชิงบริบทสถานการณ์ระดับโครงสร้างเศรษฐกิจ รัฐบาลโดยการริเริ่มของลี เคอเจียง (Premier Li Keqiang) ออกแบบเขตทดลอง CBEC มาเพื่อเพิ่มศักยภาพการขยายตัวของการส่งออกและนำเข้า (โดยเฉพาะการส่งออก) ที่ต้องการแสวงหาโอกาสการส่งออกสินค้าคุณภาพที่จีนได้พยายามยกระดับโครงสร้างพื้นฐานการประกอบการผลิตโรงงานในประเทศ เพิ่มศักยภาพการขนส่งระหว่างประเทศ เสริมสร้างมาตรฐานและส่งเสริมระบบนิเวศทางการค้า (Trade ecosystem) ให้แก่ธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน โดยเฉพาะภายหลังปี ค.ศ. 2019 ท่ามกลางความตึงเครียดทางการค้าระหว่างจีน-สหรัฐและสถานการณ์โควิด 19 ยิ่งชี้ให้เห็นชัดว่า ธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนได้รับบทบาทใหม่ การค้าธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนถูกวางบทบาทในการสร้างความหลากหลายทางการค้าระหว่างประเทศของจีน ลดการพึ่งพิงการส่งออกหลักไปยังสหรัฐอเมริกา ขณะที่สามารถเชื่อมโยงกับประเทศต่าง ๆ ในโครงการริเริ่มหนึ่งถนนหนึ่งเส้นทาง และยังเชื่อว่าจะช่วยสนับสนุนโครงข่ายอุตสาหกรรมใหม่ เช่น การขนส่งข้ามแดน ระบบการจ่ายเงินข้ามแดน ระบบการเงินในห่วงโซ่อุปทาน (supply-chain finance) เพิ่มแรงกระตุ้นให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจของจีน (Zhang and Chen, 2019)

1.3 เขตธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนกับการสร้าง “จุดเชื่อมต่อ” เครือข่ายความสัมพันธ์ (ทางเศรษฐกิจ) แบบใหม่

การวางโครงสร้างและระบบในเขตทดลอง CBEC ส่งผลต่อโครงข่ายระดับจุลภาคด้วย โดยพบว่า ภายในเขตทดลอง CBEC กลายเป็น “จุดเชื่อมต่อ” (Node)

ของชุดความสัมพันธ์ใหม่ที่พร้อมจะเชื่อมต่อกับเครือข่าย (Network) อื่น ขยายการเคลื่อนย้ายของทุน คน สินค้า เงิน บริการ (Castells, 1996; 2000; 2005; Cresswell, 2006) ให้แก่ธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนที่วางไว้ กลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าผู้ประกอบการ/ผู้ค้าจีน บริษัทวิสาหกิจขนาดใหญ่เชื่อมต่อกับบริษัทวิสาหกิจขนาดกลางและเล็ก (SMEs) และเชื่อมอุตสาหกรรมท้องถิ่นในจีนกับเครือข่ายโลก กล่าวคือ ภายในเขตทดลอง ธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนเป็นทั้งแหล่งที่ตั้งบริษัทโรงงานผลิตสินค้า เก็บสต็อกคลังสินค้า บริษัทนำเข้า/ส่งออกสินค้าอีคอมเมิร์ซ บริษัทจัดทำแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซ วิสาหกิจด้านการขนส่ง และบริษัทที่ให้บริการธุรกรรมการเงินที่เป็นการสร้างระบบการจัดการเชิงนวัตกรรม ผสมรวมภาคบริการมาไว้ในจุดเดียว

กรณีเขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนเมืองหางโจว พบว่า มีหลากหลายกลุ่มบริษัทเข้ามาตั้งในเขตนี้ ได้แก่ บริษัทจัดทำแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซนำเข้าสินค้าที่สำคัญ เช่น Tmall Global, NetEase Kaola, และ JD Worldwide บริษัทจัดทำแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซส่งออกที่สำคัญ เช่น Jollychic and club factory บริษัทจัดทำแพลตฟอร์มระบบการชำระเงินผ่านตัวแทนผู้ให้บริการด้านการเงิน (Third-party payment platforms) เช่น อาลีเพย์ บริษัทขนส่ง เช่น EMS, SF Express และวิสาหกิจที่ให้บริการสนับสนุนอื่น ๆ เช่น ประกันเครดิตสำหรับธุรกิจอีคอมเมิร์ซ

1.4 การพัฒนานวัตกรรมจัดการ

ภายในเขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนยังเปิดให้มีการพัฒนาเชิงนวัตกรรมจัดการ (Management innovation) ด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านบุคลากร การจัดการเก็บภาษี การตรวจสอบให้คำแนะนำอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ การให้บริการธุรกรรมการเงินข้ามแดนและการขนส่ง ตัวอย่างของเขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซเมืองหางโจวได้กลายเป็นเขตนำร่อง “นวัตกรรมด้านกลไกการจัดการ” เรียกว่า 6 ระบบ 2 แพลตฟอร์ม โดย 6 ระบบ หมายถึง ระบบการแบ่งปันข้อมูล ระบบการให้บริการการเงิน ระบบขนส่งอัจฉริยะ ระบบเครดิตอีคอมเมิร์ซ ระบบเฝ้าระวังเชิงข้อมูลและระบบการควบคุมป้องกันความเสี่ยง ส่วน 2 แพลตฟอร์ม หมายถึง แพลตฟอร์มให้บริการออนไลน์แบบครบวงจร และแพลตฟอร์มสวนอุตสาหกรรมออฟไลน์ (Zhang and Chen, 2019)

นวัตกรรมด้านกลไกการจัดการดังกล่าวทำให้เกิดการแบ่งปันข้อมูลในกลุ่มหน่วยงานด้านศุลกากร ระบบภาษี อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศและหน่วยงานรัฐอื่น ๆ ที่ร้อยต่อกัน ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยลดเวลาการจัดการใบขนสินค้าขาออก (Export Declaration) ทำให้เกิดการสร้างฐานข้อมูลระบบเครดิตของกลุ่มบริษัทอีคอมเมิร์ซจีนภายในเขตทดลอง ระบบควบคุมป้องกันความเสี่ยงและให้บริการเชิงนวัตกรรมทางการเงิน การรับประกัน อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศส่งออกและการขนส่งแบบอัจฉริยะ

ภายในเขตทดลองธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนยังสร้างสภาวะยกเว้นด้วยการออกแบบนโยบายภาษีพิเศษที่รัฐบาลกลางจีนผลักดันในเชิงรุกที่อาจจะคล้ายกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ หรือเขตอุตสาหกรรมของจีน ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดให้เป็นเขตปลอดภาษีส่งออกสินค้าขายนปลีก บริษัทได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลหรือเรียกเก็บในอัตราลดลง การนำเข้าสินค้าปลีกจากต่างประเทศถูกออกแบบให้ง่ายขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการบริโภคในประเทศของคนจีน ได้แก่ หลังจากลูกค้าจีนสั่งซื้อล่วงหน้า บริษัทใช้รูปแบบนำเข้าพิเศษซื้อของออนไลน์ (Online shopping bonded import mode) หรือระบบตรวจสอบภาษีและการชำระค่าธรรมเนียมการตรวจการศุลกากร (Customs Supervision) เมื่อสินค้านำเข้ามาจะถูกเก็บไว้ชั่วคราวที่ “คลังสินค้าทัณฑ์บน” (Bonded warehouse) ในเขตทดลอง จากนั้น กระบวนการพิธีการศุลกากรจะเกิดขึ้นที่คลังสินค้าทัณฑ์บนทันที ก่อนที่จะบริษัทขนส่งร่วมกับบริษัทหุ้นส่วนในเขตจะส่งสินค้ากระจายไปยังผู้ซื้อ บริษัทแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซที่ตั้งภายในเขตทดลองฯ จะได้รับสิทธิพิเศษทางภาษีภายใต้กรอบเขตการค้าเสรีและกรอบภาษีของจีน ที่ได้รับค่ายกเว้นการจดทะเบียนนำเข้า เพราะเป็นการนำเข้าสินค้าเพื่อการบริโภคส่วนบุคคล (Personal use) ไม่สามารถนำไปขายต่ออีกทอดหนึ่งได้จึงไม่ถูกเรียกขอใบอนุญาตนำเข้าครั้งแรก รวมทั้งยังได้รับยกเว้นการจดทะเบียนนำเข้าล่วงหน้าในสินค้าบางกลุ่ม เช่น อาหาร สุขภาพ อุปกรณ์การแพทย์ เครื่องสำอางที่อยู่ในรายชื่อสินค้า (CBEC positive list) ขณะที่หากบริษัทนำเข้าสินค้านอกเขตทดลองฯ และไม่ได้อยู่ในโครงการนำเข้าสินค้าปลีกในเขตทดลอง (CBEC retail importation program) ต้องใช้การนำเข้าแบบสิทธิพิเศษซื้อของออนไลน์และการนำเข้ารูปแบบการส่งตรงผ่านเว็บไซต์ธุรกิจอีคอมเมิร์ซ

ข้ามแดน ซึ่งจะได้สิทธิพิเศษข้างต้นและมีขั้นตอนกระบวนการตรวจพิธีการศุลกากรแบบปกติเข้มงวดก่อนส่งไปยังผู้ซื้อ

2. ยุทธศาสตร์ก้าวออกไป: คลังสินค้าต่างประเทศและระบบโลจิสติกส์เชื่อมต่อ

ยุทธศาสตร์ก้าวออกไป (Going out) หรือ ก้าวออกสู่โลก (Go global) เริ่มมาตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1990 เป้าหมายต้องการสร้างความแข็งแกร่งให้แก่บริษัทและรัฐวิสาหกิจจีน ส่งเสริมให้ออกไปสู่ตลาดโลกมากขึ้น Shambaugh (2013) มองว่า ยุทธศาสตร์นี้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนผ่านนโยบายการนำเข้าการลงทุนและเทคโนโลยีจากต่างประเทศ ไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในตลาดโลก ยุทธศาสตร์ก้าวออกไปเน้นผลลัพธ์ 2 ด้าน คือ สามารถกระตุ้นส่งเสริมให้นักลงทุน รัฐวิสาหกิจภาคเอกชนจีนออกไปมีบทบาททางเศรษฐกิจในตลาดต่างประเทศมากขึ้น เป็นตัวแทนจีนประชาสัมพันธ์ให้โลกรู้จักประเทศจีนมากขึ้น (Yeh and Wharton, 2016) ขณะที่ในทางกลับกัน ก็ต้องการเรียนรู้วิธีการบริหารธุรกิจการตลาดจากต่างประเทศผ่านการให้บริษัทรัฐวิสาหกิจกลุ่ม Champion company ออกไปลงทุนควบรวมกิจการในต่างประเทศ นำเทคโนโลยีมาพัฒนาให้เร็วขึ้นและลบข้อจำกัดด้านลบของจีน

เมื่อพิจารณาการทำธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนจีนที่เน้นประเด็นการส่งสินค้าออกต่างประเทศจะพบว่าระบอบการเคลื่อนย้ายของรัฐบาลจีนได้ขยายอาณาบริเวณไปยังนอกดินแดนจีนด้วย เพราะเห็นว่าบริษัทการค้าระหว่างประเทศดั้งเดิมกว่า 10,000 แห่งเริ่มเข้าสู่ธุรกิจอีคอมเมิร์ซทั้งแบบในและข้ามแดนมากขึ้น กลายเป็นแนวทางหลักที่จะช่วยทำให้การค้าระหว่างประเทศขยายตัวได้มากขึ้น ในที่นี้ ขอยกตัวอย่าง 2 โครงข่ายหลักที่เป็นจุดเชื่อมต่อกับต่างประเทศ ทำให้การเคลื่อนย้ายของสินค้า ผู้คนและทุนในธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ *โครงข่ายแรก* “คลังสินค้าต่างประเทศ” (Overseas warehouse) ที่วางจุดเชื่อมต่อไปสู่การขยายโครงข่ายเคลื่อนย้ายนอกดินแดน และ *โครงข่ายที่สอง* การคมนาคม ตัวอย่างของรถไฟขนส่งสินค้า

โครงข่ายแรก คลังสินค้าต่างประเทศ (Overseas warehouse) คลังสินค้าต่างประเทศทำหน้าที่เป็น “จุดเชื่อมต่อ” (Node/hub) เชื่อมสินค้าจีนส่งออกจากต้นทางการผลิตในจีนไปยังปลายทางผู้บริโภคในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ภายในคลังสินค้า

ต่างประเทศนี้ บริษัทจีนภายใต้การผลักดันของรัฐบาลจีนได้เชื่อมโยงเครือข่ายโลจิสติกส์อย่างเป็นระบบให้การไหลของสินค้าจีนเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วมีประสิทธิภาพ นำเอา ระบบแลกเปลี่ยนเงินตรา ระบบจ่ายเงิน การจัดการเรื่องภาษีศุลกากร การบริหารจัดการสินค้าระบบแพ็คเกจของและระบบการขนส่งที่พร้อมถึงมือผู้บริโภคในประเทศนั้น ๆ ภายในเวลารวดเร็ว

คลังสินค้าต่างประเทศถูกวางไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลปักกิ่งมา ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2014 ใช้เป็นยุทธศาสตร์สนับสนุนการขยายตัวการค้าระหว่างประเทศ แต่ไม่ได้ปรากฏชัดเจนกระทั่งปี ค.ศ. 2016 เมื่อลี เคอเฉิง เสนอรายงานของรัฐบาลที่จะสนับสนุนกลุ่มบริษัทแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซข้ามแดนและวิสาหกิจขนส่งเงินออกไป สร้างคลังสินค้าต่างประเทศ เพื่อส่งเสริมธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนส่งออกสินค้าจีนไป ต่างประเทศมากขึ้น จากนั้นในปี ค.ศ. 2017 กระทรวงพาณิชย์จีนเสนอแผนพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติ 5 ปี ฉบับที่ 13 ระบุว่ารัฐบาลจีนจะสนับสนุนให้วิสาหกิจออกไป สร้างคลังสินค้าในต่างประเทศ

ภายใน 3 ปี (ค.ศ.2020) พบว่าบริษัทจีน ไม่ว่าจะเป็น บริษัทเจ้าของแพลตฟอร์มอี คอมเมิร์ซอย่างอาลีบาบา บริษัท Okorder.com หรือบริษัทจีนที่ให้บริการโลจิสติกส์ โครงข่ายพื้นฐานและห่วงโซ่อุปทานแบบครบวงจรจากต้นทางสู่ปลายทาง เช่น เครือ Zongteng Group บริษัท WINIT Corporation ขยับก้าวออกไปต่างประเทศเพื่อไปตั้ง คลังสินค้าในต่างประเทศ โดยมีรัฐบาลจีนเดินหน้าเจรจากับรัฐบาลอื่นระดับทวิภาคี หรือระดับภาคพื้นทวีป ยุทธศาสตร์นี้ทำให้ปลายปี ค.ศ. 2020 มีคลังสินค้าใน ต่างประเทศที่คนจีนเป็นเจ้าของมากถึง 1,800 แห่งครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 12 ล้าน ตารางเมตรกระจายอยู่ในประเทศต่าง ๆ ที่มีคู่ค้ากับจีน ไม่ว่าจะเป็น รัสเซีย ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สหรัฐ และประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก (Chen, 2021; the State Council, 2021)

รูปแบบการสร้างคลังสินค้าต่างประเทศของจีนมีอย่างน้อย 3 แบบ คือ *แบบแรก* บริษัทจีนลงทุนสร้างเองทั้งหมดเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นและการบริหารจัดการ *แบบที่สอง* ร่วมมือกับหุ้นส่วนบริษัทท้องถิ่นเพื่อช่วยในการจัดการบริหารและกระจาย สินค้า และ*แบบที่สาม* ใช้บริการจากหน่วยบริการสนับสนุนครบวงจร (One-stop supporting service mode) ของบริษัทขนส่งที่มีอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม จะพบว่า คลังสินค้าต่างประเทศของจีนเกิดขึ้นในรูปแบบแรกคือ บริษัทจีนลงทุนสร้างเองทั้งหมด

มากที่สุด ตัวอย่างบริษัทเครือ Zongteng Group ผู้ให้บริการโครงข่ายพื้นฐานสำหรับธุรกิจอีคอมเมิร์ซมีคลังสินค้าต่างประเทศจำนวน 36 แห่งกระจายอยู่ในอังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส อิตาลี ครอบคลุมพื้นที่กว่า 1 ล้านตารางเมตรและจ้างพนักงานท้องถิ่นรวมกว่า 1,500 คน ประสิทธิภาพของคลังสินค้าที่เบอมิ่งแฮม ประเทศอังกฤษสามารถใช้เครื่องจัดเรียงสินค้าอัตโนมัติ 36,000 รายการต่อชั่วโมงจัดวางบนชั้นห้องใต้หลังคาของคลังสินค้าอย่างเป็นระบบ บริษัท Ruston Express บริษัทโลจิสติกส์ระหว่างประเทศที่มีฐานอยู่ที่เมืองเหอหลงเจียงของจีนสร้างคลังสินค้าในประเทศรัสเซียเมื่อปี ค.ศ. 2015 ทำให้สามารถส่งสินค้าไปยังลูกค้าในรัสเซียภายใน 1 วัน บริษัท WINIT Information Technology Co (Winit Corporation) บริษัทที่ให้บริการคำแนะนำด้านห่วงโซ่อุปทานแบบครบวงจรในเมืองเซี่ยงไฮ้ก็เป็นเจ้าของคลังสินค้าต่างประเทศ ให้บริการเก็บสินค้าและบริการขนส่งครบวงจรแก่บริษัทธุรกิจอีคอมเมิร์ซมากกว่า 20,000 แห่งที่ไม่ได้มีเพียงคนจีนเท่านั้นแต่มาจากบริษัทต่าง ๆ ทั่วโลก โดยคลังสินค้ามีคำสั่งซื้อเฉลี่ยประมาณ 200,000 รายการต่อวันและส่งสินค้ากว่า 300,000 กล่องต่อวัน ส่วนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่คลังสินค้าต่างประเทศเป็นเจ้าของโดยเครือข่ายบริษัทอาลีบาบาที่ยกระดับแพลตฟอร์มด้วยเทคโนโลยีและจัดตั้งคลังสินค้าต่างประเทศกว่า 30 แห่งกระจายอยู่ใน 12 เมืองใหญ่ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Zhou, 28 August, 2020)

คลังสินค้าต่างประเทศของจีนปรับแนวคิดคลังสินค้าที่แตกต่างไปจากเดิมไปเป็นคลังสินค้าแบบบริหารจัดการ (Fulfillment Center) ที่ไม่เพียงทำหน้าที่เก็บสินค้าเท่านั้น แต่ผนวกเอาเทคโนโลยีการบริหารจัดการ ได้แก่ ระบบสายพานลำเลียงอัตโนมัติ (Automated assembly lines) คลังสินค้าแบบสามมิติ (three-dimensional warehouses/ 3D Warehouse) เพื่อใช้พื้นที่จัดเก็บ คัดแยกและหมุนเวียนสินค้าให้สามารถทำงานครบวงจร ตั้งแต่บรรจุสินค้า จัดส่งสินค้าให้ถึงมือลูกค้า โดยที่ผู้ค้ารายย่อยออนไลน์ไม่จำเป็นต้องดูแลเรื่องการสต็อกสินค้า เมื่อมีคำสั่งซื้อจากลูกค้า คลังสินค้าก็จะบริหารจัดการเรื่องการขนส่งสินค้าให้ต่อไป (Wu, 2016; People's Daily Online, 19 January 2021) คลังสินค้าต่างประเทศทำให้บริษัทสามารถปรับยุทธวิธีในการเลือกสินค้าได้ทันเวลาและสามารถสร้างศักยภาพของบริษัทจีนในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในความต้องการของผู้บริโภคต่างประเทศและ

ระบบนิเวศตลาดที่เปลี่ยนไป เช่น ตัวอย่างของ JD.com จัดตั้งห่วงโซ่การขนส่งโดยผนวกเอาฟังก์ชันของคลังสินค้าและการให้บริการที่รวดเร็ว ขยายบริการการขนส่งสินค้าไปยัง 483 เมือง และ 7 เกาะในประเทศอินโดนีเซีย สามารถลดเวลาในการขนส่งได้ถึง 85 % จากเดิมต้องใช้เวลาส่งนาน 5-7 วัน เหลือเพียงส่งถึงมือลูกค้าได้ภายใน 1 วัน

การวางจุดเชื่อมต่อโครงข่ายดังกล่าวยังทำให้บริษัทวิสาหกิจจีนขนาดกลางและเล็กสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนได้มากขึ้น จากเดิมมีเพียงผู้เล่นหลัก คือบริษัทใหญ่ที่มีศักยภาพในการดำเนินการขั้นตอนที่ซับซ้อน (เช่น การจัดซื้อ การขาย โลจิสติกส์ คุณสมบัติการส่งออก รับเงินตราต่างประเทศ กระบวนการแลกเปลี่ยน การคืนภาษี) ปัจจุบันเมื่อโครงข่ายถูกวางเป็นระบบและเชื่อมโยงด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลได้เปิดให้ผู้ประกอบการสตาร์ทอัพสมัยใหม่ของจีนเข้ามาใช้งานระบบอย่างคล่องแคล่ว ทำให้ปัญหาส่งออกในอดีตกลายเป็นเรื่องง่ายรวดเร็ว เช่น ผู้ประกอบการใหม่ที่สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกตั้งร้านในแพลตฟอร์มธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนเมื่อเดือนพฤษภาคม ปี ค.ศ. 2020 เพียงเดือนเดียวมีบริษัทวิสาหกิจจีนเข้ามารวมถึง 150,000 ราย มากกว่าปี ค.ศ. 2019 ทั้งปีถึง 8 เท่า (Wu, 2016)

โครงข่ายที่สอง จุดเชื่อมต่อการขนส่งคมนาคม (Chinese Logistic aid Policies) การขนส่งระหว่างประเทศ รถไฟ ระบบระบายเงิน ในที่นี้ ขอยกตัวอย่างระบบการเคลื่อนย้ายของจีนผ่านการอำนวยความสะดวกเส้นทางขนส่งข้ามแดน กรณีรถไฟที่รัฐบาลจีนได้เปิดตัวขบวนรถไฟบรรทุกสินค้าอีคอมเมิร์ซเส้นทางจีน – ยุโรป (Qilu) แห่งแรกของมณฑลซานตง (ปี ค.ศ. 2021) เดินทางจากศูนย์ขนส่งสินค้าในเมืองชิงเต่า (Qingdao multimodal transportation center) ถึงปลายทางที่กรุงมินสค์ ประเทศเบลารุส ดำเนินงานโดยกลุ่ม Shandong Hi-speed Group (SDHS) ของมณฑลซานตง บรรทุกสินค้าของใช้ประจำวัน 100 ตู้ เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้าในครัวเรือนขนาดเล็กและของใช้ในชีวิตประจำวันผ่านเส้นทางด่านหม่านโจวหลี่ (Manzhouli) เขตปกครองตนเองมองโกเลียในเข้าสู่รัสเซียและสิ้นสุดปลายทางที่กรุงมินสค์ ประเทศเบลารุส โดยใช้เวลา 15 – 17 วัน

ภายใต้โครงข่ายเส้นทางคมนาคมรถไฟยังผูกโยงกับระบบภาษี พิธีการศุลกากรที่วางระบบไว้ที่ว่า หากปิลสินค้ามูลค่าต่ำกว่า 5,000 หยวนและไม่เกี่ยวข้องกับระบบ

รับรอง สามารถผ่านระบบส่งออกอีคอมเมิร์ซได้ทันที ลดต้นทุนพิธีการศุลกากรผ่านการกำหนดช่องพิเศษในการตรวจสอบ

การเชื่อมเครือข่ายโลจิสติกส์ระหว่างประเทศและการรับจ่ายเงินระหว่างประเทศเป็นอีกหัวใจสำคัญในการพัฒนาอีคอมเมิร์ซข้ามแดน ที่พบว่าผู้ประกอบการจีนขนาดกลางและเล็กสามารถขายสินค้าออนไลน์ไปต่างประเทศได้สะดวกขึ้น เพราะระบบโลจิสติกส์ส่งสินค้าจีนและระบบการรับจ่ายเงินสะดวกรวดเร็ว ปัจจุบันบริษัทที่ทำแพลตฟอร์มรับจ่ายเงินข้ามแดนของจีนมี 5 แพลตฟอร์ม ได้แก่ Payoneer และ WorldFirst โดยกลุ่มอาลีบาบาเลือกเอาแพลตฟอร์ม WorldFirst มาใช้เมื่อปี ค.ศ. 2019 ร่วมมือกับ Alipay ลิงค์แพลตฟอร์มเข้าด้วยกัน ขณะที่อีก 3 แพลตฟอร์มใหม่ ได้แก่ Pingpong, Vcan, และ LianLian (Wang, 1 May 2019) เข้ามาเป็นตัวกลางสำคัญในการรับจ่ายเงินการซื้อขายสินค้านำเข้าส่งออกระหว่างประเทศ ทำให้ผู้ประกอบการจีนสามารถได้รับเงินค่าสินค้าได้อย่างรวดเร็วไม่ถึงหนึ่งวันต่างจากที่ผ่านมาที่ผู้ค้าต้องรอการจ่ายเงินระหว่างประเทศเป็นเวลายาวนาน

3. การสร้างธรรมาภิบาลในธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน

ธรรมาภิบาลในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนสะท้อนให้เห็นจากการที่รัฐจีนออกกฎหมายอีคอมเมิร์ซฉบับใหม่ (E-Commerce Law) ประกาศใช้เดือนมกราคม ปี ค.ศ.2019 แม้ว่ามีเป้าหมายหลักเพื่ออำนวยความสะดวกในการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศด้วยการลดภาษีนำเข้าลง เพิ่มโควตาให้ผู้บริโภคจีนสามารถสั่งซื้อสินค้าออนไลน์จากต่างประเทศในวงเงินที่สูงขึ้นและช่วยเพิ่มความมั่นใจให้แก่ผู้บริโภคจีนในการได้รับสินค้านำเข้าแบบของแท้มีคุณภาพ แต่กฎหมายดังกล่าวมีเป้าหมายหลักอีกประการ เพื่อยับยั้งการหลบเลี่ยงภาษีนำเข้าสินค้าของกลุ่มได้ไกว (代购, Daigou) (Purchasing agent/ Overseas personal shopper/ professional shopper) เเยกแยกรายย่อยคนจีนที่รับสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศนำเข้าไปจีน กลุ่มได้ไกวก่อตัวเป็นกระแสใหญ่ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2008-2018 เป็นกลุ่มคนจีนพลัดถิ่นเดินทางไปต่างประเทศ ไม่ว่า เพื่อการท่องเที่ยว การค้า ทำงานหรือศึกษาต่อ ที่มักหารายได้เสริม (Part-time) ซื้อสินค้าในประเทศที่ตนไปพักอาศัยแล้วส่งกลับไปยังประเทศจีนตามคำสั่งซื้อของผู้บริโภคจีนผ่านช่องทางโซเชียลมีเดียและแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซ

ภายใต้กฎหมายใหม่นี้ ได้ก่อให้เกิดดำเนินการตามกฎหมาย คือ ลงทะเบียนเป็นผู้ประกอบการอีคอมเมิร์ซและได้รับใบอนุญาตทั้งในจีนและประเทศที่ซื้อสินค้าเพื่อเข้าสู่ระบบการจัดเก็บภาษีทั้งในจีนและภูมิภาคที่นำสินค้าเข้ามา หากไม่ดำเนินการทั้งผู้ขายและแพลตฟอร์มที่เปิดให้ได้กำไรของจะถูกรับเป็นเงินถึง 500,000 หยวน และ 2 ล้านหยวนตามลำดับ และอาจถูกฟ้องร้องดำเนินคดีทางศาลในข้อหาลักลอบนำเข้าสินค้า หลีกเลี่ยงภาษีและการละเมิดกฎหมายโดยเจตนา (Wong, 10 January 2019)

จุดเริ่มต้นของอาชีพอีคอมเมิร์ซในช่วงปี ค.ศ. 2008 ที่คนจีนเริ่มไม่มั่นใจต่อสินค้าที่ผลิตในจีน โดยเฉพาะกรณีอื้อฉาวจากการที่บริษัทจีนผลิตนมผงปลอมปนเพื่อนำมาจำหน่าย ทำให้เด็กทารกเสียชีวิตถึง 6 คนและกว่า 10,000 คนล้มป่วย หลังจากพบว่าบริษัทผู้ผลิตจีนได้ใช้ผงเมลามีนเป็นส่วนผสมลงไปในสินค้านมผงขายสู่ตลาด นับแต่นั้นมา ทำให้คนจีนจำนวนมากหันมาซื้อสินค้าจากต่างประเทศแทน กฎหมายอีคอมเมิร์ซฉบับใหม่ภายใต้ความพยายามสร้างธรรมาภิบาลในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนของรัฐบาลจีนส่งผลกระทบต่อกลุ่มผู้ค้ารายย่อยจีนที่โพสขายของออนไลน์แบบเสรีในช่วงที่ผ่านมา

ข้อสังเกตอีกประการเกี่ยวกับการสร้างธรรมาภิบาลในธุรกิจอีคอมเมิร์ซที่รัฐจีนใช้ควบคุมกำกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่อย่างเข้มงวด คือ กรณีอาลีบาบาถูกรัฐบาลจีนสั่งปรับเป็นเงินทั้งสิ้น 18,300 ล้านหยวน (87,855.64 ล้านบาท) และต้องยื่นรายงานการตรวจสอบตนเองเป็นเวลา 3 ปี ในข้อหาละเมิดกฎหมายต่อต้านผูกขาดการค้า และใช้อำนาจทางการตลาดในทางที่ผิด โดยใช้ความได้เปรียบของแพลตฟอร์มอาลีบาบาบังคับให้ผู้ค้าบนแพลตฟอร์มเลือกหนึ่งในสองแพลตฟอร์มแทนที่จะทำงานกับทั้งสองแพลตฟอร์ม ถือเป็นการขัดขวางกระบวนการหมุนเวียนสินค้าอย่างเสรีและละเมิดสิทธิและผลประโยชน์ที่ถูกต้องตามกฎหมายของผู้บริโภค⁵ รัฐยุทธจีนผ่านการใช้กฎหมายดังกล่าว ด้านหนึ่งถูกมองว่า เป็นการสร้างธรรมาภิบาลในธุรกิจอีคอมเมิร์ซกับการเคลื่อนย้ายของทุน สินค้าในธุรกิจอีคอมเมิร์ซให้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรม แต่อีกด้านก็ถูก

⁵ โปรดดูเนื้อหาข่าวเพิ่มเติมที่ <https://www.dailynews.co.th/foreign/836297/>
<https://positioningmag.com/1327652> (สืบค้นเมื่อ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2564)

มองว่ารัฐจีนใช้ปันข้ออ้างเพื่อหยุดกลุ่มทุนจีนขนาดใหญ่ที่แผ่ขยายอิทธิพลเหนือรัฐบาลและพรรคคอมมิวนิสต์และมีอิทธิพลทางความคิดต่อคนจีนมากเกินไป

ทุนแพลตฟอร์มเงินกับการแผ่อิทธิพลเศรษฐกิจในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน

ระบอบเคลื่อนย้ายของรัฐจีนข้างต้น โดยเฉพาะผ่านการทำยุทธศาสตร์ก้าวออกไปส่งผลให้กลุ่มทุนแพลตฟอร์มเงินขยายตัวเข้าสู่ตลาดอีคอมเมิร์ซในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างรวดเร็ว ในทางวิชาการ Smicek (2017) เรียกกลุ่มทุนเหล่านี้ว่าเป็น “ทุนนิยมแพลตฟอร์ม” (Platform capitalism) ขณะที่ Lüthje (2019) ตั้งคำถามกับทุนนิยมแพลตฟอร์มเงินภายใต้นโยบายรัฐ “ทำในจีน 2025” (Made-in-China 2025) สร้างหมู่บ้านเถาเป่า (Taobao villages) ขึ้นมาภายหลังแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซเถาเป่าเติบโตสูงที่สุดในจีน กลุ่มทุนแพลตฟอร์มเงินในที่นี่จะกล่าวถึงการที่กลุ่มทุนแพลตฟอร์มเงินแผ่ขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจของจีนในธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน เข้ามาเป็นผู้เล่นหลักในตลาดอีคอมเมิร์ซ (E-Marketplace) ในกลุ่มประเทศอาเซียน จะพบว่า 3 แพลตฟอร์มหลักในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ Lazada (ลาซาด้า) Shopee (ช้อปปี้) และ JD Central (เจดี เซ็นทรัล) เป็นแพลตฟอร์มธุรกิจอีคอมเมิร์ซที่มีผู้ลงทุนเป็นชาวจีนทั้งสิ้น ผู้บริโภคสินค้าในประเทศไทยและกลุ่มอาเซียนกลายเป็นกลุ่มหลักรองรับตลาดอีคอมเมิร์ซข้ามแดนสำหรับการส่งออกสินค้าจีนผ่านธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน

ข้อมูลจากการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการค้าและการพัฒนาหรืออังค์ถัด (UNCTAD) (Noomnuan, 2021) ระบุว่าประเทศไทยมีนักช้อปปิ้งออนไลน์ 5 ล้านคน ถือเป็นอันดับหนึ่งในอาเซียน อันดับ 6 ในเอเชียและติดอันดับที่ 16 ของโลก มีมูลค่ารวม 27 พันล้านดอลลาร์ (5.3% ของ GDP) ในปี ค.ศ. 2019 เป็นต้นมา ตลาดธุรกิจอีคอมเมิร์ซในประเทศไทยขยายตัวมาก แต่กลับพบว่าผู้ประกอบการจีนเข้ามามีบทบาทในตลาดอีคอมเมิร์ซไทยมากขึ้น โดยประเทศจีนเข้ามามีสัดส่วนยึดครองตลาดอีคอมเมิร์ซถึง 2 ใน 3 ขณะที่สินค้าที่ขายบนลาซาด้า ช้อปปี้ และเจดี เซ็นทรัล 3 แพลตฟอร์มเจ้าใหญ่ในไทยก็พบว่ามากถึง 174 ล้านชิ้นในปี ค.ศ. 2019 โดยจำนวนสินค้ามากกว่า 77% เป็นสินค้ามาจากประเทศจีน ส่งผลให้จำนวนสินค้าจากประเทศไทยมีสัดส่วนอยู่บนแพลตฟอร์มน้อยกว่า (Kriddikorn, 2020)

3 แพลตฟอร์มหลักใหญ่ในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีหลายตัว กลุ่มอาลีบาบาเป็นบริษัทแม่ ขณะที่ชอปปีเป็นของกลุ่ม Sea Group สำนักงานใหญ่อยู่ในประเทศสิงคโปร์ แต่มีบริษัทเทนเซ็นต์ (Tencent) บริษัทเทคโนโลยีของจีนที่ถือหุ้นของ Sea Group อยู่เกือบ 40% ส่วนเจดี เซ็นทรัล ร่วมทุนกันระหว่าง JD (Jingdong) ประเทศจีนจับมือกับกลุ่มเซ็นทรัลของไทย

สำหรับแพลตฟอร์มชอปปีเป็นแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซที่ใหญ่ที่สุดในไทย มีผู้ใช้เฉลี่ยเดือนละกว่า 47.2 ล้านราย ปี ค.ศ. 2018 ชอปปีเปิดตลาดในจีน ทำให้นักช็อปเข้าถึงผลิตภัณฑ์ได้ง่ายขึ้นจากผู้ค้าจีนโดยไม่ต้องจ่ายค่าขนส่งและค่าธรรมเนียมเอเยนต์ในสิงคโปร์หรือฟิลิปปินส์แข่งขันกับลาซาด้าและเถาเป่า จากนั้น ชอปปีเพิ่มประสิทธิภาพอีคอมเมิร์ซจีนเชื่อมโยงสู่ตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใช้ประสบการณ์จากทีมธุรกิจของชอปปีมีผู้เชี่ยวชาญการออกแบบแก้ปัญหาแบบครบวงจรข้ามแดนให้แก่ผู้ขายจีน สนับสนุนโครงข่ายโลจิสติกส์ นับตั้งแต่การเริ่มต้นส่งสินค้า การใช้ภาษา การขนส่ง การจ่ายเงินและการวางแผนทรัพยากรของธุรกิจ ชอปปีดึงดูดผู้ค้ารายย่อยจีนและแข่งขันกับทั้งลาซาด้าและเถาเป่าได้ ในเรื่องการมีคลังสินค้าข้ามแดนที่ไม่ต้องเสียค่าเช่าและการให้บริการขนส่งรวดเร็ว (Shopee Logistics Service -SLS) ที่ผู้ค้าจีนส่งสินค้าไปเก็บสต็อกไว้ที่คลังสินค้าในจีน หลังจากนั้นระบบ SLS จะดำเนินการต่อให้ทันทีเมื่อมีผู้ซื้อส่งสินค้ามีการใช้เอเยนต์ (Shopee agent) แทนในการดูแลกระบวนการขายสินค้าให้ โดยที่ผู้ค้ารายย่อยไม่จำเป็นต้องทำด้วยตัวเอง

ชอปปียังทำแอปพลิเคชันแยกตาม 6 ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อให้เกิดลักษณะความเป็นท้องถิ่น (localization) ช่วยจัดระบบดำเนินการที่ยืดหยุ่น สร้างฟีเจอร์แบบท้องถิ่นเข้าถึงลูกค้าในประเทศนั้น ๆ พัฒนาอินเทอร์เน็ตและรูปแบบของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตของประเทศนั้น ๆ การส่งสินค้ามีลักษณะยืดหยุ่นและมีช่วงเวลาสามารถส่งได้ทั้งทางอากาศและทางบกที่เน้นลดต้นทุนการขนส่งได้ ผู้ค้าจีนยังได้รับการพัฒนาความรู้จากทีมของชอปปี จัดตั้งวิทยาลัยชอปปี (Shopee College) เพื่อเตรียมผู้ค้าจีนไปสู่การค้าระหว่างประเทศมากขึ้นและจัดตั้งสถาบันที่เรียกว่า Shopee Cross-border Business School ร่วมมือกับ Yiwu University of Commerce and Industry ในเมือง Yiwu ศูนย์กลางตลาดขายส่งและกระจายสินค้าเบ็ดเตล็ดนานาชาติที่ใหญ่ที่สุดในจีน เพื่อฝึกผู้ค้าจีนในการเตรียมเข้าสู่การค้าอีคอมเมิร์ซข้ามแดน

ส่วนลาซาด้าก่อตั้งในสิงคโปร์ปี ค.ศ. 2012 และถูกซื้อโดยเครืออาลีบาบาในปี ค.ศ. 2016 จากนั้นเริ่มกลายเป็นบริษัทอีคอมเมิร์ซที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ครอบคลุม 6 ประเทศรวมทั้งอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ มีระบบการทำให้เป็นท้องถิ่นในการจัดการ สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับตลาดอีคอมเมิร์ซในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทำให้เกิดความคุ้นเคยกับลักษณะเฉพาะความต้องการของผู้บริโภคท้องถิ่น ปรับปรุงประสบการณ์การบริหารจัดการทรัพยากรที่ก้าวหน้า เพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการทำธุรกิจและการดำเนินการ เช่น ติดตั้งเครื่องมือให้บริการลูกค้าแบบอัจฉริยะสนับสนุนหลากหลายภาษา ปรับปรุงระบบการค้าและการโปรโมชั่นวัฒนธรรม ดิจิทัลและการพัฒนาธุรกิจมากขึ้น ปรับปรุงระบบการขนส่งบนความร่วมมือ สร้างคลังสินค้าและเปิดเครือข่ายการขนส่งกับ Cainiao ทำให้ผู้ค้าจีนใช้เครือข่ายของบริษัทนี้ส่งสินค้าไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รวดเร็ว จากนั้น ลาซาด้าในท้องถิ่นประเทศนั้น ๆ จะส่งสินค้าภายในประเทศเอง ผู้ขายจีนจึงไม่จำเป็นต้องหาบริษัทขนส่งมาจัดการดำเนินการเพียงส่งสินค้าไปวางไว้ที่คลังสินค้าต่างประเทศภายในช่วงเวลาที่กำหนด จากนั้น การส่งสินค้าข้ามแดนจะถูกจัดการโดยหุ้นส่วนของลาซาด้าและกลุ่มมืออาชีพของแพลตฟอร์ม ทำให้ผู้ค้าจีนเสียต้นทุนค่าขนส่งข้ามแดนลดลง ขณะที่ผู้ใช้แพลตฟอร์มลาซาด้าได้รับความมั่นใจในประสิทธิภาพพร้อมส่งสินค้าที่ลาซาด้าต่อเนื่องในประเทศไทย เครืออาลีบาบาสร้าง “สวนอีคอมเมิร์ซ” ในเขตการค้าเสรีภายใต้โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor-EEC) เพื่อใช้แหล่งที่ตั้งนี้เป็นศูนย์กลางการกระจายสินค้าและขนส่งในกลุ่มประเทศอาเซียนให้มีความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้นเป็นการขยายธุรกิจการค้าอีคอมเมิร์ซข้ามแดนระหว่างจีนกับกลุ่มประเทศอาเซียน

สำหรับเจดีประเทศไทย (JingDong Thailand) กลุ่มแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซจีนที่เริ่มขึ้นปี ค.ศ. 2014 พยายามขยายออกสู่เวทีต่างประเทศมากขึ้นในปี ค.ศ. 2017 ให้บริการแก่คนจีนพลัดถิ่นในต่างประเทศก่อน ความตั้งใจแรกก็เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่คนจีนพลัดถิ่นและนักศึกษาจีนผู้ใช้ภาษาจีน ต่อมา JD global ได้ผนวกบริการภายในประเทศจีนและอื่น ๆ เข้าด้วยกัน จนปี ค.ศ. 2018 ได้ขยายไปยังประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เวียดนาม อินโดนีเซียและประเทศไทย โดยประเทศไทยเป็นประเทศแรกที่ JD ร่วมมือในต่างประเทศ เป็นการร่วมมือกับเครือบริษัท

เช่น ทรูสเปซ ประเทศไทยจัดทำแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซ ที่เปิดให้เห็นตัวอย่างของกลุ่มตัวแทนบริษัทจีนขยับเข้ามาสู่ตลาดประเทศไทยมากขึ้น

ผู้ประกอบการจีนในธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรณีศึกษาประเทศไทย

ระบอบเคลื่อนย้ายของรัฐจีนในธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนได้ปูทางสร้างระบบนิเวศสำหรับการส่งออก/นำเข้าการค้าระหว่างประเทศผ่านการทำยุทธศาสตร์จุดเชื่อมต่อและนโยบายอื่น ๆ ที่สอดคล้องดังข้างต้น ส่งผลให้กลุ่มทุนแพลตฟอร์มจีนสามารถขยายตัวเข้าสู่ตลาดอีคอมเมิร์ซในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการจีนขนาดกลางและเล็กเคลื่อนตัวเข้าสู่ระบบนิเวศใหม่ธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน

บทความนี้ได้สำรวจพฤติกรรมการค้นหาข้อมูลธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนจากจีนมายังไทยเป็นกรณีตัวอย่าง ใช้เครื่องมือ Baidu Editor ที่พัฒนาโดย Baidu เว็บไซต์ที่ใช้สำหรับการค้นหาอันดับหนึ่งของจีนในช่วงปี ค.ศ. 2020-2021 (Statcounter, 2021) โดยเริ่มวิเคราะห์คำค้นหาตั้งต้นสองคำ (ณ วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2564) ได้แก่ **泰国跨境** (Thailand Cross border) และ **泰国电商** (Thailand E-commerce) เพื่อตรวจสอบว่าคนจีน/ผู้ประกอบการจีนสนใจทำธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนมายังไทยมากน้อยเพียงใด อยู่ในกลุ่มไหนอย่างไร ทั้งนี้ ได้พบคำค้นหาที่เกี่ยวข้องกับคำค้นหาตั้งต้นสองคำข้างต้นถูกจัดอยู่ในหมวดคำค้นหายอดนิยม (**热搜**) ทั้งสิ้น แม้ว่าปริมาณการค้นหาต่อเดือนอาจไม่สูงนัก โดยอยู่ในระดับหลักร้อยถึงหลักพันต่อเดือน แต่ถือว่าได้รับความนิยมในฐานะคำค้นหาความสนใจเฉพาะ (Niche keyword) ซึ่งสามารถสรุปคำค้นหาและปริมาณการค้นหาต่อเดือนที่เกี่ยวข้องกับ CBEC จากจีนมาไทย โดยตัดคำค้นหาที่มีความหมายตรงหรือใกล้เคียงกับ CBEC รวมถึงคำอื่น ๆ ที่สามารถรวบรวมเป็นคำเดียวได้ดังตารางที่ 1

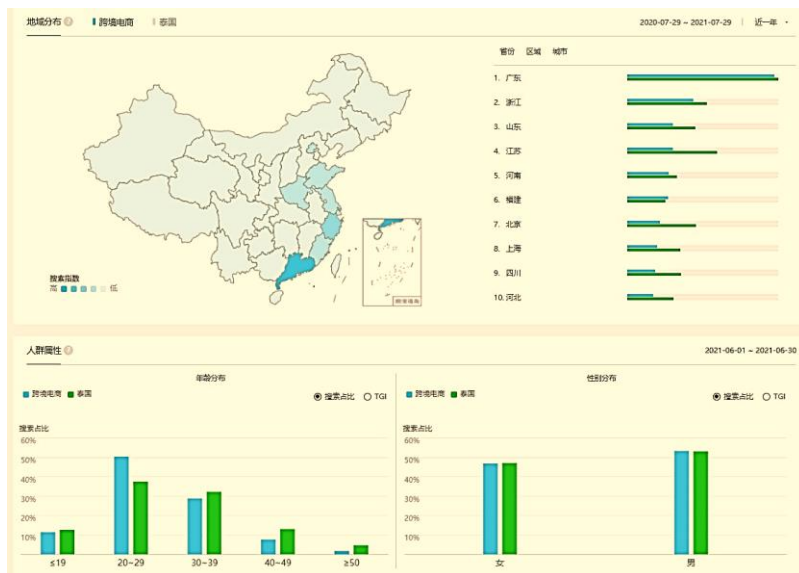
ตารางที่ 1 แสดงแนวโน้มความสนใจของคนจีนในประเทศจีนกับการทำธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน			
คำค้นหา (ภาษาจีน)	คำแปล (ภาษาไทย)	ปริมาณ การ ค้นหาต่อ เดือน (ครั้ง)	ปริมาณ การค้นหา ต่อวัน (ครั้ง)
东南亚跨境电商有哪些平台	แพลตฟอร์ม CBEC ในภูมิภาค ASEAN มีแพลตฟอร์มใดบ้าง	5,356	179
东南亚电商平台排名	อันดับแพลตฟอร์ม E-commerce ในภูมิภาค ASEAN	2,861	95
东南亚电商	ASEAN E-commerce	2,684	89
泰国网	เว็บไซต์ไทย (泰国网 เป็นชื่อเว็บไซต์ที่นำเสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประเทศไทยในรูปแบบภาษาจีน ถือเป็นเว็บไซต์อันดับต้น ๆ ที่คนจีนใช้หาข้อมูลเกี่ยวกับประเทศไทย อย่างเช่นการค้าขายในไทย)	1,941	65
正规的泰国代购网站	เว็บไซต์ขายสินค้าไทยแบบเป็นทางการ-ถูกกฎหมาย	1,084	36
泰国港口	ท่าเรือนำเข้าส่งออกสินค้าในไทย	1,037	35

จากตารางที่ 1 ชี้ให้เห็นแนวโน้มความสนใจของคนจีนในจีนที่ต้องการทำธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน ซึ่งมีกลุ่มที่สนใจทำการค้าออนไลน์ในภูมิภาคอาเซียนโดยเฉพาะโดยมุ่งเน้นไปที่การค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซข้ามแดนในกลุ่มประเทศอาเซียนเพื่อเจาะกลุ่มลูกค้า เช่น การหาข้อมูลจากเว็บไซต์ 泰国网 (taiguo.com) นำเสนอข้อมูลภาษาจีนเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประเทศไทย การค้า

ออนไลน์ในประเทศไทย มีการค้นหาข้อมูลเว็บไซต์เป็นลำดับแรกที่ขยายผลไปสู่การขายสินค้าไทยแบบถูกกฎหมาย ข้อมูลทำเรื่อนำเข้าส่งออกสินค้าในไทย

ประเด็นต่อมาคือ กลุ่มคนจีน/ผู้ประกอบการจีนที่สนใจต้องการทำธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนในไทยเป็นคนกลุ่มไหนและอาศัยอยู่ที่ไหนในประเทศจีน จากการวิเคราะห์โดยใช้ Baidu Editor (ณ วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2564) สืบค้นพฤติกรรมการค้นหาคำ โดยกำหนดคำค้นหา 跨境电商 (Cross Border E-commerce) เทียบกับคำว่า 泰国 Thailand เพื่อตรวจสอบสอดคล้องในการเจาะการค้าข้ามพรมแดนพื้นที่ประเทศไทยของคนจีน พบว่า ข้อมูลพื้นฐานของผู้ค้นหาทั้งสองคำเป็นกลุ่มใกล้เคียงกัน โดย 10 อันดับแรกในจีนที่คำค้นหาสองคำนี้ปรากฏมากที่สุด มีดังนี้

สำหรับพื้นที่ในประเทศจีนที่มีการค้นหาคำว่า 跨境电商 มากที่สุด 10 อันดับแรก ได้แก่ 1) กวางตุ้ง 2) เจ้อเจียง 3) ซานตง 4) เจียงซู 5) เทอหนาน 6) ผู้เจี้ยน 7) ปักกิ่ง 8) เซี่ยงไฮ้ 9) เสฉวน 10) เทอเป่ย์ ส่วนคนจีนในประเทศจีนที่มีการค้นหาคำว่า 泰国 มากที่สุด 10 อันดับแรก ได้แก่ 1) กวางตุ้ง 2) เจียงซู 3) เจ้อเจียง 4) ปักกิ่ง 5) ซานตง 6) เสฉวน 7) เซี่ยงไฮ้ 8) เทอหนาน 9) เทอเป่ย์ 10) ผู้เจี้ยน นอกจากนี้ยังพบว่า ช่วงอายุของผู้ที่ค้นหาข้อมูลจากทั้งสองคำค้นหาข้างต้นบนโลกออนไลน์จีนมีความใกล้เคียงกัน โดยลำดับช่วงอายุผู้ที่ค้นหาคำว่า 跨境电商 ได้แก่ 1) ช่วงอายุระหว่าง 20-29 ปี 2) อายุระหว่าง 30-39 ปี 3) น้อยกว่าหรือเท่ากับ 19 ปี 4) ช่วงอายุระหว่าง 40-49 ปี และ 5) มากกว่าหรือเท่ากับ 50 ปี ขณะที่ลำดับช่วงอายุผู้ที่ค้นหาคำว่า 泰国 มีดังนี้ 1) ช่วงอายุระหว่าง 20-29 ปี 2) ช่วงอายุระหว่าง 30-39 ปี 3) ช่วงอายุระหว่าง 40-49 ปี 4) น้อยกว่าหรือเท่ากับ 19 ปี และ 5) มากกว่าหรือเท่ากับ 50 ปี โดยทั้งสองคำค้นหามีสัดส่วนเพศชายค้นหาคำทั้งสองคำมากกว่าเพศหญิง ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงแหล่งที่ตั้งและกลุ่มช่วงอายุของกลุ่มคนจีนในประเทศจีนที่สนใจทำธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนในไทย

นอกจากนี้ ยังใช้การค้นหาข้อมูลบน Baidu Editor (ณ วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2564) สำนวจความสนใจเรื่องการทำธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนมายังประเทศไทย โดยพิจารณาผ่านพฤติกรรมของกลุ่มให้บริการการค้าอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนด้วยการใช้คำค้นหา 泰国电商 (Thailand E-commerce) ก็พบจำนวน 33,700,000 เนื้อหา ซึ่งมีทั้งแบบโฆษณา (广告) และแบบเนื้อหาทั่วไป โดยเนื้อหาโฆษณาที่ปรากฏบนหน้าผลการค้นหาคำค้นหา เป็นโฆษณาการให้บริการทำการค้าธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนที่ช่วยเหลือการทำการค้ากับประเทศไทย ขณะที่เนื้อหาทั่วไปซึ่งปรากฏอยู่ในหน้าค้นหาหน้าแรกโดยรวมเป็นการนำเสนอข้อมูลธุรกิจอีคอมเมิร์ซในไทยเป็นหลัก

จากผลสำรวจข้อมูลโซเชียลมีเดียข้างต้น บทความนี้พบว่า ภายใต้รัฐยุทธจีนระบบนิเวศใหม่ที่ถูกปูทางไว้และการขยายตัวของแพลตฟอร์มจีนในอาเซียนและไทย ส่งผลให้ผู้ประกอบการจีนขนาดกลางและเล็กกลุ่มเดิมได้รุกไล่เข้าสู่ระบบนิเวศที่ถูกปู

ทางขึ้นใหม่ ขณะที่ก็เกิดภาวะกลุ่มใหม่ในจีนให้ความสนใจต่อธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนเตรียมทดลองตลาดธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนในไทยมากขึ้น

สรุป

บทความนี้ให้ความสำคัญกับบทบาทรัฐและทุนจีนที่แผ่ขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจผ่านการทำธุรกิจค้าปลีกอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน สำหรับจีนนับตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1990 ที่จีนปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศและขยายสู่ต่างประเทศ ผลสำเร็จที่เห็นชัดคือการกลับมาเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจระดับโลกอีกครั้ง ความสำเร็จนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากวิสัยทัศน์ของรัฐจีนในการขับเคลื่อนรัฐยุทธ ศิลปะการปกครองที่ซึ่งทำให้การบริหารจัดการสามารถปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นกับสถานการณ์มาตลอด ตลอดจนการปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ก็เอื้อให้การใช้รัฐยุทธแบบจีนมีลักษณะเฉพาะ ที่ทั้งสามารถควบคุมกำกับทางการเมืองได้เข้มงวด ขณะที่ก็ปรับใช้นโยบาย กฎหมายกำกับกับการเคลื่อนย้ายของคน กลุ่มทุน บริษัท สินค้า เทคโนโลยี โครงสร้างพื้นฐานภายใต้ระบอบเคลื่อนย้ายปูทางสร้างโอกาสให้การแข่งขันทางเศรษฐกิจทั้งในและต่างประเทศจนสามารถมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจระดับโลกในปัจจุบัน

กรณีธุรกิจค้าปลีกอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนได้สะท้อนให้เห็นการใช้เครื่องมือของรัฐในเชิงนโยบาย ยุทธศาสตร์และกฎหมายที่ยกระดับเข้มข้นมากขึ้นในบริบทสถานการณ์ใหม่ภายใต้แรงกดดันสงครามการค้าระหว่างจีนกับสหรัฐและสถานการณ์โควิด 19 ที่พบว่าจะจะเป็นโอกาสท่ามกลางความท้าทายใหม่ รัฐจีนใช้เวทีธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดน ด้านหนึ่งเพื่อลดการพึ่งพิงการส่งออกไปสหรัฐอเมริกา ขณะที่อีกด้านก็สร้างความหลากหลายทางการค้าเชื่อมโยงกับประเทศคู่ค้าทวีปอื่น ทั้งในอาเซียนและประเทศบนเส้นทางโครงการ BRI ไปพร้อม ๆ กับเชื่อว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นขยายโครงข่ายอุตสาหกรรมใหม่ในห่วงโซ่อุปทานผ่านธุรกิจอีคอมเมิร์ซข้ามแดนในระยะต่อไป

บทความนี้พบว่า ระบอบการเคลื่อนย้ายของรัฐจีนในฐานะรัฐยุทธทางเศรษฐกิจที่วางโครงสร้างพื้นฐานและสร้างระบบนิเวศปูทางให้แก่บริษัทแพลตฟอร์มและผู้ค้าจีนมีอย่างน้อย 3 ประการสำคัญ คือ *ประการแรก* การสร้าง “สภาวะยกเว้น” แก่เขตทดลองอีคอมเมิร์ซข้ามแดน *ประการที่สอง* ยุทธศาสตร์ก้าวออกไปผ่านการสร้างจุดเชื่อมต่อ

ด้วยคลังสินค้าต่างประเทศและระบบโลจิสติกส์ และ *ประการที่สาม* การสร้าง ธรรมชาติในธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดน

ข้อสังเกตต่อรัฐยุทธทางเศรษฐกิจของรัฐจีนทั้งสามประการข้างต้นในธุรกิจ อีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนชี้ให้เห็นภาพสองด้าน คือ ด้านหนึ่ง พบว่าเป็นรัฐยุทธที่มีเป้าหมาย อำนาจความสะดวกให้แก่การเคลื่อนย้ายของกลุ่มทุน (ทั้งขนาดใหญ่ กลางและเล็ก) สินค้าและเทคโนโลยีนวัตกรรมให้เคลื่อนย้ายคล่องตัวมีประสิทธิภาพขึ้น ผ่านการสร้าง สภาพะยกเว้นในเขตทดลอง CBEC วางจุดเชื่อมต่อโครงข่ายสาธารณูปโภคพื้นฐานใน ระบบนิเวศธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนใหม่ และปรับใช้ยุทธศาสตร์ก้าวออกไปเพื่อเสริม ให้ทุนแพลตฟอร์มจีนและผู้ประกอบการจีนขนาดกลางและเล็กขยายออกสู่เวทีค้าต่าง ทวีปได้มากขึ้น แต่อีกด้าน ก็พบว่า การสร้างธรรมชาติในธุรกิจอีคอมเมิร์ซที่รัฐจีนใช้ ควบคุมกำกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่และกลุ่มได้ไ้แล้วผู้ผลิตจีน แม้จะเป็นความพยายาม สร้างกติกาที่มองได้ว่า ต้องการสร้างธุรกิจอีคอมเมิร์ซให้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมต่อทั้ง ผู้ขายรายย่อยและผู้บริโภคจีน แต่ก็ชวนให้เห็นได้ว่ารัฐจีนกำลังใช้กฎหมายหนึ่งใน เครื่องมือเชิงรัฐยุทธของจีนเพื่อลดทอนอำนาจของกลุ่มทุนจีนขนาดใหญ่ที่กำลังแผ่ ขยายเหนือรัฐบาลจีน พรรคคอมมิวนิสต์และเริ่มมีอิทธิพลทางความคิดต่อคนจีนมากขึ้น

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาการขยายตัวของธุรกิจอีคอมเมิร์ซจีนข้ามแดนใน อาเซียนและไทยในปัจจุบัน ที่องคาพยพของรัฐจีน ทุนแพลตฟอร์มและผู้ประกอบการ SME จีนกำลังรุกไล่เข้าสู่การค้าระหว่างประเทศโดยเฉพาะการส่งออกอย่างเข้มข้นผ่าน เวทีใหม่ ในแง่นี้ อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของจีนผ่านการเคลื่อนย้ายของคน ทุน สินค้าและบริการในเวทีการค้าใหม่จะทำให้เกิดผลกระทบต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน อนาคตอันใกล้ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบการในห่วงโซ่อุปทานตั้งแต่ ผู้ค้าขายส่ง สินค้า ผู้ประกอบการโลจิสติกส์ และผู้ค้ารายย่อย

References

- Castells, M. (1996). **The Information Age: Economy. Society and Culture, vol. I: The Rise of Network Society**. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2000). Materials for an Explanatory Theory of the Network Society. **British Journal of Sociology**, 51 (1), 5-24.
- Castells, M. (2005). “Space of Flows, Spaces of Places: Materials for a Theory of Urbanism in the Information Age.” In Bishwapriya, S., editor. **Comparative Planning Cultures**. (p. 45-64). New York: Routledge.
- Cresswell, T. (2006). **On the Move. Mobility in the Modern Western World**. New York: Routledge.
- Chen, Qian. (2021). Government Support, Industry Agglomeration and Cross-Border E-Commerce Development in the Context of Digital Economy (Shuzijingji Beijingxia de Zhengfuzhichi, Chanyejiu Yu Kuajingdianshang Fazhan). **E-Commerce (Dianzi Shangwu)**, 24, 68–71.
- Kriddikorn. (September 25, 2020). Exploring Thai E-Commerce Foreign Companies dominate the Markets, predicting 2020 with the 2.2 hundred Million Bt. (In Thai). **Business Knowledge**. Retrieved July 25, 2021, from <https://workpointtoday.com/ecommerce-thailand-in-2020/>
- Kosaikanont, R. (2019). “Chinese Capital Going Global: Thai-Chinese Industrial Zone and Labor Conditions in Thailand.” In Santasombat, Y., editor. **The Sociology of Chinese Capitalism in Southeast Asia: Challenges and Prospects**. (p. 169-194). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Laungaramsri, pinkaew. (2018). **After Special Economic Zone**. (in Thai) Chiang Mai: Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

- Li, Mingjiang (ed.) (2017). **China's Economic Statecraft: Co-optation, Cooperation and Coercion**. New Jersey: World Scientific Publisher.
- Luthje, B. (2019). Platform Capitalism 'Made in China'? Intelligent Manufacturing, Taobao Villages and the Restructuring of Work. **Science, Technology and Society** 24, (2), 199-217.
- Noomnuan, Tanachart. (2021, 7 May). Thailand no. 16 for the World ranking E-Commerce, but Cross-Border Ecommerce? (In Thai) **BangkokBiznews**. Retrieved July 12, 2021, from <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/652474>
- Ong, A. (2004). The Chinese Axis: Zoning Technologies and Variegated Sovereignty. **Journal of East Asian Studies**, 4, 69-96.
- Ong, A. (2006). **Neoliberalism as exception: Mutations in citizenship and sovereignty**. Durham, London: Duke University.
- People's Daily Online. (2021, 19 January). Warehouses Help Chinese Companies Sell Products to more Places around the World. Retrieved August 12, 2021, from <http://en.people.cn/n3/2021/0119/c90000-9811056.html>
- Schiller, N. G. and Salazar, N.B. (2012). Regimes of Mobility across the Globe. **Journal of Ethnic and Migration Studies**, DOI:10.1080/1369183X.2013.723253.
- Shambaugh, D. 2013. **China Goes Global: The Partial Power**. New York: Oxford University Press.
- Shamir, R. (2005). Without Borders? Notes on Globalization as a Mobility Regime. **Sociological Theory**, 23, 2, 197-217.
- Siriphon, Aranya. (2019). **Chinese Influence and the Impact to Tourism and Agriculture Security in Northern Thailand, Final Report**. (in Thai). Bangkok: Thailand Research Fund.

- Srnicek, N. (2017). **Platform capitalism**. Cambridge, UK: Polity Press.
- Statcounter. (2021). Search Engine Market Share China. Retrieved August 14, 2021, from <https://gs.statcounter.com/search-engine-market-share/all/china>
- Tangnirandon, Arm. (2018). **China 5.0: Xi Jinping, New Era Economy and AI Big Plan**. (In Thai). Bangkok: Bookscape.
- The State Council. (2021, 30 March). Overseas Warehouses of Chinese Enterprises Drive Win-Win Development for International Trade. Retrieved August 10, 2021, from http://english.www.gov.cn/news/topnews/202103/30/content_WS606293afc6d0719374afbc85.html
- Wang, Butao. (2019, 1 May). Pingpong Dedicates to Low-cost Cross-border Payments. Retrieved August 10, 2021, from <https://equalocean.com/analysis/201905011975>
- Wong, Frank Ka-Ho. (2019, 10 January). China's Crackdown on Daigou, New Cross-Border E-Commerce Policies. **China Briefing**. Retrieved August 10, 2021, from <https://www.china-news/chinas-crackdown-daigou-cross-border-e-commerce-policies/>
- Wu, Guangming. (2016). **Build Cross-border E-commerce "Overseas warehouse" Platform Effectively**. A proceeding at the 2nd International Conference on Social Science and Technology Education (ICSSTE, 2016). Retrieved August 10, 2021, from <https://www.atlantispress.com/article/25852702.pdf>
- Yang, Y. E. and Liang, W. (eds.) (2019). **Challenges to China's Economic Statecraft: A Global Perspective**. London: Lexington Books.

- Yeh, E.T and Wharton, E. (2016). Going West and Going Out: Discourses, Migrants, and Models in Chinese development. **Eurasian Geography and Economics**, 57, 3, 286-315.
- Zhang, Zoey. (2020). An Introduction to China's Cross-Border E-Commerce Pilot Zones and Pilot Cities. **China Brief**. Retrieved August 12, 2021, from <https://www.china-briefing.com/news/cross-border-e-commerce-china-introduction-cbec-pilot-zones-pilot-cities/>
- Zhang, Xiaheng, and Yixin Chen. (2019). Research on the Operational Performance Evaluation of Integrated Pilot Zones for Cross-Border E-Commerce. **China Business and Market**, 33 (9), 76–83.
- Zhao, Yipu. (2020, 28 August). Cross-border E-commerce Helps Speed Economic Recovery in Southeast Asia. **People's Daily**. Retrieved August 1, 2021, from <http://en.people.cn/n3/2020/0828/c90000-9739302.html>

พัฒนาการของการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมไทย ต่อปัญหาเขื่อนแม่น้ำโขง

Development of Thai Civil Society Movement on the Mekong Dam Problem

ธีระพงศ์ โพธิ์มนั¹

Teerapong Pomun

Received: October 19, 2021/ Revised: December 12, 2021/ Accepted: December 15, 2021

บทคัดย่อ

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมของไทยในประเด็นเขื่อนขนาดใหญ่มีพัฒนาการไปตามเวลาและสถานที่อย่างไม่หยุดนิ่ง จากบริบทในประเทศสู่การสร้างธรรมาภิบาลข้ามพรมแดนด้านสิ่งแวดล้อม ปรากฏว่ามีความท้าทายจากพลวัตและความซับซ้อนของปัญหาเขื่อนแม่น้ำโขงหลายประการ ประการแรกคือ การปิดล้อมข้ามชาติ รัฐได้ขยายอำนาจในการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติข้ามเขตแดนอธิปไตย ภายใต้พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและทุน สอง ผลกระทบข้ามพรมแดนที่รุนแรง อันทำให้ระบบนิเวศแม่น้ำโขงเปลี่ยนไปอย่างไม่อาจหวนคืนมา และสาม การช่วงชิงทางภูมิรัฐศาสตร์ในลุ่มน้ำโขงที่หวนคืนมา ภาคประชาสังคมไทยจึงมีปฏิบัติการเพื่อปรับตัวต่อปัจจัยท้าทายเหล่านั้นหลายประการ ตั้งแต่ระดับครัวเรือนไปถึงระดับข้ามชาติ กล่าวคือ 1) การเปิดพื้นที่ทางความรู้ เพื่อผลเชิงนโยบายโดยบูรณาการความรู้พื้นบ้านและของประชาสังคมเข้ากับความรู้ภาครัฐที่มีอำนาจเหนือกว่า 2) การปรับตัวเชิงสถาบันตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับภูมิภาคในรูปประชาสังคมข้ามชาติ 3) การใช้กลไกด้านสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นความก้าวหน้าหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวของไทย และ 4) การแก้ไขปัญหาผลกระทบที่ได้พัฒนาความรู้และความร่วมมือข้ามศาสตร์และ

¹ สมาคมสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง (Mekong Community Institute Association)

Email : tee.pomun@gmail.com

ภาคส่วน อย่างไรก็ตาม มีข้อคำนึงบางประการในการพัฒนาเพื่อให้รับมือต่อปัญหาที่หลากหลายและเลื้อยไหลได้ดีขึ้น ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของตัวแสดงต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งรวมถึงตัวแสดงต่าง ๆ ในภาคประชาสังคมเอง ในบางครั้งต้องวิเคราะห์พ้นจากความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม 2) การขยายการผลิตสร้างพื้นที่ภาคประชาสังคม ซึ่งการรวมเอา (inclusion) มีความจำเป็นมากขึ้น ในขณะที่การแบ่งแยก (exclusion) ยังต้องเข้มงวดภายใต้การมีเอกภาพ และ 3) การใช้หลายแนวคิดและปฏิบัติการหลายด้านหลายระดับ ซึ่งต้องเป็นไปอย่างมีปฏิสัมพันธ์ มีพลวัตและมีความยืดหยุ่น

คำสำคัญ: พัฒนาการ, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม, ภาคประชาสังคมไทย, เชื้อนแม่น้ำโขง, พหุความรู้นิยม

Abstract

The anti-dam movement in Thailand has evolved constantly and continuously over time and space. It has developed from national to transboundary environmental governance. Throughout the development, the movement has faced many problems caused by the Mekong dams, for example, transnational enclosure, severe transboundary impacts, and the return of geopolitical contestation in the Mekong region. To meet the challenge, the Thai movement has taken several measures at different levels, including household and transnational levels. *Firstly*, it created a knowledge space that allowed collaboration between the community and government. *Secondly*, it promoted civil society organizations at regional and international levels. *Thirdly*, it employed human rights mechanisms, which was considered advancements in the Thai movement. *Fourthly*, the movement used interdisciplinary knowledge to solve problems. However, there are still some actions to take when coping with diverse and flexible issues. *Firstly*, there should be more analysis on the power relation of

different actors in civil society organizations. *Secondly*, both ‘inclusion’ and ‘exclusion’ ideas should be encouraged when working to advance civil society. *Finally*, multiple approaches and actions should be taken interactively, dynamically, and flexibly.

Keywords: Development, Environmental movement, Thai civil society, Mekong dam, Knowledge pluralism

1. บทนำ

ธรรมาภิบาลในการจัดการน้ำอย่างชาญฉลาดในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีความจำเป็นอย่างไม่เคยปรากฏชัดหรือเร่งด่วนเช่นนี้มาก่อน เนื่องจากปัจจุบันมีแผนในการสร้างเขื่อนจำนวนมากทั้งในแม่น้ำโขงสายประธานในตอนบนในประเทศจีนและตอนล่างรวมไปถึงแม่น้ำสาขา ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ทิศทางภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่ถูกผลักดันไปโดยกระบวนการระดับมหภาคสำคัญ 3 ประการคือ โลกาภิวัตน์ กระบวนการสร้างภูมิภาคเศรษฐกิจ และการฟื้นกลับมาของการช่วงชิงทางภูมิรัฐศาสตร์ (Blake and Robins, 2016)

ในการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวจากปัญหาเขื่อนขนาดใหญ่ภายในประเทศสู่การสร้างธรรมาภิบาลทางสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน (transboundary environmental governance) (Woods, 2003) ภาคประชาสังคมในประเทศไทยซึ่งถือว่ามีความก้าวหน้ากว่าประเทศเพื่อนบ้าน (Hirsch, 1998) ต้องเผชิญกับความท้าทายหลายด้าน ต้องปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์และยุทธวิธีเพื่อรับมือกับพลวัต ความหลากหลาย และเลื่อนไหลของปัญหาที่ต่างออกไป การทำความเข้าใจพัฒนาการดังกล่าวมีความสำคัญที่จะทำให้เห็นแนวทางการพัฒนาประชาสังคมในแต่ละประเทศในกลุ่มน้ำโขงซึ่งมีบริบทต่างกัน อันจะเป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างธรรมาภิบาลข้ามพรมแดนที่ต้องเร่งสร้างให้เกิดขึ้นในกลุ่มน้ำโขง ภายใต้ความท้าทายที่ต้องเผชิญ ภาคประชาสังคมได้เรียกร้องให้เกิดธรรมาภิบาลในการจัดการน้ำข้ามพรมแดนใน 3 รูปแบบ คือ การเปิดพื้นที่ของความรู้ (space of knowledge) การรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่น และการรวมพลังผลักดันวาทกรรมสิทธิชุมชนและความยั่งยืนทาง

นิเวศวิทยา (Ganjanapan, 2011: 401) มีการปรับตัวต่อการปิดล้อมข้ามชาติ (transnational enclosure) ตั้งแต่ระดับครัวเรือนไปจนถึงประชาสังคมข้ามชาติ (transnationalized civil society) 3 ด้านคือ การปรับตัวเชิงความรู้ เชิงการจัดการ และสิทธิ และเชิงสถาบัน ซึ่งเป็นไปใน 4 ระดับ คือ ระดับครัวเรือน ระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับข้ามชาติ ซึ่งความรู้ท้องถิ่นในกระบวนการเคลื่อนไหวเป็น กระบวนการปรับตัว ต่อสู้ ต่อรอง ทำลาย เปลี่ยนแปลง และดำรงอยู่ร่วมกันทางสังคม อย่างสร้างสรรค์ ชับซ้อน มีชีวิต และมีพลวัตไปตามบริบทของพื้นที่และเวลา (Santasombat, et al., 2009)

บทความวิชาการนี้มุ่งนำเสนอพัฒนาการดังกล่าว โดยวิเคราะห์ปฏิบัติการของ 2 ตัวแสดงสำคัญของภาคประชาสังคมดังกล่าวคือชุมชนท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชน ผ่าน 3 แนวคิดหลักคือ 1) *นิเวศวิทยาการเมือง* (political ecology) ในแนวคิดเชิงตัวแสดง (actor oriented approach) เป็นการวิเคราะห์ตัวแสดงสำคัญ (actors analysis) และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relation) โดยองค์กรเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ต่างกันไป คือ องค์กรรากหญ้า ที่เป็นการรวมตัวของคนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขา องค์กรสนับสนุนกลุ่มรากหญ้า เป็นกลุ่มคนที่มีการศึกษาและความเชี่ยวชาญ และองค์กรระดับอาชีพที่ทำงานในระดับประเทศ ระหว่างประเทศหรือระดับภูมิภาค (Bryant and Bailey, 2000: 136) 2) *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่* (new social movement) ซึ่งอธิบายว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งและเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม แต่เป็นการเคลื่อนไหวข้ามชนชั้นผ่านการช่วงชิงอำนาจในการสร้างความหมาย ทั้งยังมีความเคลื่อนไหวปรับตัวไปตามเวลาและสถานที่อย่างไม่หยุดนิ่งและสิ้นสุด (Charoensin-o-larn, 2002) ขบวนการเคลื่อนไหวของไทยในประเด็นเรื่องเขื่อนขนาดใหญ่ มีความมุ่งหมายสำคัญในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากแบบรวมศูนย์ไปสู่การจัดการแบบมีส่วนร่วมของภาคประชาชน (Kraipakorn, 2005) และ 3) *พหุความรู้นิยม* (knowledge pluralism) ซึ่งมีสาระสำคัญคือ การบูรณาการความรู้ของคนพื้นถิ่น (และของภาคประชาสังคม) เข้ากับความรู้ของรัฐที่มีอำนาจเหนือกว่าในพื้นที่พหุความรู้นิยม อย่างก้าวข้ามความ

เป็นคู่ตรงข้ามของความรู้ (Bingham, et al., 2021) โดยกระบวนการสร้างอำนาจให้ ความรู้หรือวัตถุที่แม้จะไม่ได้เป็นมนุษย์ให้มีบทบาทเป็นผู้กระทำการสำคัญ (Actant) สามารถแสดงออกและปฏิบัติการได้ (Latour, 2005) ซึ่งไม่ได้มีเพียงการผลิตความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษรด้วยกระบวนการวิจัยเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงปฏิบัติการการในรูปแบบอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในหลายระดับและเป็นไปอย่างเลื่อนไหล (flexible) มีปฏิสัมพันธ์กันไปตาม ในกรณีภาคประชาสังคมไทยมีปฏิบัติการทั้งการฟื้นฟูระบบนิเวศ และแก้ปัญหาในการดำรงชีพในชุมชน การจัดตั้งสถาบัน การใช้กลไกทางกฎหมาย การรณรงค์และสื่อสาร เป็นต้น

บทความแบ่งการนำเสนอ ดังนี้ หัวข้อที่ 2 นำเสนอถึงพัฒนาการของ ขบวนการเคลื่อนไหวและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ภายใต้บริบทภายในประเทศไทยที่มีรัฐเป็นตัวละครสำคัญ ในหัวข้อที่ 3 พุดถึงข้อท้าทายในเรื่องการจัดการน้ำข้ามพรมแดนกรณีแม่น้ำโขงที่ภาคประชาสังคมไทยต้องเผชิญ ซึ่งมีความซับซ้อนและเลื่อนไหลต่างไป มีตัวละครสำคัญที่หลากหลายขึ้นโดยเฉพาะภาคเอกชนและรัฐบาลต่างประเทศ รวมถึงประเด็นเรื่องอียิปต์ ในหัวข้อที่ 4 จะอธิบายถึงปฏิบัติการของสองตัวแสดงสำคัญของภาคประชาสังคมในพัฒนาการขบวนการเคลื่อนไหวหรือการปรับตัวต่อข้อท้าทายต่าง ๆ

2. ขบวนการเคลื่อนไหวในประเด็นเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย

พลวัตทางสังคมและการเมืองในประเทศมีปฏิสัมพันธ์กับขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม ความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่เป็นธรรมซึ่งสั่งสมมายาวนาน เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งของความขัดแย้งและการพัฒนาทางสังคมและการเมืองอย่างมีพลวัต ซึ่งรวมถึงเปลี่ยนแปลงของ “ชนบท” ซึ่งในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเป็นไปอย่างไพศาลและลึกซึ้ง เส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างความเป็นเมืองกับชนบทในประเทศไทยได้หายไป (Sattayanurak, 2012) การเปลี่ยนเป็นสังคมผู้ประกอบการและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ประกอบกับการกระจายอำนาจจากส่วนกลางทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจและทรัพยากรมากขึ้น ในขณะที่ประชาชนเข้าใจสิทธิของตนเองและมีความตื่นตัวในการมีส่วนร่วมและแสดงออกมากขึ้น ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในเมืองและชนบทได้เปลี่ยนไปอยู่ในรูปของปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของคนมากขึ้น มีการ

เคลื่อนไหวในรูปขององค์กรหรือเครือข่ายเฉพาะกิจมากขึ้น ซึ่งจะสลายตัวไปเมื่อบรรลุเป้าหมายในการจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้น

ในประเด็นเรื่องเขื่อนขนาดใหญ่ การเคลื่อนไหวครั้งแรกเริ่มจากชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภูมิพล ขบวนการเคลื่อนไหวมืดมีความชัดเจนขึ้นในกรณีการคัดค้านเขื่อนน้ำโจนเมื่อปี พ.ศ. 2525 ซึ่งมีการเข้าร่วมของหลายชนชั้นและกลุ่มคนทั้งชาวบ้าน นักศึกษา คนชั้นกลาง และสื่อมวลชน หลังจากนั้นการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในไทยก็ผุดขึ้นทั่วประเทศ (Wongrassamee, 2018) นับจากเขื่อนน้ำโจนมาภาคประชาสังคมไทยได้มีพัฒนาการไปตามบริบทที่ปรับเปลี่ยน มีการเผชิญกับเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศหลายเขื่อนซึ่งล้วนมีรัฐเป็นเจ้าของโครงการ เช่น เขื่อนแก่งกรุง เขื่อนแก่งเสือเต้น เขื่อนปากมูล และเขื่อนแม่วงก์ โดยการเคลื่อนไหวมุ่งปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากแบบรวมศูนย์มาเป็นแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน (Kraipakorn, 2005) ในกรณีการคัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้น ชาวบ้านในตำบลสะเอียบอำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีวิธีการสำคัญประการหนึ่งที่ใช้ได้ผลดีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 จนถึงปัจจุบัน คือการไม่อนุญาตให้คนภายนอกเข้ามาเก็บข้อมูลในพื้นที่ เพราะชาวบ้านเข้าใจถึงสิทธิชุมชนและกฎหมายเกี่ยวกับการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ที่ต้องมีการศึกษาผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม (EIA)

ในกรณีเขื่อนปากมูล ที่สร้างกั้นแม่น้ำมูลสาขาสำคัญของแม่น้ำโขงในจังหวัดอุบลราชธานี เครือข่ายชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบมีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์และวิธีการไปตามสถานการณ์และจุดเปลี่ยน (turning point) โดยการเคลื่อนไหวแบ่งเป็น 3 ยุคคือ *ยุคการหยุดเขื่อน* ในสมัยที่การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารยังเป็นปัญหาสำคัญกิจกรรมหลักอันหนึ่งที่ทำไปพร้อมกับการคัดค้านโครงการคือ การเรียกร้องให้เปิดเผยข้อมูลโครงการ *ยุคการเรียกร้องค่าชดเชย* ในยุคนี้ ชาวบ้านได้สรุปร่วมกันว่าการชดเชยผลกระทบไม่สามารถเกิดขึ้นและแก้ผลกระทบได้จริงแต่การฟื้นคืนของระบบนิเวศจะเป็นทางออกที่ยั่งยืน และ *ยุคการฟื้นฟูระบบนิเวศแม่น้ำและชุมชน* ซึ่งสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันโดยมียุทธศาสตร์หลักคือการเรียกร้องให้มีการเปิดประตูเขื่อนอย่างถาวร ในปัจจุบัน เครือข่ายชาวบ้านได้ใช้ชื่อว่า “คณะกรรมการชาวบ้านเพื่อฟื้นฟูชีวิตและชุมชนลุ่มน้ำมูล” (ชชช.) มีการเพิ่มยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟูแหล่งที่อยู่อาศัยของพันธุ์ปลา

(Living River Association, 2017) นอกจากการสถาปนาสถาบันประชาสังคมระดับชาติโดยร่วมเป็นเครือข่ายกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในประเทศอื่นในนามสมัชชาคนจนแล้ว สิ่งหนึ่งที่เป็นนวัตกรรมทางสังคมที่สำคัญคือ การสร้างงานวิจัยไต่บ้านขึ้นเพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐในการจัดการระบบนิเวศแม่น้ำโดยการเปิดพื้นที่ความรู้ ซึ่งทำให้การเคลื่อนไหวมีความชอบธรรมเป็นที่ยอมรับจากสังคมมากขึ้น จากที่จะถูกรัฐผู้คุมอำนาจในเรื่องข้อมูลข่าวสารและความรู้ใช้เทคนิคต่าง ๆ ในการลดทอนความชอบธรรมของชาวบ้าน เช่น การกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ที่พยายามล้มล้างรัฐบาล ซึ่งต่อมงานวิจัยลักษณะนี้ก็ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายทั้งในไทยและประเทศเพื่อนบ้าน เพื่ออ้างสิทธิเหนือทรัพยากรผ่านการแสดงความเป็นเจ้าของความรู้รูปแบบสำคัญประการหนึ่งในการปรับตัวเรื่องพื้นที่ความรู้คือ การเสนอข่าวผ่านสื่อมวลชน

ข้อท้าทายที่สำคัญประการหนึ่งของกรณีปากมูลที่ส่งผลต่อขบวนการเคลื่อนไหวมาอย่างต่อเนื่องคือ ปัญหาผลกระทบที่สะสมมายาวนานโดยยังไม่มีแนวโน้มจะแก้ไขได้ ทั้งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ผลกระทบต่อการดำรงชีพ และผลกระทบด้านความขัดแย้งทางสังคม นอกจากความพยายามแบ่งแยกโดยรัฐแล้ว ความแตกต่างของแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาของชาวบ้านก็เป็นปัจจัยหนึ่งของจุดเปลี่ยนที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในขบวนและแบ่งออกเป็นหลายกลุ่ม ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็ไม่ค่อยมีคนมาช่วยในเรื่องการแก้ปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้น เมื่อเทียบกับการเข้ามาช่วยเหลือจากหลากหลายองค์กรในช่วงการรณรงค์คัดค้านเขื่อน รายงานการวิจัยไต่บ้านเรื่อง “เขตรักษาพันธุ์ปลา: คินปลาให้แม่มูน ฉากใหม่คนปากมูน” (Living River Association, 2017) ระบุว่าการทำเขตอนุรักษ์ขึ้น 11 แห่งในลุ่มน้ำมูลตอนล่างไม่ได้มีผลดีแค่การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการปรับตัวเพื่อช่วยลดความขัดแย้งทั้งระหว่างชุมชนกันเองและระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องและยาวนานตั้งแต่เริ่มมีการสร้างเขื่อนขึ้นในปี พ.ศ. 2533

โดยสรุป ขบวนการเคลื่อนไหวด้านเพื่อนขนาดใหญ่ของไทยมีพัฒนาการปรับเปลี่ยนไปตามพลวัตของปัจจัย โดยมีรัฐเป็นตัวแสดงสำคัญของผู้สร้างปัญหาหรือผู้ขัดแย้งหลักของปัญหา พัฒนาการของกรณีเขื่อนปากมูลเป็นตัวอย่างสำคัญ โดยการเคลื่อนไหวแบ่งออกเป็น 3 ยุค ปรับเปลี่ยนไปอย่างไม่หยุดนิ่งตามบริบทของสังคม

การเมือง และผลกระทบที่เกิดขึ้น การเคลื่อนไหวมุ่งปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากแบบรวมศูนย์โดยรัฐมาเป็นแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน มีคนเข้าร่วมการเคลื่อนไหวหลายชนชั้น มีการเปิดพื้นที่ทางความรู้ สร้างพหุความรู้นิยม

3. พลวัตและความซับซ้อนของปัญหาของเขื่อนในแม่น้ำโขง

หลังจากปัญหาเขื่อนพลังไฟฟ้าขนาดใหญ่ในประเทศไทยลดลง ภาคประชาสังคมไทยก็เผชิญกับปัญหาข้ามพรมแดนจากการสร้างเขื่อนแม่น้ำโขงที่มีความท้าทายที่ซับซ้อนขึ้น มีหลายจุดเปลี่ยนที่เป็นเรื่องใหม่ให้เรียนรู้ หลังจากการสร้างเขื่อนปากมูลเสร็จในปี พ.ศ. 2537 ก็ไม่มีการสร้างเขื่อนไฟฟ้าขนาดใหญ่ขึ้นอีกในประเทศไทย ในขณะที่การสร้างเขื่อนไฟฟ้ากั้นแม่น้ำโขงสายประธานและแม่น้ำสาขาในประเทศเพื่อนบ้านเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันมีการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงสายประธานไปแล้ว 13 แห่ง อยู่ในแม่น้ำโขงตอนบนในเขตประเทศจีน 11 แห่งและแม่น้ำโขงตอนล่างอีก 2 แห่งในประเทศลาวคือเขื่อนไซยะบุรีและเขื่อนดอนสะโฮง ยังไม่รวมเขื่อนที่กำลังก่อสร้างและมีแผนจะก่อสร้างอีกจำนวนมากในแม่น้ำสายประธานและแม่น้ำสาขา ปัญหาเขื่อนแม่น้ำโขงมีความซับซ้อนและพลวัตที่แตกต่างไปจากกรณีเขื่อนในประเทศด้วยปัจจัยหลายประการ ซึ่งจะนำมากล่าวถึงในที่นี้ คือ การปิดล้อมข้ามชาติ ผลกระทบข้ามพรมแดนที่รุนแรงและกว้างขวาง การช่วงชิงทางภูมิรัฐศาสตร์

3.1 การปิดล้อมข้ามชาติ (Transnational Enclosure)

การปิดล้อมข้ามชาติ (Transnational Enclosure) เป็นการขยายอำนาจรัฐและทุนในการควบคุมจัดการทรัพยากรธรรมชาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ ซึ่งเป็นไปบนการรวมศูนย์อำนาจที่แย่งยึดมาจากชุมชน รวมไปถึงการควบคุมทรัพยากรในประเทศตนเองที่ส่งผลข้ามไปยังประเทศอื่น การปิดล้อมนี้สร้างผลกระทบต่อคนท้องถิ่นทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจรากหญ้าและด้านวัฒนธรรม โดยที่ชุมชนท้องถิ่นถูกปิดกั้นและผลักไปอยู่ชายขอบอย่างไร้สิทธิไร้เสียง การสร้างประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนและกระบวนการสร้างภูมิภาคเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขงในทิศทางที่ดำเนินอยู่ ทำให้พื้นที่ทุกตารางนิ้วในลุ่มน้ำโขงเต็มไปด้วยความตึงเครียดระหว่างโลกาภิวัตน์กับรัฐชาติและการ

พัฒนากับการอนุรักษ์อันนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติจากการเร่งรัดใช้ประโยชน์ ความเหลื่อมล้ำ และความต้องการใช้ทรัพยากรจำนวนมาก (Santasombat, et al., 2009) ทว่าทั้งภูมิภาคไม่เว้นแต่ชนบทที่ห่างไกลได้เข้าสู่ช่วงของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และระบบนิเวศ (Blake and Robins, 2016)

รัฐบาลหลายประเทศทั้งในและนอกภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้ขยายอำนาจเพื่อควบคุมทรัพยากรน้ำผ่านการสร้างเขื่อนและระบบชลประทาน จีนเป็นประเทศมหาอำนาจที่มีบทบาทสำคัญต่อการปิดล้อมข้ามชาติดังกล่าว ซึ่งได้กำลังขยายอำนาจของตัวเองอย่างรวดเร็วทั้งอำนาจทางภูมิภาคและอำนาจทางอุทก (hydro-hegemon) ในพื้นที่ต้นน้ำ (Svensson, 2012) มีการควบคุมน้ำ นิเวศวิทยา และธรณีสัณฐานวิทยาของแม่น้ำอย่างเป็นระบบและเข้มงวดขึ้นผ่านอำนาจของเขื่อนขนาดใหญ่ที่สร้างกันแม่น้ำโขงในเขตดินแดนของตนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 (Boer, et al., 2016) นอกจากนี้เขื่อนกั้นแม่น้ำโขงในดินแดนอธิปไตยของตนเองที่สร้างเสร็จไปแล้ว 11 เขื่อน รวมทั้งที่กำลังก่อสร้างและอยู่ในแผนอีกหลายเขื่อน เขื่อนในลุ่มน้ำโขงตอนล่างและแม่น้ำสาขายังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างอำนาจละมุน (soft power) ของจีนเหนือภูมิภาคนี้ International River (2014) ประเมินว่า มีกว่า 30 บริษัทของจีนที่เกี่ยวข้องกับโครงการสร้างเขื่อนประมาณ 100 แห่งในกลุ่มน้ำโขงตอนล่าง เขื่อนไซยะบุรีในประเทศลาวถูกสร้างโดยบริษัทเอกชนของไทย ช.การช่าง โดยการสนับสนุนเงินกู้จากธนาคารในประเทศไทยเพื่อขายไฟฟ้ากว่า 95 % ให้กับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ในขณะเดียวกัน เขื่อนดอนสะโฮงในตอนใต้ของลาวถูกสร้างขึ้นเพื่อขายไฟฟ้าให้กับประเทศกัมพูชาและไทยโดยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลลาวและบริษัท Mega First Corporation Berhad (MFCB) เอกชนจากประเทศมาเลเซียซึ่งถือหุ้น 80 % (Krunghthep Turakij, 2021)

ภาคประชาสังคมไทยต้องเผชิญความท้าทายใหม่ ๆ ภายใต้การปิดล้อมข้ามชาตินี้ โดยเฉพาะตัวแสดงใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อนขึ้นระหว่างรัฐและทุน ซึ่งภาคประชาสังคมไทยยังมีประสบการณ์น้อยในการรับมือ เพราะเขื่อนในประเทศล้วนมีรัฐไทยเป็นเจ้าของและถูกขับเคลื่อนโดยกลไกราชการ

3.2 การช่วงชิงทางภูมิรัฐศาสตร์ที่พื้นกลับมา

ปัญหาของเขื่อนแม่น้ำโขงมีความซับซ้อนมากขึ้นภายใต้การเป็นพื้นที่การเมืองโลกของอนุภูมิภาคน้ำโขง มีหลายประเทศเข้ามาช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์ในภูมิภาค มีปฏิบัติการในหลายบทบาทซึ่งรวมทั้งการจัดการน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ หลังจากการสร้างอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion หรือ GMS) ขึ้นเมื่อปี 2535 มีธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (ADB) เป็นผู้ผลักดันหลักก็ได้มีการสร้างหลายกรอบความร่วมมือตามมาได้แก่ คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission) หรือ MRC ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2538 โดยมีประเทศที่พัฒนาแล้วสถาบันการเงิน และองค์กรระหว่างรัฐ 14 องค์กร เช่น ประเทศเยอรมัน ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น สหภาพยุโรป ธนาคารโลก ฯลฯ (Mekong River Commission, 2016) ได้มีบทบาทในภูมิภาคนี้มายาวนานผ่านการเป็นผู้ให้ทุน ความร่วมมือลุ่มน้ำโขง-คงคา (Mekong – Ganga Cooperation หรือ MGC) ตั้งขึ้นเมื่อปี 2543 โดยผู้ขับเคลื่อนหลักคืออินเดีย ความร่วมมือลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น (Mekong – Japan Cooperation หรือ MJ) ตั้งขึ้นเมื่อปี 2551 มีญี่ปุ่นเป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก นอกจากนี้ประเทศญี่ปุ่นยังมีบทบาทผ่าน JICA guidelines for environmental and social considerations และ Green Mekong Initiative หรือ Mekong-Japan Initiative for SDGs toward 2030 (Kiguchi, 2019) ความร่วมมือลุ่มน้ำโขง-สาธารณรัฐเกาหลี (Mekong – Republic of Korea Cooperation หรือ Mekong – ROK) ตั้งขึ้นเมื่อปี 2554 โดยผู้ขับเคลื่อนหลักคือเกาหลี นอกจากนี้ ยังมีกรอบความร่วมมือหุ้นส่วนลุ่มน้ำโขง-ออสเตรเลีย (Mekong –Australia Partnership หรือ MAP) ที่ตั้งขึ้นเมื่อพฤศจิกายน 2563 (Department of Foreign Affairs and Trade, 2020)

การช่วงชิงทางภูมิรัฐศาสตร์ในภูมิภาคนี้กลับมาอีกครั้งอย่างเข้มข้นกว่าเดิม โดยเฉพาะจากการเข้ามามีบทบาทของประเทศจีนและอเมริกา ประเทศจีนนอกจากการสร้างเขื่อนแล้วยังมีการดำเนินภารกิจทางอุทกวิทยาในด้านอื่นอีกคือ โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง โดยการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขงออกให้เป็นร่องน้ำเพื่อให้เรือสินค้าขนาด 500 ตันสามารถเดินทางขึ้นล่องจากยูนนานทางตอนใต้ของจีนมายังหลวงพระบางของ สปป. ลาว ได้ตลอดทั้งปี ทั้งนี้ ภาคประชาสังคมไทยได้มีการคัดค้าน เนื่องจากเห็นว่าสร้างผลกระทบอย่างมาก

ต่อระบบนิเวศแม่น้ำโขง เปลี่ยนร่อนน้ำและเส้นพรมแดนไทย-ลาว และที่สำคัญคือ จะเป็นข้ออ้างของจีนที่จะนำเรือทหารเข้ามาลาดตระเวนในเขตอธิปไตยของประเทศตอนล่าง ซึ่งโครงการระยะแรกที่เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2543 ไม่สามารถดำเนินงานได้ครบตามแผนคือไม่สามารถระเบิดเกาะแก่งสุดท้ายของโครงการในบริเวณพรมแดนไทย-ลาวได้ หลังจากทีคณะรัฐมนตรีไทยมีมติให้ชะลอโครงการเมื่อปี พ.ศ. 2546 แต่จีนก็ไม่ละความพยายามได้ฟื้นโครงการระยะที่สองขึ้นมาอีกในปี พ.ศ. 2559 (Chiang Khong Conservation Group, 2017) ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีไทยได้มีมติยุติโครงการนี้ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 (Krungthep Turakij, 2021) การกิจสำคัญอีกประการของจีนคือการสถาปนากรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang - Mekong Cooperation หรือ LMC) ขึ้นในปี 2558 เพื่อสร้างบทบาทของตนเองพร้อมกับการลงทุนทางเศรษฐกิจและการทำงานเชิงการทูตอย่างกว้างขวางในภูมิภาค (Blake and Robins, 2016) ในเชิงเศรษฐกิจ จีนมีการผลักดันแถบพัฒนาเศรษฐกิจล้านช้าง-แม่น้ำโขง (LMC Economic Development Belt) บนเส้นทางแม่น้ำโขงสีทอง (Ministry of Foreign Affairs, 2018) ในเชิงการทูต ภายใต้ข้อริเริ่มหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (Belt and Road Initiative - BRI) ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้คือ การเปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชนของจีนได้มาทำงานด้านสังคมสงเคราะห์และพัฒนาชนบทให้แก่ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงในประเทศไทยที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนแม่น้ำโขงของจีน (Chiang Mai News, 2018) ทั้งนี้ กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่น้ำโขงมีข้อจำกัดในเรื่องการมีส่วนร่วมเพราะตั้งอยู่บนแนวทางที่ยึดรัฐเป็นศูนย์กลาง (Middleton, 2018) ในกรณีของอเมริกา หลังจากที่ย้ายไปจากภูมิภาคนี้หลังสงครามอินโดจีนก็ได้หวนกลับมามีบทบาทอีกครั้งในช่วงรัฐบาลของบาร์ค โอบามา มีการตั้งความริเริ่มลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Initiative หรือ LMI) ขึ้นในปี 2552 เพื่อเป็นแกนหลักในการเข้ามาภายใต้การเรียกร้องให้เกิดการสานเสวนาที่ยั่งยืน (Blake, and Robins, 2016) ซึ่งถือเป็นอำนาจละมุนที่ชาญฉลาด (Cronin and Hamlin, 2021: 49) ในขณะที่จีนเร่งขับเคลื่อนภารกิจทางอุทกวิทยา (hydraulic mission) (Molle, Mollinga, and Wester, 2009) สหรัฐอเมริกาได้เริ่มวางบทบาทอย่างชัดเจนขึ้นในภูมิภาคเห็นได้จากการขยายแผนงานภายใต้ LMI โดยการตั้งกรอบความร่วมมือหุ้นส่วนลุ่มน้ำโขง-สหรัฐฯ (Mekong – U.S. Partnership หรือ MUSP) ในปี 2563 โดยมีมุ่งสนับสนุนงาน 3 ด้านคือ การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน

และพลังงาน ความมั่นคงทางทรัพยากรน้ำและการบริหารจัดการน้ำข้ามพรมแดน และการลงทุนเพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ (U.S. Embassy & Consulate in Thailand, 2020)

รัฐในลุ่มน้ำโขงก็มีการช่วงชิงพื้นที่ของตัวเองด้วย ดังจะเห็นได้จากยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (Ayeyawady – Chao Phraya – Mekong Economic Cooperation Strategy หรือ ACMECS) ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2546 โดยไทยเป็นผู้ริเริ่มและแกนหลักในการดำเนินงาน นอกจากนี้กระทรวงต่างประเทศของไทยยังได้ตั้งกลุ่มงานความร่วมมือแม่น้ำโขงขึ้นเพื่อมาดูแลงานที่เกี่ยวข้องกับกรอบความร่วมมือต่าง ๆ โดยใช้หลักการทูตเพื่อประชาชน (people diplomacy) เป็นแนวทางหลักในการดำเนินงาน (Rattanakot, 2021)

3.3 ผลกระทบและจุดเปลี่ยนที่ไม่อาจจะหวนคืน

ผลกระทบในกรณีเขื่อนแม่น้ำโขงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญซึ่งต่างจากกรณีเขื่อนในประเทศหลายประการ กล่าวคือในกรณีเขื่อนขนาดใหญ่ของประเทศในอดีตผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงส่วนใหญ่เป็นคนในชนบท และปัญหาเกิดขึ้นในช่วงที่พัฒนาการทางสังคมและการเมืองมีความเป็นประชาธิปไตยน้อยกว่า อันมีผลต่อสิทธิมนุษยชนและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ในขณะที่ผลกระทบเขื่อนแม่น้ำโขงเป็นปัญหาที่ข้ามพรมแดนและซับซ้อนมากกว่า นอกจากนี้ภาครัฐก็ไม่ได้เป็นคู่ขัดแย้งโดยตรงและเพียงผู้เดียวแต่มีตัวแสดงจำนวนมาก ที่สำคัญผลกระทบในแม่น้ำโขงยังรุนแรงต่อเนื่องจนถึงจุดที่ระบบนิเวศแม่น้ำโขงไม่อาจจะหวนกลับมาเหมือนเดิม (East-West Center, 2021) ซึ่งเห็นได้จากปรากฏการณ์หลายอย่างซึ่งได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องหลายปีและคนในลุ่มน้ำโขงไม่เคยเจอมาก่อนในชีวิต โดยเฉพาะการขึ้นลงของแม่น้ำโขงอย่างผันผวนในไม่กี่วัน ซึ่งตามธรรมชาติแล้วจะขึ้นลงอย่างช้า ๆ ใช้เวลาหลายเดือนจากจุดสูงสุดถึงจุดต่ำสุด ในแถบจังหวัดเชียงราย ระดับน้ำจะขึ้นสูงสุดในเดือนสิงหาคมเป็นต้นไป พอถึงธันวาคมก็จะเริ่มลดระดับลงโดยใช้เวลาประมาณ 5 เดือนจนถึงจุดต่ำสุดในเดือนเมษายน (Southeast Asia River Network, 2006) หรือปรากฏการณ์แม่น้ำโขงกลายเป็นสีฟ้าซึ่งเป็นภาวะของ “แม่น้ำหิว” ตะกอน (hungry water) เนื่องจากตะกอนถูกกักไว้ (Lovgren, 2020) ซึ่งสร้างผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศดังที่ ศ.ดร. ทวนทอง จุฑาเกตุ อาจารย์สาขาวิชาประมงคณะเกษตรศาสตร์ของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีได้อธิบายไว้

ว่า ความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืนของผลผลิตในแม่น้ำโขงเกิดมาจาก 3 ปัจจัยหลักคือการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำตามฤดูกาล ตะกอนและสารอาหารที่สมบูรณ์ และการถ่ายทอดพลังงานในระบบ ผลกระทบสำคัญที่เห็นอย่างหนึ่งจากการหายไปของตะกอนคือการขาดสิ่งกระตุ้นการอพยพของปลา (Rural Development Institute, 2021) นอกจากนี้แล้ว ปัญหาในแต่ละพื้นที่ที่กว้างใหญ่ของแม่น้ำโขงก็แตกต่างกันตามบริบทซึ่งไม่สามารถจะใช้แนวคิดหรือวิธีการเดียวในการจัดการกับปัญหาได้ เช่น ในภาคเหนือของไทยการเปลี่ยนแปลงจะได้รับอิทธิพลจากเขื่อนในประเทศจีนมากกว่า ในขณะที่ภาวะแม่น้ำหิวตะกอนในภาคอีสานมีเขื่อนไซยะบุรีเป็นปัจจัยสำคัญ

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่นที่ทำให้ปัญหาแม่น้ำโขงและการแก้ไขมีความยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้น โดยเฉพาะวาทกรรมและการเมืองเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศถึงแม้จะส่งผลสำคัญ เนื่องจากภูมิภาคลุ่มน้ำโขงพึ่งพาน้ำสูงจึงมีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้สูงกว่าภูมิภาคอื่นของโลก (Swiss Agency for Development and Cooperation อ้างใน Hirsch and Sciortino, 2011: 225) อย่างไรก็ตาม เขื่อนก็เป็นปัญหาหลักของแม่น้ำโขง วาทกรรมและการเมืองดังกล่าวเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้การค้นหาดันเหตุของปัญหาและผู้รับผิดชอบเป็นเรื่องที่ยากซับซ้อนขึ้น ในขณะที่การศึกษาวิจัยในด้านนี้ยังมีไม่เพียงพอที่จะชี้ให้เห็นชัดเจนถึงความเกี่ยวข้องของแต่ละปัจจัย จึงเห็นผู้รับผิดชอบในการสร้างเขื่อนใช้การเมืองดังกล่าวมาทำให้ตนเองพ้นจากความรับผิดชอบ โดยมักกล่าวอ้างว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของแม่น้ำโขงมาจากภาวะโลกร้อนมากกว่าเขื่อน หรือในทางตรงกันข้าม เขื่อนเป็นสิ่งช่วยแก้ปัญหามากกว่า ดังจะเห็นได้จากกรณีการแถลงของรัฐมนตรีต่างประเทศของจีนที่กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศคือสาเหตุสำคัญของปัญหาและเขื่อนเป็นสิ่งที่จะช่วยบรรเทาความเดือดร้อน “จีนฟันฝ่าความยากลำบากของตนเองและได้เพิ่มการปล่อยน้ำจากแม่น้ำหลานชางเพื่อช่วยบรรเทาประเทศต่าง ๆ แถบลุ่มน้ำโขงจากภัยแล้ง” (MGR Online, 2020) ในการรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศต้องต่อยอดความรู้พื้นฐานขึ้นมาและบูรณาการกับความรู้ใหม่รวมทั้งความรู้เชิงการเมือง

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของแม่น้ำโขงเกิดขึ้นทั้งในแม่น้ำโขงสายประธานและแม่น้ำสาขา ไม่ได้เพียงส่งผลกระทบโดยตรงต่อการยังชีพของชาวบ้าน

เท่านั้น แต่ปฏิสัมพันธ์อย่างซับซ้อนกับด้านอื่น ๆ และในหลายระดับตั้งแต่ท้องถิ่นไปจนถึงระหว่างประเทศทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ชุมชนได้รับผลกระทบมาหลายปีโดยต้องแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ขาดการช่วยเหลือและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารโดยเฉพาะการอธิบายว่าสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเกิดจากอะไรและควรจะทำอย่างไร ผลกระทบที่เกิดขึ้นประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของชนบททำให้ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนความรู้และความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นการท้าทายสำคัญในการสร้างจุดร่วมและพื้นที่ของประชาสังคม

ในการรับมือต่อผลกระทบที่รุนแรง กว้างใหญ่ และซับซ้อน รวมทั้งมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นอย่างยาวนาน จำเป็นต้องพัฒนาต่อยอดความรู้เดิมและผลิตความรู้ใหม่เข้ามาเสริม ซึ่งก็ไม่ใช่เพียงแต่ในด้านระบบนิเวศเท่านั้นแต่ยังต้องใช้ทุกศาสตร์และอย่างบูรณาการข้ามพรมแดนของศาสตร์ ภาควิชา และประเทศ อย่างไรก็ตามภาคประชาสังคมและรัฐไทยยังขาดความรู้ในด้านนี้อยู่มาก ศ.ดร. ทวนทอง จุกะเกตุ ได้ระบุไว้ว่า “ระบบนิเวศแม่น้ำโขงมันเปลี่ยนไปแล้ว สถานการณ์ปัจจุบันเป็นโจทย์ใหม่ที่จะแก้ไขเหมือนเดิมไม่ได้” ขณะที่ รศ.ดร. ธนพร ศรียากุล ประธานอนุกรรมการการกระจายอำนาจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็กล่าวถึงข้อจำกัดด้านความรู้ของรัฐไทยในการเผชิญปัญหาใหม่ที่ซับซ้อนของแม่น้ำโขงว่า “เป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยเผชิญปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนตั้งแต่สถาปนารัฐชาติ เราอาจจะเคยเจอศึกสงครามซึ่งมีเส้นพรมแดนชัดเจนแต่ประเด็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่มีพอรัฐไทยไม่เคยเจอปัญหาแบบนี้มาก่อน กลไกต่าง ๆ ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อการนี้ จึงตั้งรับกับปัญหาที่ก้าวไปข้างหน้าไม่ทัน” (Green News, 2021 b)

3.4 สรุป

ปัญหาเขื่อนแม่น้ำโขงมีความซับซ้อนและพลวัตที่แตกต่างไปจากกรณีเขื่อนในประเทศหลายประการ คือ 1) การปิดล้อมข้ามชาติ ที่รัฐและทุนขยายอำนาจเข้าควบคุมจัดการทรัพยากรธรรมชาตินอกประเทศ รวมถึงทรัพยากรในประเทศที่มีผลข้ามชาติ อันเป็นการแย่งยึดกรรมสิทธิ์ของชุมชนอย่างข้ามชาติเพื่อมาจัดการอย่างรวมศูนย์ ในขณะที่อำนาจของภาคประชาสังคมและผู้ได้รับผลกระทบถูกจำกัดอยู่ในเขตอธิปไตยของตนเอง 2) การช่วงชิงทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ฟื้นคืนมา กลุ่มน้ำโขงถูกสร้างเป็นอนุภูมิภาค

ที่มีประเทศมหาอำนาจเข้ามาช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์ยาวนาน มีการพัฒนาหลายรอบความร่วมมือแม่น้ำโขง การช่วงชิงได้กลับมาอีกครั้งอย่างเข้มข้นกว่าเดิม โดยเฉพาะการเข้ามาของตัวแสดงสำคัญอย่างประเทศจีน ในขณะที่สหรัฐอเมริกาเริ่มแสดงบทบาทที่ชัดเจนขึ้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจจึงซับซ้อนตามจำนวนตัวแสดงและบทบาทที่เพิ่มมากขึ้น และ 3) ผลกระทบข้ามพรมแดนที่รุนแรงและกว้างขวาง ในระดับที่ระบบนิเวศไม่อาจหวนคืนดังเดิม ในขณะที่ยังขาดความรู้ในการจัดการกับปัญหา

ปัญหาที่ซับซ้อนขึ้นและมีพลวัตทำให้แนวคิดในการทำความเข้าใจและวิธีการในการแก้ปัญหามีความหลากหลายขึ้นและปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา หากภาคประชาสังคมไทยจะปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อรู้เท่าทันข้อท้าทายที่หลากหลาย ซับซ้อนและเลื่อนไหลไม่คงที่ต่าง ๆ ก็จำเป็นต้องพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวทั้งภายในประเทศและระดับประชาสังคมข้ามชาติ

4. พัฒนาการภายใต้พลวัตของปัญหาแม่น้ำโขง

พัฒนาการของภาคประชาสังคมไทยมีหลายรูปแบบและหลายระดับตั้งแต่ระดับครัวเรือนไปถึงระดับข้ามชาติ ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากการปฏิบัติการของตัวแสดงสำคัญซึ่งก็คือชุมชนท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชน

4.1 การเปิดพื้นที่ความรู้ (space of knowledge)

การปรับตัวเชิงความรู้เกิดขึ้นทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชนเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในการดำรงชีพ ซึ่งจะอธิบายในหัวข้อ 4.4 เรื่องการแก้ปัญหาในท้องถิ่นและการเปิดพื้นที่ความรู้ (space of knowledge) เพื่อผลเชิงนโยบายเพื่อสร้างธรรมาภิบาลในการจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้ ปฏิบัติการทางพหุความรู้นิยมไม่ได้มีเพียงการทำวิจัยหรือการสื่อสารที่งอกเงยในหัวข้อนี้เท่านั้น แต่ยังรวมถึงปฏิบัติการอื่น ๆ ด้วย

การผลิตสร้างความรู้ของชาวบ้านให้มีอำนาจหรือพื้นที่ มีความซับซ้อนเช่นเดียวกับการผลิตสร้างความรู้ของรัฐ โดยมีเทคนิควิทยาสำคัญคือ การแสดงสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านผ่านความเป็นเจ้าของ (ownership) “ความรู้พื้นบ้าน” หรือ “นิเวศวิทยาพื้นบ้าน” เกี่ยวกับแม่น้ำโขงเป็นการผลิตสร้างทางสังคม

(social construction) เช่นเดียวกับ “นิเวศวิทยา” (ecologies) หรือความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศอื่น ๆ (Pomun, 2014) มันมีลักษณะเป็นองค์รวม ถูกผลิตขึ้นมาโดยชาวบ้าน จากการปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีพในชีวิตประจำวัน ถูกสร้างอำนาจยกระดับให้เป็น “ความรู้ท้องถิ่น” โดยต่างกันที่กระบวนการผลิตสร้างทั้งผู้ผลิต ลักษณะของความรู้ และความมุ่งหมายในการใช้ประโยชน์ เพื่อเทียบเคียงกับความรู้ของผู้เชี่ยวชาญภาครัฐ โดยการ “แปล” อำนาจของชาวบ้านออกมาในรูปความรู้ซึ่งเป็นตัวแทน (representation) สิทธิของชาวบ้านต่อทรัพยากร พร้อมกับแทรกอำนาจของความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้าไปกับความรู้ของชาวบ้านผ่านระเบียบวิธีวิจัยหรือการจัดระบบความรู้ของผู้เชี่ยวชาญของภาคประชาสังคมได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ รวมถึงชาวบ้านเองและสื่อมวลชน ในฐานะ “ผู้จัดการความรู้” โดยใช้เทคนิควิทยาต่าง ๆ เช่น การจำแนก จัดระบบ สร้างสัญลักษณ์ สร้างวาทกรรม การแปลความหมาย ฯลฯ ผ่านหลายกิจกรรม เช่น การทำวิจัยไต่บ้าน การผลิตผลงานทางวิชาการ การนำเสนอข่าวและสารคดี การใช้กลไกทางกฎหมาย การแก้ปัญหาในท้องถิ่น ทั้งเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศ และการแก้ปัญหาเรื่องปากท้องแก่คนในชุมชน เป็นต้น ดังนั้น กระบวนการผลิตสร้างความรู้เพื่อการยังชีพไปเป็นความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายอีกชุดหนึ่ง

งานวิจัยของชาวบ้านถือเป็นการตอบโต้ต่อการปิดล้อมข้ามชาติ หรือ “การปรับตัว” ต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน (Santasombat, et al., 2009) งานวิจัยไต่บ้านและงานวิจัยท้องถิ่นมีหลักการและวัตถุประสงค์สำคัญคือ การแสดงสิทธิในทรัพยากรของชาวบ้านผ่านการแสดงความเป็นเจ้าของในความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาตินั้น โดยกระบวนการ “แปล” ความรู้แบบองค์รวมในการดำรงชีพมาเป็นความรู้ที่เป็นระบบมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่มีความเท่าเทียมกับความรู้ของผู้เชี่ยวชาญด้วยระเบียบวิธีที่คล้ายกันทั้งการจำแนกและจัดระบบ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยตามหลักความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เปลี่ยนบทบาทชาวบ้านจากผู้ให้ข้อมูลเป็น “ผู้จัดการความรู้” ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการผู้เป็นเจ้าของโครงการวิจัย

งานวิจัยจาว (ไท) บ้านเรื่อง “ผลกระทบของเขื่อนแม่น้ำโขงในจีนต่อระบบนิเวศและชุมชนในจังหวัดเชียงราย” เริ่มดำเนินงานในปลายปี พ.ศ. 2563 มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยการมีส่วนร่วมของคน

ท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นหลักฐานชี้ให้รัฐบาลประเทศจีนได้รับฟังจากเสียงของชาวบ้านที่อยู่ท้ายน้ำ โครงการวิจัยนี้เป็นความร่วมมือกันของ 3 องค์กรพัฒนาเอกชนคือ กลุ่มรักษ์เชียงของ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตและสถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง เป็นผู้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์และขอบเขตการวิจัยจากการปรึกษากับชาวบ้าน งานวิจัยในลักษณะเดียวกันนี้เคยทำมาแล้วครั้งหนึ่งเมื่อปี พ.ศ. 2546 ในชื่อเรื่อง “แม่น้ำโขง: แม่น้ำแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม” โดยในครั้งนั้นเป็นการศึกษาระบบนิเวศบริเวณคอนผีหลงตามหลักความรู้พื้นบ้าน ซึ่งบริเวณดังกล่าวที่จะถูกระเบิดออกตามแผนงานโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ การคัดค้านโครงการดังกล่าว (Southeast Asia River Network, 2004)

นอกจากนี้ ชุมชนท้องถิ่นยังได้ร่วมกับสถาบันทางการศึกษาทำการวิจัยในลักษณะเดียวกัน ซึ่งจะมีความเป็นวิชาการมากกว่าทั้งกระบวนการวิจัยและนำเสนอ เช่น งานวิจัยท้องถิ่นภายใต้ชุดโครงการวิจัย “การสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพและระบอบอาหารของชุมชนชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขงและทางเลือกในการพัฒนา” รับผิดชอบโดยศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นักวิจัยชาวบ้านจากหมู่บ้านหาดไคร้อำเภอเชียงของ ผู้ร่วมโครงการนี้พูดถึงงานวิจัยว่า “งานวิจัยที่เราทำร่วมกับนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมันก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่มันจะสามารถนำไปใช้เพื่อเรียกร้อง หรือเพื่อให้เขาได้เห็นว่าคุณชุมชนหรือหมู่บ้านของเราใช้ชีวิตแบบนี้ ถ้ามีการสร้างเขื่อนขึ้นมามันจะกระทบกับชาวบ้านมากแค่ไหน การส่งต่อข้อมูลก็ต้องอาศัยนักวิชาการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งต่อไปให้รัฐ” (Wongchai, Interview, 2021)

ภายใต้ข้อจำกัดจากสถานการณ์โรคโควิด-19 สังคมทั่วโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่สู่วิถีความปกติใหม่ (New Normal) ซึ่งรวมไปถึงการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมด้วย มีการปรับตัวทั้งในเชิงความรู้และปฏิบัติการในการแก้ปัญหาโดยการเคลื่อนไหวทางออนไลน์มากขึ้น เช่น การการจัดผ้าป่าออนไลน์เพื่อตั้งกองทุนเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่วัดห้วยโศก หมู่บ้านสังคม ต. สังคม อ. สังคม จ. หนองคาย ดำเนินการโดยเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน (คสข.) ซึ่งได้เชิญที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธานฝ่ายฆราวาส รวมทั้งตัวแทนจากภาคประชาสังคมจากภาคเหนือร่วมเป็นคณะกรรมการผ้าป่าด้วย

การสื่อสารออนไลน์ยังเห็นได้จากการที่ คสช. ได้ฝึกอบรมชาวบ้านให้มีทักษะในการใช้แอปพลิเคชัน Zoom เพื่อการประชุมของเครือข่ายและกับหน่วยงานรัฐ เช่น การประชุมร่วมกับกระทรวงต่างประเทศและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อติดตามความคืบหน้าการดำเนินงานตามข้อเรียกร้อง 7 ข้อที่ได้ยื่นต่อรัฐบาล การสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันไลน์ของกลุ่ม “คนอีกแม่น้ำโขง” ที่มีสมาชิกปัจจุบัน 277 คนเป็นพื้นที่ของความรู้อันรวมของหลากหลายภาคส่วนทั้งชาวบ้าน เอ็นจีโอ ส่วนราชการจากหลายหน่วยงานในระดับต่าง ๆ นักวิชาการ สื่อมวลชน และนักการเมืองท้องถิ่น ภาวะปกติใหม่ (new normal) ทำให้การสื่อสารออนไลน์ถูกยอมรับในความเป็นทางการมากขึ้นจากการสื่อสารแบบพบหน้า (face-to-face communication) ที่เป็นการสื่อสารอย่างเป็นทางการและเป็นวัฒนธรรมของโลกตะวันออก และมันเปิดให้คนมีส่วนร่วมมากขึ้นกว่าเดิมเพราะทุกคนสามารถเข้าถึงได้ง่ายจากทุกที่ ในขณะที่การประชุมแบบพบหน้าต้องใช้งบประมาณรวมถึงเวลาในการจัดการ

4.2 การจัดตั้งสถาบันและประชาสังคมข้ามชาติ

มีการปรับตัวเชิงสถาบันโดยการสถาปนาสถาบันประชาสังคมขึ้นมาคู่ขนานกับอำนาจรัฐเพื่อการจัดการร่วม ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับข้ามชาติ ในระดับชุมชน จะเห็นได้จากการดำเนินการทำเขตอนุรักษพันธุ์ปลาของหมู่บ้าน ที่ต้องใช้คณะกรรมการหมู่บ้านในการจัดการเขตที่ตั้งขึ้น ตัวอย่างในระดับท้องถิ่นดูได้จากการตั้งศูนย์เรียนรู้ท้องถิ่นขึ้นริมฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งมีทั้งดำเนินงานโดยองค์กรพัฒนาเอกชนและเป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับองค์กรพัฒนา สถาบันท้องถิ่นในชายแดนไม่ได้มีบทบาทเพียงระดับท้องถิ่นเท่านั้นแต่บางครั้งยังมีบทบาทข้ามชาติด้วย เช่น ในกรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของที่มีการสร้างเขตอนุรักษพันธุ์ปลาสองฝั่งโขงร่วมกับหน่วยงานภาครัฐของ สปป. ลาว ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อ 4.4 เรื่องการแก้ปัญหาในท้องถิ่น

ในระดับประเทศ มีการตั้งกลไกความร่วมมือและเครือข่ายหลายเครือข่ายสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง (ประเทศไทย) เป็นสถาบันที่ตั้งขึ้นล่าสุดเมื่อต้นเดือนธันวาคม 2563 ซึ่งผู้เขียนได้ร่วมในการจัดการประชุมจัดตั้งดังกล่าว เป็นการตั้งเครือข่ายระดับประเทศที่มุ่งหวังจะพัฒนาเป็นกลไกระดับภูมิภาค เพื่อคานอำนาจกับองค์กร

ระหว่างประเทศของรัฐ เช่น MRC และ LMC อย่างไรก็ตาม สภาฯ ก็ยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น ยังไม่ได้มีการกำหนดทิศทางร่วมกันอย่างชัดเจน เครือข่ายที่มีบทบาทสำคัญคือ เครือข่ายประชาชนไทย 8 จังหวัดลุ่มน้ำโขง (คปช.) ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2554 (Living River Association, 2011) เป็นเครือข่ายที่มีสมาชิกหลักเป็นองค์กรและเครือข่ายชาวบ้านใน 8 จังหวัดและองค์กรพัฒนาเอกชน คปช. มีบทบาทสำคัญในการคัดค้านเขื่อนไซยะบุรีที่สร้างกั้นแม่น้ำโขงใน สปป. ลาว ซึ่งถือเป็นการเคลื่อนไหวในรูปเครือข่ายระดับประเทศของไทยต่อปัญหาการจัดการน้ำข้ามพรมแดนครั้งแรก ซึ่งต้องเรียนรู้และปรับตัวหลายประการเพราะมีบริบทต่างไป เช่น การเผชิญกับผู้ก่อสร้างเขื่อนที่ไม่ใช้รัฐแต่เป็นบริษัทเอกชน ที่ตั้งของเขื่อนที่อยู่นอกเขตของรัฐชาติ ความซับซ้อนของการช่วงชิงทางภูมิรัฐศาสตร์ พลวัตที่แตกต่าง รวมถึงระบบนิเวศ อำนาจและความร่วมมือข้ามพรมแดน

คปช. มีกิจกรรมสำคัญที่ทำในนามของเครือข่ายโดยตัวแทนหรือสัญลักษณ์ที่ได้รับมอบอำนาจ เช่น เวทีเจรจาเรื่องเขื่อนปากแบงที่มีแผนจะสร้างกั้นแม่น้ำโขงในประเทศไทย เวทีแรกเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2561 มีหลายภาคส่วนเข้าร่วมรวมทั้งผู้บริหารระดับสูงของบริษัทตําลึงผู้เป็นเจ้าของโครงการ อันเป็นบริษัทยักษ์ใหญ่ระดับโลกที่กำกับดูแลโดยรัฐบาลกลางของประเทศจีนในฐานะรัฐวิสาหกิจ เจ้าหน้าที่ระดับอธิบดีของ สปป. ลาว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของไทยหลายหน่วยงาน และองค์กรพัฒนาเอกชนและชาวบ้านในนาม คปช. (The Network of Thai People in Eight Mekong Provinces, 2018) กิจกรรมของเครือข่ายยังรวมไปถึงการฟ้องศาลปกครองที่จะกล่าวถึงในหัวข้อ 4.3 การเคลื่อนไหวไม่มีแค่กรณีเขื่อนขนาดใหญ่ แต่ยังรวมไปถึงโครงการขนาดใหญ่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กิจกรรมภายใต้ชื่อ “โขงร่มเย็น” ที่จัดขึ้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2560 ริมฝั่งแม่น้ำโขง เพื่อรณรงค์คัดค้านโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง ระยะที่ 2 (Matichon, 2017)

ภาคประชาสังคมไทยมีความพยายามในการสถาปนาประชาสังคมข้ามชาติ (transnational civil society) หลายสถาบัน เพื่อสร้างธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน (Transboundary Environmental Governance) ในประเด็นเขื่อนขนาดใหญ่ มีหลายองค์กรที่มีการดำเนินงานดังกล่าว เช่น มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติที่ดำเนินงานข้ามประเทศภายใต้โครงการฟื้นฟูนิเวศในภูมิภาคแม่น้ำโขงซึ่งปัจจุบันได้ปิด

องค์กรไปแล้ว หรือเครือข่ายพลังงานและระบบนิเวศแม่น้ำโขง (Mekong Energy and Ecology Network) ที่เชี่ยวชาญในประเด็นด้านพลังงาน สถาบันที่สร้างขึ้นเพื่อเน้นการทำงานเรื่องเขื่อนโดยตรงคือพันธมิตรปกป้องแม่น้ำโขง (พปช.) (Save the Mekong Coalition) ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2552 โดยมีสมาชิกเป็นเอ็นจีโอ องค์กรชาวบ้าน รวมทั้งนักวิชาการและศิลปิน (Save the Mekong Coalition, 2021) ทั้งจากประเทศในกลุ่มน้ำโขงตอนล่างและจากภูมิภาคอื่น ทั้งนี้ตัวแทนจากประเทศเมียนมาร์และลาวไม่ได้เข้าร่วมอย่างเป็นทางการเนื่องจากประเด็นทางภูมิศาสตร์และบริบททางการเมืองในประเทศ ประเทศเมียนมาร์มีพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขงน้อยจึงไม่ได้มีองค์กรที่ทำงานด้านนี้ ในกรณีของประเทศลาวมีข้อจำกัดเรื่องการเคลื่อนไหวต่อโครงการของรัฐ พปช. มีการดำเนินกิจกรรมหลัก ๆ คือการประชุมสมาชิกประจำปีเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและวางแผนแนวทางการทำงานร่วมกัน การจัดสัมมนาประจำปี และออกแถลงการณ์

พปช. มีการปรับตัวสำคัญต่อข้อจำกัดและพลวัตปัญหา เช่น การปรับโครงสร้างเครือข่ายให้มีผู้ประสานงานแต่ละประเทศ การเพิ่มยุทธศาสตร์เรื่องพลังงานทางเลือก เป็นต้น อย่างไรก็ตามมีข้อจำกัดหลายประการที่เป็นสิ่งท้าทายต่อบทบาทของประชาสังคมข้ามชาติ เช่น การสื่อสารที่ต้องใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางทำให้เกิดการสื่อสารที่ไม่ชัดเจนและชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมน้อย การขาดโครงสร้างและรูปแบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพในการสื่อสารและสร้างการมีส่วนร่วม ในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นอยู่ห่างไกลในพื้นที่ชายขอบ ความแตกต่างของบริบททางสังคมและการเมืองของแต่ละประเทศในกลุ่มน้ำโขงอันมีผลต่อการกำหนดยุทธศาสตร์และวิธีการทำงานร่วมกัน งบประมาณในการดำเนินงานที่ต้องใช้จำนวนมาก เช่น มีค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เป็นต้น ในการสร้างกลไกในแต่ละระดับอย่างมีปฏิสัมพันธ์กันและอย่างมีการรวมเอา (inclusive) ภายใต้อิทธิพลในแต่ละพื้นที่และประเทศที่เคลื่อนไหว (flexible) ไปตามพื้นที่และเวลาต้องคำนึงถึงพลวัตดังกล่าวเป็นสำคัญ เช่น การรณรงค์เรื่องพลังงานทางเลือกที่จะเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญด้านพลังงาน การพัฒนาความร่วมมือในการแก้ไขผลกระทบที่จะเกิดขึ้นอย่างยาวนานถึงหนึ่งชั่วอายุคน การเรียกร้องความรับผิดชอบโดยผู้ก่อปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ต้องระมัดระวังในเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นต้น

4.3 กลไกทางด้านสิทธิมนุษยชน

กลไกทางกฎหมายเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ใช้ในการรับมือกับตัวแสดงและผลกระทบข้ามพรมแดนภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ซับซ้อน ซึ่งถือเป็นความก้าวหน้าประการหนึ่งของภาคประชาสังคมไทย ที่มีปฏิบัติการในประเทศแต่ส่งผลในระดับภูมิภาค ทั้งนี้กลไกด้านกฎหมายถือก็มีข้อท้าทายหลายด้าน เช่น ข้อจำกัดของกฎหมายที่มีอำนาจอยู่ในขอบเขตอธิปไตย การเป็นความรู้เฉพาะด้านที่ซับซ้อนทั้งประเด็นกฎหมายไทยและการข้ามพรมแดน และการเป็นเรื่องใหม่ที่ต้องคัดค้านสิ่งแวดล้อมไม่ได้ถนัด ต้องประสานความร่วมมือกับองค์กรที่มีความเชี่ยวชาญด้านสิทธิมนุษยชนให้เข้ามาร่วมดำเนินงาน เป็นต้น

ในขณะที่เป็นเรื่องยากในการที่จะใช้กลไกนี้กับสิ่งที่เกิดขึ้นข้ามพรมแดนและตัวแสดงนอกอาณาเขตอธิปไตย เครือข่ายประชาชนไทย 8 จังหวัดลุ่มน้ำโขง (คปช.) จึงได้มีการฟ้องศาลปกครองต่อหน่วยงานภาครัฐของไทยทั้งกรณีเขื่อนไชยะบุรีและเขื่อนปากแบง โดยการดำเนินงานต้องรวบรวมข้อมูลจากชาวบ้านประกอบกับข้อมูลด้านอื่นๆ แล้วนำมาเรียบเรียงกันอย่างเป็นเหตุเป็นผลและยืนตามระเบียบขั้นตอนของกฎหมายที่ต้องใช้ภาษาและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ในกรณีเขื่อนปากแบงที่มีแผนจะสร้างกั้นแม่น้ำโขงเหนือจากเมืองปากแบงในทางตอนเหนือของลาวขึ้นไป 14 กิโลเมตร ซึ่งจะส่งผลกระทบให้น้ำท่วมมาถึงจังหวัดเชียงราย เมื่อ 8 มิถุนายน 2560 กลุ่มรักษ์เชียงของในอำเภอเชียงของจังหวัดเชียงรายซึ่งเป็นสมาชิกของ คปช. ได้ยื่นฟ้องหน่วยงานรัฐต่อศาลปกครอง คือ สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ เลขาธิการสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ อธิบดีกรมทรัพยากรน้ำ/สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ คณะกรรมการแม่น้ำโขงแห่งชาติไทย ในประเด็นที่ว่าผู้ถูกฟ้องไม่ได้ทำหน้าที่อย่างครบถ้วนในการให้ข้อมูลที่เพียงพอแก่ประชาชน และไม่ได้ทำหน้าที่ในการปกป้องทรัพยากรและประชาชนของไทย ในเดือนกันยายนปีเดียวกันศาลมีคำสั่งไม่รับฟ้อง กลุ่มรักษ์เชียงของจึงได้ยื่นอุทธรณ์ต่อศาลปกครองสูงสุด และเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2564 ศาลปกครองสูงสุดก็มีคำสั่งไม่รับฟ้องเช่นเดียวกันด้วยเหตุผลที่ว่ากฎหมายไม่ครอบคลุมข้ามขอบเขตประเทศ (Prachathai, 2021)

4.4 การแก้ปัญหาผลกระทบในท้องถิ่น

การฟื้นฟูระบบนิเวศและชุมชนเป็นการแก้ปัญหาในระดับท้องถิ่นแบบจากล่างขึ้นบนที่พัฒนาต่อยอดมาจากความรู้พื้นบ้าน ซึ่งภาคประชาสังคมไทยโดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นมีการปรับตัวมาโดยตลอด ถึงแม้จะเป็นปฏิบัติการเพื่อการแก้ปัญหาในการดำรงชีพในท้องถิ่นแต่ก็เป็นการเปิดพื้นที่เพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายด้วยการเชิญภาคส่วนต่าง ๆ เข้าร่วม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการผลักดันไปสู่ นโยบายของท้องถิ่นและรัฐบาลส่วนกลาง ในระดับระหว่างประเทศ มีความพยายามทั้งผ่านความร่วมมือของภาคประชาสังคมข้ามชาติและการผลักดันนโยบายของภาครัฐ

ความต้องการของชุมชนในการฟื้นฟูระบบนิเวศและแก้ไขปัญหาปากท้องเป็นความต้องการอันดับต้นของชุมชนท้องถิ่นที่ต้องเผชิญกับผลกระทบด้วยตัวเองมายาวนาน เราสามารถเห็นได้จากข้อเสนอของแกนนำชาวบ้านจาก 7 จังหวัดภาคอีสานในการประชุมกำหนดยุทธศาสตร์ของเครือข่ายเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2564 (The Network of Mekong Community Organizations in Seven Northeastern Provinces, 2021) การปรับตัวประการสำคัญในระดับครัวเรือนและชุมชนเพื่อแก้ปัญหา คือ การเปลี่ยนแปลงด้านการดำรงชีพของชาวบ้านเอง ซึ่งเป็นการปรับตัวทั้งเชิงเศรษฐกิจและเชิงความรู้ ตัวอย่างคือ กรณีการเปลี่ยนแปลงอาชีพคือการหันมาทำหัตถ์ อ. เวียงแก่น จ. เชียงราย จากเดิมการหาปลาจากแม่น้ำโขงเป็นรายได้หลักของคนในชุมชน เมื่อปลาหายากขึ้นก็ปรับตัวโดยการปรับเปลี่ยนเครื่องมือ สถานที่ และเวลาในการหาปลา ชาวบ้านหลายคนหันมาทำอาชีพเพาะปลูกมากขึ้นโดยเฉพาะส้มโอและข้าวโพดซึ่งเป็นการต่อยอดความรู้เดิมในการประกอบอาชีพใหม่อย่างการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรรวมถึงการเลี้ยงปลาในบ่อ กิจกรรมระดับชุมชนยังรวมถึงการตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำโขงเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศที่มีผลโดยตรงต่ออาหารและรายได้ของชุมชน ซึ่งต้องประยุกต์ใช้ความรู้พื้นบ้านเรื่องปลาและระบบนิเวศแม่น้ำโขงรวมทั้งการจัดการทางสังคมในการปฏิบัติการ

นอกจากตัวชุมชนท้องถิ่นแล้ว องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชนก็ได้มีแผนและการดำเนินงานในเรื่องนี้โดยตรง โดยมองว่าการแก้ปัญหาในท้องถิ่นเป็นการฟื้นความรู้และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและแม่น้ำ ซึ่งเป็นงานสำคัญที่ต้องทำเบื้องต้นเพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ถูกปรับเปลี่ยนไป การฟื้นความหวังและสำนึก

ร่วมเป็นสิ่งจำเป็น สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตเป็นหนึ่งในองค์กรที่มีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาหลังจากที่ก่อตั้งขึ้นในปี 2542 โดยใช้ชื่อว่าเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเน้นการทำงานในการคัดค้านเขื่อนขนาดใหญ่เป็นหลัก ต่อมาหลังจากที่ปัญหาเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทยลดลงได้เปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมดังกล่าว มีการเพิ่มยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมการจัดการน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น ปัจจุบันได้เพิ่มยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรลุ่มน้ำชนิดอื่นที่ไม่ใช่เพียงน้ำและปลาเข้าไปด้วยซึ่งรวมถึงป่าชุ่มน้ำ นาก และเต่า นอกจากนี้ ยังส่งเสริมอาชีพและกิจกรรมด้านอื่นเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของชุมชน (Living River Association, 2021)

การดำเนินงานของเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน (คสช.) ซึ่งสมาชิกเกือบทั้งหมดเป็นชาวบ้าน มีความน่าสนใจในเรื่องการขยายพื้นที่ความรู้และความร่วมมือด้านการฟื้นฟูและแก้ปัญหา โดยมีการเปิดพื้นที่ให้ตัวแทนอื่นเข้าร่วมในการจัดเตรียมความรู้โดยเฉพาะชาวบ้านและผู้เชี่ยวชาญของภาครัฐซึ่งปกติเป็นคู่ตรงกันข้าม คสช. มีการทำงานโดยยึดเอาชาวบ้านและปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง แล้วสาวไปโยงประเด็นและภาคส่วนต่าง ๆ ที่จะช่วยแก้ปัญหา โดยมีการทำงานหลายอย่าง ทั้งการทำกิจกรรมในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาปากท้องและอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการด้านการประมงอื่น ๆ ที่มีผลต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน การทำงานวิจัยไต่บ้านโดยรวบรวมหลักฐาน เพื่อชี้ให้ภาครัฐยอมรับถึงปัญหาและใช้เป็นฐานข้อมูลในการวางแผนในการแก้ปัญหาและเรียกร้องการชดเชยในอนาคต และการเจรจากับภาครัฐให้มั่นนโยบายและแผนงานที่ชัดเจน ในการเดินทางไปเจรจาของตัวแทนชาวบ้านกับรัฐบาลเมื่อ 11 มีนาคม 2564 ภายใต้ชื่อกิจกรรม “คนโขงสืบทน” ได้ยื่นข้อเสนอ 7 ข้อต่อรัฐบาลซึ่งเน้นไปในเรื่องการแก้ปัญหาในระดับนโยบาย (Green News, 2021 a) เช่น การเปิดเจรจาวิภาคิไทย-ลาว การกำหนดมาตรการชดเชยผลกระทบ การกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การตั้งคณะอนุกรรมการแก้ปัญหาประมงแม่น้ำโขง ซึ่งมีผลทำให้มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมา รวมทั้งชุดที่มีชาวบ้านตัวแทนแต่ละจังหวัดร่วมเป็นกรรมการด้วย ในการไปเจรจา การติดตามให้เกิดผลตามข้อเรียกร้องและการดำเนินงานในพื้นที่ คสช. จะมีที่ปรึกษาที่มาจากหลายภาคส่วนช่วยวางแผนและดำเนินงานอย่างใกล้ชิด เช่น นักวิชาการและเจ้าหน้าที่ระดับสูงของหน่วยงานภาครัฐ จึงทำให้ความรู้ถูกจัดเตรียมโดยตรงจาก

ชาวบ้านเป็น “ภาษา” ที่ภาครัฐเข้าใจโดยไม่มีการ “แปล” หลายชั้นนัก การช่วยวางแผนหรือประสานงานโดยเจ้าหน้าที่รัฐทำให้เกิดการสื่อสารถูกระเบียบและช่องทาง ทั้งช่วยลดอคติระหว่างภาคส่วน เกิดความร่วมมือโดยตรงระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานในพื้นที่โดยเฉพาะหน่วยงานด้านประมง

ในระดับระหว่างประเทศหรือภูมิภาค มีความพยายามทั้งผ่านความร่วมมือของภาคประชาสังคมและการผลักดันนโยบายของภาครัฐจึงเห็นได้จากหลายกรณี ในกรณีการตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาสองฝั่งโขงที่หมู่บ้านเมืองกาญจน ต. ริมโขง อ. เชียงของ จ. เชียงราย ซึ่งกลุ่มรักษ์เชียงของเป็นผู้ดำเนินงานหลักเป็นความพยายามหนึ่งในการเปิดพื้นที่ความร่วมมือข้ามพรมแดนระหว่างภาคประชาสังคมไทยระดับท้องถิ่นในอำเภอเชียงของกับหน่วยงานภาครัฐในเมืองห้วยทรายของ สปป. ลาว อย่างไรก็ตามความร่วมมือจากฝั่งลาวก็เป็นไปอย่างระมัดระวังและยุติลงหลังจากมีการจัดตั้งเขตอนุรักษ์ได้ไม่กี่ปี โดยที่กลุ่มรักษ์เชียงของและภาคียังคงดำเนินงานต่อระยะหนึ่งและใช้เป็นสัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านโครงการในแม่น้ำโขง ในกรณีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของ คสช. เป็นการแก้ปัญหาต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน โดยการลงมือปฏิบัติในท้องถิ่นและขยายไปสู่การผลักดันเชิงนโยบายตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปยังระดับประเทศ และระหว่างประเทศตามปมปัญหาที่พบ โดยมีความร่วมมือสำคัญของภาคส่วนที่สำคัญคือชาวบ้าน นักวิชาการด้านการประมงและหน่วยงานภาครัฐคือกรมประมง ในระดับระหว่างประเทศได้ผลักดันให้กระทรวงต่างประเทศของไทยไปหารือกับภาครัฐของ สปป. ลาว ในเรื่องความร่วมมือในการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาร่วมกันของชุมชนและภาครัฐสองฝั่งโขง นอกจากนี้ ยังมีความพยายามของภาคประชาสังคมข้ามชาติในการสร้างเครือข่ายและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาอีกหลายเครือข่าย

เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนกล่าวถึงแนวคิดการปรับตัวภายใต้ปัญหาที่หลากหลายชั้นและมีปฏิสัมพันธ์กันว่า “เราต้องทำหลายด้านไปพร้อมกันเพราะบริบทเปลี่ยนไปมาก เปรียบเหมือนว่ามีคนเอาไม้มาทำร้ายแม่และน้องเราจนเลือดนองเป็นน้ำเหลืองแล้ว เราต้องช่วยรักษาแม่และน้องเราไปด้วยพร้อมกับยื่นป้องกันไม่ให้คนมาทำร้ายอีก ถ้าแม่ทุเลาขึ้นก็จะช่วยดูแลน้องและน้องก็เป็นกำลังสำคัญที่จะมาช่วยเฝ้าประตูปกป้องแม่ อย่างไรก็ตาม กำลังและศักยภาพของภาคประชาสังคมที่มีอยู่น้อย

มาก ต้องเพิ่มเครือข่ายการทำงานพร้อมกับขยายความร่วมมือข้ามศาสตร์และภาคส่วน” (Borrirak, Interview, 2021) งานเย็นหรือการทำงานเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะในเรื่องการแก้ปัญหาผลกระทบที่ต้องบูรณาการความรู้และความร่วมมือหลายภาคส่วน เป็นสิ่งที่ต้องเพิ่มขึ้นอย่างมากและเร่งด่วน ควบคู่ไปกับงานร้อนหรืองานรณรงค์เชิงประเด็นในเรื่องการคัดค้านเขื่อนที่เป็นงานหลักของขบวนการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา ซึ่งต้องใช้ความรู้และทักษะเชิงการเมืองที่ต้องชิงไหวชิงพริบรวดเร็วทันต่อสถานการณ์ โดยงานทั้งสองด้านต้องมีการเปิดพื้นที่และจัดความสมดุลให้ควบคู่กันไป (Mekong Community Institute, 2021) ซึ่งถือเป็นสิ่งท้าทายสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหว

4.5 สรุป

ภาคประชาสังคมไทยมีพัฒนาการต่อบริบทข้ามพรมแดนของปัญหาแม่น้ำโขง ตั้งแต่ระดับครัวเรือนไปถึงระดับชาติหลายด้านคือ 1) การเปิดพื้นที่ทางความรู้ เพื่อผลเชิงนโยบายโดยบูรณาการความรู้พื้นบ้านและของประชาสังคมเข้ากับความรู้ภาครัฐที่มีอำนาจเหนือกว่า 2) การปรับตัวเชิงสถาบัน ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับภูมิภาคในรูปประชาสังคมข้ามชาติ 3) การใช้กลไกด้านสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นความก้าวหน้าหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวของไทย และ 4) การแก้ไขปัญหาผลกระทบ ที่ได้พัฒนาความรู้และความร่วมมือข้ามศาสตร์และภาคส่วนของสังคม

5. สรุปและอภิปรายผล

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมของไทยในประเด็นเรื่องเขื่อนขนาดใหญ่ในกลุ่มน้ำโขง เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ที่มีพัฒนาการไปตามเวลาและสถานที่อย่างไม่คงที่และหยุดนิ่ง (Charoensin-o-larn, 2002) จากบริบทในประเทศสู่ธรรมาภิบาลข้ามพรมแดนด้านสิ่งแวดล้อม (transboundary environmental governance) (Woods, 2003) ที่มีความซับซ้อนและพลวัตที่ต่างไป ชุมชนท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นตัวแสดงหลักในปฏิบัติการเพื่อสร้างพหุความรู้นิยมโดยความร่วมมือข้ามชนชั้นและภาคส่วนสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวในประเทศเริ่มขึ้นอย่างชัดเจนจากกรณีการคัดค้านเขื่อนน้ำโจนในปี พ.ศ. 2525 ซึ่งได้เป็นตัวกระตุ้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในประเด็นต่าง ๆ ของไทย ภาคประชา

สังคมมีการพัฒนาการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาเพื่อมุ่งปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากแบบรวมศูนย์มาเป็นแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน (Kraipakorn, 2005)

ในกรณีของเขื่อนแม่น้ำโขง ภาคประชาสังคมไทยต้องเผชิญกับข้อท้าทายและจุดเปลี่ยนหลายประการ *ประการที่หนึ่ง* การปิดล้อมข้ามชาติที่รัฐและทุน โดยรัฐและทุนได้ขยายอำนาจเข้าควบคุมทรัพยากรธรรมชาติข้ามเขตแดนอธิปไตย แหย่ยึดสิทธิของชุมชนมาจัดการแบบรวมศูนย์อำนาจ (Santasombat, et al., 2009) โดยเฉพาะการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่นอกประเทศ ทำให้ภาคประชาสังคมไทยต้องเผชิญความท้าทายใหม่ในเรื่องอำนาจของตัวแสดงใหม่ ๆ ทั้งที่เป็นรัฐนอกเขตอธิปไตยและทุน ในขณะที่ความสัมพันธ์ทางอำนาจซับซ้อนและมีพลวัตต่างไปจากเขื่อนในประเทศไทยที่ล้วนมีรัฐไทยเป็นเจ้าของ *ประการที่สอง* ผลกระทบข้ามพรมแดน โดยเฉพาะในด้านระบบนิเวศและการดำรงชีพ ที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงในระดับที่ไม่อาจหวนคืนกลับมา ในขณะที่ภาคประชาสังคมและรัฐยังขาดความรู้และทักษะในการแก้ปัญหาใหม่เหล่านี้ *ประการที่สาม* การช่วงชิงทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ทวีความรุนแรงขึ้น (Blake and Robins, 2016) มีการช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์ที่เข้มข้นกว่าเดิมในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงที่ถูกสร้างขึ้นนี้ ประเด็นเขื่อนและการจัดการน้ำจึงไม่ได้เป็นแค่เรื่องของสิ่งแวดล้อม แต่แฝงด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relation) ของหลากหลายตัวแสดง ภาพปัญหาที่เป็นอยู่จึงมีความซับซ้อนและพัวพันมากขึ้น

จากการวิเคราะห์ตัวแสดงสำคัญซึ่งก็คือชุมชนท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชน ผ่านมุมมองด้านพหุความรู้ (knowledge pluralism) (Bingham, et al., 2021) และด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจของแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง (political ecology) ทำให้เห็นว่าภาคประชาสังคมไทยซึ่งประกอบด้วยสมาชิกจากหลายชนชั้น มีปฏิบัติการในการปรับตัวต่อพลวัตของปัญหาเขื่อนข้ามพรมแดนหลายด้านเพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย กล่าวคือ 1) *การเปิดพื้นที่ของความรู้อย่างกว้างขวาง* (Ganjanapan, 2011: 401) “ความรู้พื้นบ้าน” ที่ผลิตโดยชาวบ้านเพื่อการดำรงชีพจากภูมิสัมพันธ์โดยตรงกับธรรมชาติถูกผลิตสร้างอำนาจให้เป็น “ความรู้ท้องถิ่น” เพื่อบูรณาการเข้ากับความรู้ภาครัฐที่มีอำนาจเหนือกว่า โดยการผลิตสร้างอำนาจให้กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ให้มีบทบาทเป็นผู้กระทำการสำคัญ (Actant) สามารถแสดงออกและปฏิบัติการได้ (Latour, 2005)

2) การปรับตัวเชิงสถาบัน เกิดขึ้นตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปถึงระดับภูมิภาคในรูปประชาสังคมข้ามชาติ (transnational civil society) 3) การใช้กลไกด้านสิทธิมนุษยชน เป็นความก้าวหน้าประการหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวของไทย แต่ก็ยังติดข้อจำกัดเรื่องขอบเขตของอำนาจในเขตอธิปไตย และ 4) การแก้ไขปัญหาผลกระทบ ที่มีการพัฒนาความรู้และความร่วมมือข้ามศาสตร์และภาคส่วนมากขึ้น การแก้ปัญหาในท้องถิ่นถือเป็นการฟื้นความรู้และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและแม่น้ำ รวมทั้งการฟื้นความหวังและสำนึกร่วมที่ได้ถูกปรับเปลี่ยนไป

อย่างไรก็ตาม มีข้อคำนึงหลายประการในการพัฒนาประชาสังคมให้รับมือกับความหลากหลายและเลื่อนไหล (flexible) ของปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น *ประการแรก* การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของตัวแสดงต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งตัวแสดงต่าง ๆ ในฝ่ายสนับสนุนการสร้างเงื่อนไข และตัวแสดงในฝ่ายภาคประชาสังคมเองที่ ก็มีความซับซ้อนและหลากหลายเช่นกัน รวมทั้งการวิเคราะห์ที่ข้ามความเป็นคู่ตรงกันข้าม เพราะปัญหาข้ามพรมแดนกรณีแม่น้ำโขงถือเป็นเรื่องใหม่สำหรับภาครัฐไทย นอกจากนี้หลายเรื่องรัฐก็ไม่มีอำนาจในการเข้าไปควบคุมจัดการได้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาคประชาสังคมหรือต่างต้องพึ่งพากันในบางเรื่อง *ประการที่สอง* การสร้างพื้นที่ประชาสังคมให้กว้างมากขึ้นโดยการรวมเอา (inclusion) อย่างข้ามพรมแดนของศาสตร์ ชนชั้น ภาคส่วน และรัฐชาติ ในขณะที่ยังต้องเข้มงวดเรื่องการแบ่งแยก (exclusion) (Charoensin-o-larn, 2006) ซึ่งก็เป็นสิ่งท้าทายในการพัฒนากลุ่มหรือเครือข่ายที่มีความหลากหลายตามประเด็นปัญหาและทักษะที่รอบด้านมากขึ้นภายใต้ความเป็นเอกภาพ *ประการที่สาม* การใช้หลายแนวคิดและปฏิบัติการหลายด้านและหลายระดับมากขึ้นเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมและการแก้ปัญหา ซึ่งต้องเป็นไปอย่างมีปฏิสัมพันธ์ มีพลวัต และมีความยืดหยุ่น มีการผลิตสร้างความรู้ใหม่อย่างมีปฏิสัมพันธ์กันทั้งด้านการอนุรักษ์และด้านการฟื้นฟูรวมถึงการใช้ประโยชน์ พร้อมทั้งจัดสมดุลระหว่างงานเชิงรณรงค์และงานเชิงพื้นที่ไปพร้อมกันด้วย

References

- Bingham, J. A., et al. (2021). Knowledge Pluralism in First Nations' Salmon Management. **Frontiers in Marine Science**, 8, 1-8.
- Blake, D. J. H., and Robins, L. (2016). "Introduction: A Backdrop to Water Governance Dynamics in the Mekong Region." In D. J. H., Blake, and L. Robins, editor, **Water Governance Dynamics in the Mekong Region**, (p. 3-22). Petaling Jaya, Selangor, Malaysia: Strategic Information and Research Development Centre.
- Boer, B., et al. (2016). **The Mekong: A Socio-Legal Approach to River Basin Development**. Abingdon: Routledge.
- Bryant, R. L., and Bailey, S. (2000). **Third World Political Ecology**. New York: Routledge.
- Charoensin-o-larn, Chairat. (2002). **New Social Movement** (second edition). [in Thai]. Bangkok: Wipasa.
- Charoensin-o-larn, Chairat. (2006). **Development Discourse: Power Knowledge Truth Identity and Otherness** (fourth edition). [in Thai]. Bangkok: Wipasa.
- Chiang Khong Conservation Group. (2017). **Why we should not blast the Mekong rapids?.** [in Thai]. Chiang Mai: Vanida Printing.
- Chiang Mai News. (2018). Opening the Office of Hai Hui Thailand-China (Chiang Mai), Non-profit Organization that will help Government to help people in all Aspects and Dimension. [in Thai]. **Chiang Mai News**. Retrieved September October 22, 2021, from www.chiangmainews.co.th/page/archives/828980
- Cronin, R., and Hamlin, T. (2021). **Mekong Turning Point: Shared River for a Shared Future**. Washing DC: Stimson Center.

- Department of Foreign Affairs and Trade. (2020). Mekong-Australia Partnership. **Department of Foreign Affairs and Trade**. Retrieved October 28, 2021, from <https://www.dfat.gov.au/geo/southeast-asia/investing-our-southeast-asian-partnerships/mekong-australia-partnership>
- East-West Center. (2021). Water Grabbing on the Mekong. **East-West Center**. Retrieved September 18, 2021, from <https://bit.ly/2YPYGI5>
- Ganjanapan, Santita. (2011). **Green Thought: Discourse and Movement**. [in Thai]. Chiang Mai: Social Research Institute and Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Green News. (2021 a, 13 March). Mekong people will not endure and prepare to set up an ad hoc working group to deal with the Mekong Crisis. [in Thai]. **Green News**. Retrieved October 3, 2021, from <https://greennews.agency/?p=22559>
- Green News. (2021 b, 29 March). The Mekong Fluctuation: Voices from Northern Networks. [in Thai]. **Green News**. Retrieved October 3, 2021, from <https://bit.ly/3j0ALwH>
- Hirsch, P. (1998). **Holding and Mapping Resources in Common: Issues of Scale in Mekong Development**. Paper presented at Crossing Boundaries: Seventh Conference of the International Association for the Study of Common Property, University of British Columbia, Vancouver, Canada, June 10-14, 1998.
- Hirsch, P., and Sciortino, R. (2011). "Climate Change and the Resource Politics of the Greater Mekong Subregion." In K. Rayanakorn, editor, **Climate Change Challenges in the Mekong Region**, (p. 223-248). Chiang Mai: Chiang Mai University Press.

- International River. (2014). China Overseas Dam Lists. **International River**. Retrieved October 9, 2021, from www.internationalrivers.org/resources/china-overseas-dams-list-3611
- Kiguchi, Y. (2019). **JAPAN: Flood by Dams and Changing Role on Mekong Development**. A PowerPoint presented at annual meeting of Save the Mekong Coalition.
- Kraipakorn, Dome. (2005). **Environmental Movement in Thailand during 1982-1992: the Study on the Movement against Nam Chon, Kaeng Krung, and Pak Mun Dams**. [in Thai]. Master thesis, Chulalongkorn University.
- Krungthep Turakij. (2021, 2 February). Cabinet approves to end blasting the Mekong rapids. [in Thai]. **Krungthep Turakij**. Retrieved November 20, 2021, from <https://www.bangkokbiznews.com/news/865077>
- Krungthep Turakij. (2021, 17 October). Five Mekong Dams: Laos Chain the River. [in Thai]. **Krungthep Turakij**. Retrieved October 9, 2021, from www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/123431
- Latour, B. (2005). **Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory**. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Living River Association. (2011). **The guidelines of the Network of Thai People in 8 Mekong Provinces**. Meeting minutes on June 10, 2011 at Research and Development Institute, Khon Kaen University. [in Thai]. n.p.: n.p.
- Living River Association. (2017). **Fish Conservation Zone: Returning Fish to the Mun River, New Movement of Pak Mun People**. [in Thai]. Chiang Mai: Vanida Printing.

- Living River Association. (2021). **Five-year strategies (2021-2025)**. Meeting minutes on September 1, 2021. [in Thai]. n.p.: n.p.
- Lovgren, S. (2020, 13 January). Southeast Asia's most critical river is entering uncharted waters. **National Geographic**. Retrieved September 18, 2021, from <https://on.natgeo.com/394fRHZ>
- Matichon. (2017, 15 May). Villagers strongly oppose the Chinese Mekong survey ship and propose the state to cancel the four-nation agreement to improve the waterway. [in Thai]. **Matichon**. Retrieved October 5, 2021, from www.matichon.co.th/region/news_559013
- Mekong Community Institute. (2021). **Lessons Learned from People's Mechanism in Watershed Resource Management and Guidelines for Establishing the Kok-Ing-Khong People Council**. Minutes of a seminar organized by Mekong Community Institute, October 30, 2021. [in Thai]. n.p.: n.p.
- Mekong River Commission. (2016). MRC and Development Partners hold annual meeting. **Mekong River Commission**. Retrieved September 18, 2021, from <https://bit.ly/3EwfAMo>
- MGR Online. (2020, 21 February). Good News!, China will release more water from Mekong dams to help Thailand and other neighbors fight with drought. [in Thai]. **MGR Online**. Retrieved October 3, 2021, from <https://bit.ly/3j6J623>
- Middleton, C. (2018). **Reciprocal Transboundary Cooperation on the Lancang-Makong River: Towards an Inclusive and Ecological Relationship**. Bangkok: Center for Social Development Studies, Chulalongkorn University.

- Ministry of Foreign Affairs. (2018). Wang Yi: Build the Lancang-Mekong Cooperation (LMC) Economic Development Belt to Complement Each Other's Strengths and Achieve Common Development. **Ministry of Foreign Affairs**. Retrieved November 20, 2021, from www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1625071.shtml
- Molle, F., Mollinga, P. P., and Wester, P. (2009). Hydraulic Bureaucracies and the Hydraulic Mission: Flows of Water, Flows of Power. **Water Alternative**, 2 (3), 328-349.
- Pomun, Teerapong. (2014). **Pak Mun Women and Marginal Ecology**. Paper presented at The hird MSSRC International Conference on “Mekong Region and ASEAN in Transition: People and Transborder Issues, organized by Ubon Ratchathani University, Thailand, November 11, 2014.
- Prachathai. (2021, 25 February). The Supreme Administrative Court rejects the Pak Beng Dam lawsuit, pointing out that the Thai Environment Act no cross border protection. [in Thai]. **Prachathai**. Retrieved October 1, 2021, from <https://prachatai.com/journal/2021/02/91843>
- Rattanakot, Mingkwan. (2021). The Mekong Cooperation Working Group of the Ministry of Foreign Affairs with the mission to build cooperation to restore the Mekong River Basin after Covid-19. [in Thai]. **The Cloud**. Retrieved October 22, 2021, from <https://readthecloud.co/mekong-subregion>
- Rural Development Institute. (2021, 11 September). Where has the sediment gone?. [in Thai]. **Rural Development Institute**. Retrieved September 11, 2021, from <https://bit.ly/3AIPend>
- Santasombat, Yos, et al. (2009). **The River of Life**. [in Thai]. Chiang Mai: Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

- Sattayanurak, Attachak. (2012). “Six Decades of Change in Northern Peasant Society.” In W. Panyagaew, editor, **Politics - Local Democracy in the North**. [in Thai]. Chiang Mai: Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Save the Mekong Coalition. (2021). About Us. **Save the Mekong Coalition**. Retrieved October 10, 2021, from <https://savethemekong.net/about-us>
- Southeast Asia River Network. (2004). **Local Knowledge on Mekong Fish**. [in Thai]. Chiang Mai: Vanida Press.
- Southeast Asia River Network. (2006). **A Testimony of the Downstream People**. [in Thai]. Chiang Mai: Vanida Press.
- Svensson, J. (2012). Managing the Rise of a Hydro-Hegemon in Asia: China’s Strategic Interests in the Yarlung-Tsangpo River. **IDSA Occasional Paper No. 48**. New Delhi: Institute for Defence Studies and Analyses.
- The Network of Mekong Community Organizations in Seven Northeastern Provinces (NMCOP). (2021). **Developing NMCOP’s Strategy**. Meeting minutes on July 20, 2021. [in Thai]. n.p.: n.p.
- The Network of Thai People in Eight Mekong Provinces. (2018). **Pak Beng Hydropower Project**. Meeting minutes on January 15, 2018 in Chiang District in Chiang Rai province. [in Thai]. n.p.: n.p.
- U.S. Embassy & Consulate in Thailand. (2020). Launch of the Mekong-U.S. Partnership: Expanding U.S. Engagement with the Mekong Region. **U.S. Embassy & Consulate in Thailand**. Retrieved October 27, 2021, from <https://th.usembassy.gov/launch-of-the-mekong-u-s-partnership-expanding-u-s-engagement-with-the-mekong-region/>

Wongrassamee, Chonlatorn. (2018, 16 February). Talking with Chainarong Setthachua: Thung Yai Nare-Suan, a trigger for student unity. [in Thai]. **The 101**. Retrieved October 6, 2021, from www.the101.world/chainarong-interview

Woods, K. (2003). **Transboundary Environmental Governance in the Mekong River Basin**. Paper presented at Politics of the Commons: Articulating Development and Strengthening Local Practices, organized by Chiang Mai University, Thailand, July 11-14, 2003.

Interview

Borrirak, Somkit. A staff of environmental NGO. **Interview**. September 17, 2021.

Wongchai, Piang. A community leader at Hadkhai village in Chiang Khong district in Chiang Rai province. **Interview**. January 10, 2021.

วิธีวิทยาว่าด้วย “โชคดีที่บังเอิญค้นพบ”: กรณีศึกษาประเด็นความยากจนในจังหวัดอำนาจเจริญ¹ Methodology of Serendipity: A Case Study of the Poverty Issue in Amnat Charoen Province

พงษ์เทพ บุญกล้า²

Phongthep Bunkla

Received: October 4, 2021/ Revised: November 29, 2021/ Accepted: December 9, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ “แนวคิดโชคดีที่บังเอิญค้นพบ” ในการวิเคราะห์ประเด็นความยากจนจากการวิจัยในจังหวัดอำนาจเจริญ ผู้เขียนใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม ได้แก่ การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) การสนทนากลุ่ม (Focus group) การแลกเปลี่ยนหลังลงภาคสนาม (After Action Review: AAR) และการสังเกตการณ์ รวมทั้งศึกษาข้อมูลจากวรรณกรรมต่าง ๆ แนวคิดโชคดีที่บังเอิญค้นพบ มีรากฐานมาจากการสังเกตการณ์และการใช้หลักฐานวิเคราะห์ประกอบที่นำไปสู่การค้นพบ 2 ประการ คือ ความบังเอิญที่ไม่ได้คาดการณ์หรือล่วงรู้มาก่อน และความฉลาดเฉลียวที่สัมพันธ์กับความอยากรู้อยากเห็น การนำแนวคิดโชคดีที่บังเอิญค้นพบมาใช้อธิบายการทำงานภาคสนามเกี่ยวกับ “ความยากจน”

¹ ผู้เขียนขอขอบคุณ “โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่และแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ จังหวัดอำนาจเจริญ” ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ ภายใต้การสนับสนุนโดยหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.): โครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ, และขอขอบคุณนักวิจัยทุกท่าน หน่วยงานต่างๆ ในจังหวัดอำนาจเจริญที่เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย, และขบวนองค์กรชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ.

² นักวิจัยอิสระ (Independent researcher), Email: arkom.utopia2015@gmail.com

และ “ปัญหาความยากจน” และอยู่ในความเป็นเหตุเป็นผลไม่ใช่การค้นพบทั่วไปแบบ โชคดีช่วย เพราะการค้นพบดังกล่าวอาศัยความช่างสังเกต ความอยากรู้อยากเห็น และการตั้งคำถามต่อความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจน ผู้เขียนเห็นว่าแนวคิด โชคดีที่บังเอิญค้นพบเป็นสิ่งที่นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยารุ่นใหม่สามารถนำมาใช้ ควบคู่กับวิธีวิทยาที่ถูกออกแบบในการวิจัยภาคสนามในประเด็นความยากจนทาง วิชาการได้อย่างน่าสนใจ

คำสำคัญ: วิธีวิทยาโชคดีที่บังเอิญค้นพบ, ความยากจน, ปัญหาความยากจน

Abstract

This study aimed to use the ‘Serendipity’ concept to analyze poverty. The author employed qualitative research techniques, including in-depth interviews, focus groups, after-action reviews (AARs), and non-participation observation to gather field data. Additionally, document reviews were done. The ‘Serendipity’ concept is rooted in observations and the use of analytical evidence that led to two discoveries: unpredicted or foreseeable coincidences and intelligence associated with curiosity. Using the ‘Serendipity’ concept to describe field work study on “poverty” and “poverty problems” was not a haphazard discovery because such discovery was based on observation, curiosity, and questioning the poverty and poverty alleviation. I believe that the ‘Serendipity’ concept can be used to scrutinize poverty issues alongside other methods by young sociologists and anthropologists.

Keywords: Methodology, Serendipity, Poverty, poverty alleviation

บทนำ

บทความนี้เกิดจากการลงพื้นที่ภาคสนามของผู้เขียนภายใต้ “โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่องการวิจัย เพื่อพัฒนาพื้นที่และแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ จังหวัดอำนาจเจริญ” มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อสำรวจข้อมูลคนจนแบบมุ่งเป้าและแม่นยำในระดับพื้นที่ (Area based) คณะผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory approach) เทคนิคการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก อีกทั้งใช้กลไกการพัฒนาศักยภาพ (Capacity building) เยาวชนในท้องถิ่นและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการทำงานเชิงพื้นที่เดิมที่มีอยู่แล้วระหว่างกรวิจัย เพื่อเสริมหนุนกลไกการแก้ไขปัญหาความยากจนของจังหวัดอำนาจเจริญ ประกอบด้วย คณะกรรมการบริหารศูนย์อำนวยการจัดความยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัด/อำเภอ และทีมปฏิบัติการระดับตำบล ฝ่ายปฏิบัติการราชการระดับจังหวัด ภาคเอกชน ชุมชน และภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Supply side) เช่น ภาคประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ ยังพัฒนาและจัดทำโมเดลแก้จน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนระดับครัวเรือนและระดับชุมชนในชุมชนที่เลือกเป็นพื้นที่นำร่อง หรือ “โมเดลแก้จน” จากเงื่อนไขสำคัญ คือ ครัวเรือนคนจนอยู่กระจุกตัวมากที่สุด³ และมีทุนทางสังคม (Social capital) 5 มิติ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนการเงิน ทุนธรรมชาติ และทุนสังคมอยู่ระดับต่ำ (โดยเฉพาะทุนด้านเศรษฐกิจแต่มีทุนทางสังคมที่สูง) เพื่อเป็นฐานการทำโมเดลแก้จนให้เห็นผลได้จากการใช้เวลาไม่นานมากนัก เช่น เครือข่ายเดิมหรือกิจกรรมการแก้ไขความยากจน และผู้นำในพื้นที่ทั้งเป็นทางการ/ไม่เป็นทางการที่เข้มแข็งอยู่แล้ว เป็นต้น

ผู้เขียนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยในบทบาท ผู้ช่วยวิจัย (Research Assistant: RA) ตั้งแต่เริ่มต้นการลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจข้อมูลกระทั่งถึงการทำโมเดลแก้จน รวมทั้งการดำเนินโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 2 ในจังหวัดอำนาจเจริญ นอกจากนี้

³ การเลือกพื้นที่นำร่องโมเดลแก้จนพิจารณาคัดเลือกจากพื้นที่ชุมชนที่มีครัวเรือนของกลุ่มเป้าหมายที่อาศัยอยู่กระจุกตัวมากที่สุด โดยพิจารณาจำนวนจากข้อมูลเชิงปริมาณในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่องการวิจัย เพื่อพัฒนาพื้นที่และแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ จังหวัดอำนาจเจริญ.

กระบวนการวิจัยยังมีคนรุ่นใหม่ในฐานะ “ผู้ช่วยภาคสนาม” เข้าร่วม ได้แก่ เยาวชนจากพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ 15 คน และเยาวชนจากจังหวัดอุบลราชธานี 15 คน

ในบทความนี้ผู้เขียนนำเสนอเกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการทำงานภาคสนามของ RAs และผู้ช่วยภาคสนามที่สำรวจข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ข้อมูลจากระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (Thai People Map and Analytics Platform: TPMAP) พบว่า จังหวัดอำนาจเจริญ เป็น 1 ใน 10 จังหวัดของประเทศไทยที่ยากจนที่สุด (ประกอบด้วยพื้นที่ 7 อำเภอ ได้แก่ เมืองอำนาจเจริญเสนางคนิคมขามนาพันาพุมราชวงศาสิ้ออำนาจและห้วยตะพาน) การลงพื้นที่ภาคสนามในระยะที่ 1 พ.ศ. 2563 ทั้งสิ้นจำนวน 3,663 ครัวเรือน⁴ และระยะที่ 2 พ.ศ. 2564 อย่างต่อเนื่องเพื่อหากลไกการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เหมาะสมและใช้ได้จริงในระดับพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ เปิดพื้นที่คนจนเป็นผู้ร่วม “ปฏิบัติการแก้จน” ภายใต้ความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายดังกล่าวให้เกิดการแก้ไขปัญหาทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ความเหลื่อมล้ำทางสังคม และปัญหาเชิงโครงสร้างมิติต่าง ๆ

ผู้เขียนได้ใช้แนวคิดโชคดียที่บังเอิญค้นพบ ‘Serendipity’ ในการวิเคราะห์และแบ่งการนำเสนอออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง แนวคิดเกี่ยวกับโชคดียที่บังเอิญค้นพบ ‘Serendipity’ ส่วนที่สอง การเข้าถึงข้อมูล ผู้ช่วยวิจัย ผู้ช่วยภาคสนาม และปฏิบัติการเคาะประตูบ้าน ส่วนที่สาม โชคดีที่บังเอิญค้นพบความยากจน ส่วนที่สี่ ความยากจนในภาคอีสาน อำนาจเจริญ และคนจน ส่วนที่ห้า การอภิปราย และส่วนที่หก บทสรุป ดังนี้

⁴ข้อมูลจากแบบสำมะโนประชากร (เดิมจากฐาน TPMAP 1,309 ครัวเรือน) ที่ผ่านการสอบทานข้อมูลจากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานคลังจังหวัดอำนาจเจริญ และสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ องค์การภาคประชาสังคม ได้แก่ ขบวนการองค์กรชุมชน และสัมภาษณ์ข้อมูลครัวเรือนยากจนเพิ่มเติมที่ให้ข้อมูลโดยผู้นำชุมชนระหว่างเก็บข้อมูลจริงในภาคสนาม.

แนวคิดเกี่ยวกับโชคที่บังเอิญค้นพบ (Serendipity)

Serendipity ในที่นี้คือการโชคที่บังเอิญค้นพบข้อมูลในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในระหว่างที่นักมานุษยวิทยาใช้เวลาอยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลาในระดับหนึ่งและใช้การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งอธิบายว่าข้อมูลที่นักมานุษยวิทยาบังเอิญค้นพบมีความสำคัญอย่างไร ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานเงื่อนไขที่ว่า นักมานุษยวิทยาต้องมีความเฉลียวใจและให้ความสำคัญต่อข้อมูลแปลกใหม่ รวมทั้งมีความสามารถในการตีความข้อมูลเชิงประจักษ์ และสร้างข้อสรุปเพื่ออธิบายในเชิงทฤษฎี (Boonwanno, 2019: 6-48) ในทางมานุษยวิทยาไทย แนวคิดเกี่ยวกับ Serendipity ไม่ค่อยถูกกล่าวถึงมากนัก ผู้เขียนมองว่า Serendipity มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทำงานวิจัยและการทำงานภาคสนามเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ต้นกำเนิดของคำว่า Serendipity มาจากเทพนิยายเปอร์เซียเก่าแก่และ Hasht-Bihisht หรือกวีนิพนธ์เปอร์เซียชื่อ The Eight Paradises ของ Amir Khosrow Dehlavi (1253-1325 อ้างอิงจาก Boonwanno, 2019: 6-48) แต่งขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 บางส่วนของกวีนิพนธ์เรื่องนี้ได้กล่าวถึงตัวละครเจ้าชายสามพระองค์แห่งดินแดน Serendip ในตอนที่เจ้าชายถูกกล่าวหาว่าเป็นคนขโมยอูฐที่หายไปและเรื่องราวของการได้อูฐคืนมา เป็นเรื่องราวการออกเดินทางของเจ้าชายการผจญภัยและการสนทนากับคนซื้ออูฐที่ทำอูฐหายไป ผู้เขียนได้นำมาใช้ในการทำงานภาคสนามเพื่อค้นหาประเด็นเกี่ยวกับความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ยังไม่ถูกกล่าวถึงมากนักในแวดวงวิชาการไทย นอกจากนั้น เรื่องราวของเจ้าชายค้นพบอูฐที่หายไปที่ไม่ใช่การค้นพบจากการเดาหรือการทำนาย หากแต่เป็นการค้นพบที่มีรากฐานมาจากการสังเกตการณ์ (Observation) ประกอบการใช้หลักฐานสำคัญบางประการที่เจ้าชายไม่ได้ตั้งใจจะค้นหาวิเคราะห์ประกอบ จึงนำไปสู่การค้นพบ (Discovery) ที่เกิดจากส่วนประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ ความบังเอิญ (Accident) และความฉลาดเฉลียว (Sagacity) เป็นความบังเอิญที่ไม่ได้คาดการณ์หรือล่วงรู้มาก่อน หากเป็นความคิดก็เป็นความคิดที่เข้ามาสู่สมองแบบที่ไม่ได้ตั้งใจ ขณะที่ ความฉลาดเฉลียวมีความสัมพันธ์กับความอยากรู้อยากเห็นซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในความตั้งใจและอยู่ในความเป็นเหตุเป็นผล ส่วนประกอบสำคัญของ Serendipity จึงไม่ใช่เพียงแค่การค้นพบ

ทั่ว ๆ ไปแบบโชคช่วย แต่เป็นการค้นที่ต้องอาศัยความช่างสังเกต ความอยากรู้อยากเห็น และการตั้งคำถาม

ดังนั้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับ Serendipity และนำมาใช้ในการลงพื้นที่ภาคสนามในประเด็นความยากจนเป็นส่วนสำคัญหนึ่งที่นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (รุ่นใหม่) สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการทำงานภาคสนามได้ เนื่องจากการลงพื้นที่ภาคสนามงานวิจัยส่วนใหญ่ของนักวิจัยจะมีโจทย์ คำถาม เครื่องมือ หรือวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งแบบสอบถาม สมุด ปากกา หรือเครื่องบันทึกเสียงที่พร้อมบันทึกข้อมูล สิ่งอื่น ๆ ที่การทำงานวิจัยภาคสนามอาจเกิดขึ้นแบบ Serendipity ช่วยเติมเต็มข้อมูลและความลุ่มลึกให้กับงานวิจัย บทความนี้ ผู้เขียนได้หยิบยกปรากฏการณ์เกี่ยวกับ Serendipity และจะนำเสนอในส่วนถัดไป

การเข้าถึงข้อมูล: ผู้ช่วยวิจัย ผู้ช่วยภาคสนาม และปฏิบัติการเคาะประตูบ้าน

ส่วนนี้อธิบายเรื่องการเข้าถึงข้อมูล ผู้ช่วยวิจัย และผู้ช่วยภาคสนาม รวมทั้งกระบวนการทำงานที่ให้ความสำคัญในการทำงานวิจัยภาคสนาม แบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ๆ ได้แก่ เตรียมพร้อมก่อนลงภาคสนาม ลงเคาะประตูบ้าน และหลังเคาะประตูบ้าน ดังนี้

1) เตรียมพร้อมก่อนลงภาคสนาม: RAs ประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อนการลงพื้นที่ภาคสนามทั้งหน่วยงานระดับจังหวัด อำเภอ ท้องถิ่น และหมู่บ้าน รวมทั้งองค์กรภาคประชาสังคมที่เป็นภาคีเครือข่ายในการทำงานและการประสานขอข้อมูลเพิ่มเติมจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานคลังจังหวัด และสำนักงานเกษตรจังหวัด จากนั้นตรวจสอบความซ้อนทับของข้อมูลและจัดเรียงข้อมูลให้เป็นระบบ เพื่อวางแผนลงภาคสนามและแบ่งหน้าที่รับผิดชอบพื้นที่ รวมถึงชี้แจงกระบวนการภาคสนามให้ผู้ช่วยภาคสนามทราบรายละเอียดต่าง ๆ ของคำถาม การบันทึกข้อมูล และการเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของกลุ่มเป้าหมาย

2) ลงเคาะประตูบ้าน: RAs ประสานงานผู้นำชุมชนนัดหมาย เช่น ศาลากลางบ้านผู้นำ ศาลาวัด ฯลฯ และชี้แจงเกี่ยวกับการสำรวจข้อมูลอย่างชัดเจนเพื่อคลายความกังวลใจของกลุ่มเป้าหมายพร้อมทั้งขอให้ผู้นำชุมชนลงพื้นที่ด้วย เพราะบ้านของ

กลุ่มเป้าหมาย กระจายห่างกัน หรือตั้งหลบซ่อนอยู่ในมุมมองหายาก RAs และผู้ช่วยภาคสนามแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม (กลุ่มละ 7-8 คน) ระหว่างสำรวจข้อมูลได้สังเกตการณ์ไปพร้อมกับการสัมภาษณ์ และตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูลก่อนออกจากบ้านกลุ่มเป้าหมาย พิจารณาและระบุข้อมูลความยากจน 4 ระดับ ขออนุญาตถ่ายภาพบ้านและระบุพิกัด GPS ไว้เป็นฐานข้อมูลซึ่งรายละเอียดในขั้นตอนนี้ ได้แก่

2.1 แนะนำตัวก่อนสัมภาษณ์ เพื่อสร้างความเข้าใจ/ชี้แจงรายละเอียดการสำรวจข้อมูลอย่างชัดเจน ก่อนการสัมภาษณ์ต้องอ่านรายละเอียดให้ฟังอย่างครบถ้วน ซึ่งมีทั้งใช้ภาษาไทยและภาษาท้องถิ่น รวมทั้งส่งเอกสารรายละเอียดโครงการวิจัยให้ผู้ตอบแบบสอบถาม ขณะที่ RAs และผู้ช่วยภาคสนามมีป้ายชื่อคล้องคอ ระบุชื่อโครงการวิจัย ชื่อมหาวิทยาลัย เพื่อแสดงตัวให้เกิดความสบายใจและเชื่อมั่นในการตอบแบบสอบถาม

2.2 ระหว่างสัมภาษณ์ ได้ให้ความสำคัญกับการเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ตีตราให้เกียรติกลุ่มเป้าหมาย ใช้การนั่งสัมภาษณ์อย่างเป็นกันเองเพื่อลดความกังวลใจและประเด็นเรื่อง “อำนาจ” (Power) ของ “ผู้ถาม” กับ “ผู้ตอบ” เพราะการลงภาคสนามกลุ่มเป้าหมายบางคนอาจมองว่าเป็นการทำงานของสถาบันทางวิชาการ หรือหน่วยงานภาครัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ พร้อมทั้งเว้นระยะห่างทางสังคม (Social distancing) ในสถานการณ์โควิด-19 (Covid-19)

2.3 ท่าทีและภาษา กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวอีสาน การใช้ภาษาท้องถิ่นในการสื่อสารจะช่วยสร้างความเข้าใจในคำถาม-คำตอบ และสร้างบรรยากาศการสัมภาษณ์เป็นกันเอง พร้อมทั้งแสดงท่าทีสุภาพ ยิ้มแย้ม เป็นกันเอง ไม่ตัดสิน ไม่รังเกียจ ใช้น้ำเสียงอ่อนโยน สบตา ฟังอย่างเข้าใจและตั้งใจ ให้ความสนใจในการตอบคำถาม แสดงความจริงใจ และเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้ระบายอารมณ์ ความรู้สึก หรือความคิดเห็นอย่างยืดหยุ่น หลังสัมภาษณ์กล่าวขอบคุณ พร้อมสวัสดิ แต่หลีกเลี่ยงการให้คำมั่นสัญญาเกี่ยวกับความช่วยเหลือ เพราะอาจนำไปสู่การฝากความหวัง เพียงแต่บอกว่าจะนำข้อมูลและข้อเท็จจริงไปนำเสนอกับหน่วยงาน/ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตามข้อเท็จจริงเพื่อหาแนวทางในการช่วยเหลือต่อไปซึ่งยังไม่ระบุว่าจะมาในรูปแบบใด

2.4 เพิ่มเติมกลุ่มเป้าหมาย RAs ประสานชี้แจงกับผู้นำชุมชน ให้ผู้ช่วยภาคสนามเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างสะดวก มีรายชื่อจากฐานข้อมูลที่ผ่านมาตรวจสอบแล้วและพบว่าบางชุมชนมีการใช้กระบวนการปรึกษาหารือประชาคมเสนอเพิ่มเติมข้อตกหล่นและต้องระงับประเด็นการเมืองภายในหมู่บ้านที่ผลประโยชน์จะตกไปหาฝั่งที่ผู้นำได้คะแนนเสียงหรือเป็นญาติพี่น้อง อาจทำให้กลุ่มเป้าหมายบางคนไม่ปรากฏตัวในการสำรวจ

3) **หลังเคาะประตูบ้าน:** บางครั้งข้อมูลในแบบสอบถามไม่ครบสมบูรณ์ RAs จะประสานงานกับผู้นำอีกครั้ง เช่น เขียนข้อมูลไม่ครบทุกข้อ ไม่มีเลขทะเบียนบ้าน/สมุดเกษตรกร ฯลฯ RAs และผู้ช่วยภาคสนามทำการเขียนข้อความหรือทำเครื่องหมายไว้ที่แบบสอบถามเพื่อติดต่อกลับอีกครั้งให้ครบถ้วนและแม่นยำมากที่สุด

ดังนั้น การเข้าถึงข้อมูลได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการภาคสนาม คือ การประสานงาน การขอข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐและส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดระบบข้อมูลและวางแผนการลงพื้นที่ภาคสนามหรือการ “เคาะประตูบ้าน” โดยให้ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจข้อมูล ซึ่งการทำงานภาคสนามต้องให้ความสำคัญกับการเคารพสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ตีตรา ให้เกียรติ รวมทั้งการใช้ถ้อยคำภาษาที่เข้าใจง่าย แสดงท่าที่เป็นกันเอง และระงับเรื่องอำนาจ ตลอดถึงการปฏิบัติตามมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคมในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 ก่อนออกจากพื้นที่ต้องตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลให้แม่นยำมากที่สุด หากพบว่าไม่ครบถ้วนในภายหลังจะใช้วิธีการประสานงานกับผู้นำชุมชนและคนในพื้นที่เพื่อขอข้อมูลเพิ่มเติม

โชคดียี่บังเอิญค้นพบความยากจน

ส่วนนี้ผู้เขียนกล่าวถึงโชคดียี่บังเอิญค้นพบ หรือ Serendipity ซึ่งเกิดขึ้นจากกระบวนการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้เขียนนำเสนอในบทความสะท้อนประเด็นความยากจนผ่านมุมมองของผู้เขียนซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยารุ่นใหม่ เนื้อหาแบ่งออกเป็น 5 ประเด็น ได้แก่ โชคดีที่ยี่บังเอิญค้นพบจากบทสนทนาแบบสอบถาม โชคดีที่ยี่บังเอิญค้นพบจากสนทนากลุ่ม โชคดีที่ยี่บังเอิญค้นพบจากการไปหาแล้วไม่พบ

โชคิที่บังเอิญค้นพบคนที่ไม่อยู่ในฐานข้อมูล และโชคิที่บังเอิญค้นพบน้ำตาจากการฟังเสียง ดังนี้

1) **โชคิที่บังเอิญค้นพบจากบทสนทนากนอกแบบสอบถาม:** การลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสำรวจข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ผู้เขียนพบว่า ประเด็นคำถามครอบคลุมในการนำไปประมวลผลเชิงปริมาณ แต่บางคำถามยังไม่ลุ่มลึกเพียงพอในการทำควมเข้าใจควมยากจนเชิงปัจเจก อาจเกิดจากข้อจำกัดเรื่องจำนวนกลุ่มเป้าหมายที่กระจายเป็นวงกว้างทั่วจังหวัดอำนาจเจริญ และต้องนำเข้าระบบฐานข้อมูลเว็บไซต์ประมวลข้อมูลเชิงสถิติ กล่าวคือ บางครั้งการถาม/ตอบมีประเด็นบางอย่างที่สะท้อนเกี่ยวกับควมยากจนและปัญหาควมยากจนที่ไม่สามารถเขียนข้อมูลลงไปในรูปแบบสอบถาม เนื่องจากมีระบบฐานข้อมูลที่จะต้องกรอกลงตามข้อที่กำหนดไว้เช่น เมื่อผู้เขียนสอบถามว่า “น้ำในการอุปโภคของครัวเรือนมาจากแหล่งใด” ซึ่งคำตอบที่จะต้องระบุ คือ จากระบบประปา หรือจากแหล่งน้ำต่าง ๆ พบว่าบางครอบครัวใช้น้ำจากแหล่งน้ำอื่นได้แก่ บ่อน้ำขุด หรือน้ำจากลำห้วย แต่ไม่สามารถระบุรายละเอียดควมยากลำบากจากการใช้น้ำลงไปในรูปแบบสอบถามได้ เช่น กรณีนายขาว ชาวบ้านสุขสำราญ บ้านอยู่ในป่าออกห่างจากชุมชน ไม่มีน้ำประปาใช้เพราะระบบน้ำไปไม่ถึง นายขาวต้องบริโภคน้ำจากบ่อน้ำขุด หรือ “น้ำสร้าง” เป็นบ่อน้ำที่ขุดลึกลงไปประมาณ 5-7 เมตรกลางทุ่งนา เวลาใช้ ต้องใช้เชือกมัดถังและดึงขึ้น ส่วนน้ำสำหรับบริโภคต้องอาศัยคลองข้างบ้าน ทั้งอาบ ล้างจาน และซักผ้า ฯลฯ หรือบางครอบครัวต้องใช้ระบบน้ำประปาสำหรับดื่ม⁵ การสำรวจข้อมูลตามแบบสอบถามไม่สามารถบันทึกรายละเอียดดังกล่าวในรูปแบบสอบถามได้ แต่รายละเอียดนี้สะท้อนเกี่ยวกับการเข้าไม่ถึงระบบสวัสดิการของรัฐที่ประชาชนควรได้รับอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง ซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นรายละเอียดของการโชคิที่บังเอิญค้นพบจากบทสนทนากนอกแบบสอบถาม

2) **โชคิที่บังเอิญค้นพบจากสนทนากลุ่ม:** ประเด็นควมยากจนและปัญหาควมยากจนบางครั้งเป็นเรื่องอ่อนไหว การสนทนากลุ่มย่อยต้องเน้น “การฟังเสียง” เพื่อให้เข้าใจอารมณ์ ความรู้สึก (Emotion) คนนำสนทนากลุ่มต้องเป็นคนที่น่าสนใจได้อย่างลุ่มลึก เช่น เข้าใจควมทุกข์ยากของคนอื่น เข้าใจข้อจำกัดของชีวิต มองปัญหา

⁵การสัมภาษณ์ข้อมูลเจาะลึกและการสังเกตการณ์. เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2564.

เชิงโครงสร้างมิติต่าง ๆ เช่น การไม่ตีตราว่าคนจนเป็นคนโง่บางทีเขาเหล่านี้นั้นจนเพราะเข้าไม่ถึงโอกาสทางการศึกษา หรือบางคนไม่ได้ชี้แจง แต่ที่ผ่านมามีการทำงานหนักมา รุ่งหามค้ำไม่ได้นำพาให้ชีวิตสุขสบาย หรือรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ หรือบางคนมีปัญหาเรื่องสุขภาพ เจ็บป่วยเรื้อรังแต่เข้าไม่ถึงการรักษาพยาบาล หรือบางคนเคยกระทำผิดทางอาญาแต่เมื่อพ้นโทษกลับถูกตีตรา เป็นต้น ต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นโชคคิตที่บังเอิญค้นพบจากการสนทนากลุ่ม จะต้องพึงเสี่ยงสะท้อนจากกลุ่มเป้าหมาย ต้องให้เวลา ให้จังหวะ ให้ความไวใจในการบอกเล่า แม้บางครั้งจะต้องใช้เวลาในการรับฟังมาก ก็ต้องเปิดโอกาสให้เขาได้ระบายออกมา เนื่องจากบางคนสะท้อนว่าตลอดช่วงชีวิตที่ผ่านมาไม่เคยมีโอกาสดำเนินการเข้าร่วมประชุมอย่างเป็นทางการลักษณะนี้มาก่อนเลย ไม่เคยมีโอกาสดำเนินการพูดคุยกับใครแบบนี้มาก่อน หรือไม่เคยระบายอะไรให้ใครฟังเท่านี้มาก่อน ซึ่งพบว่าระหว่างการสนทนาในกระบวนการวิจัยที่เปิดพื้นที่รับฟัง ไม่ห้าม ไม่ตำหนิ ไม่สั่งสอน ไม่ต่อว่า ไม่ตีตรา และไม่แสดงท่าทีของความมีอำนาจ จะนำไปสู่การทำความเข้าใจความยากจนและปัญหาความยากจนอย่างลุ่มลึกในระดับปัจเจก

3) โชคคิตที่บังเอิญค้นพบจากการไปหาแล้วไม่พบ: การสำรวจข้อมูลในพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ กลุ่มเป้าหมายจำนวน 3,663 ครัวเรือน พบว่า ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ มีรายชื่อตามฐานข้อมูลที่จะต้องสำรวจจำนวนมาก กระบวนการลงพื้นที่ภาคสนามที่มีทีมผู้สำรวจข้อมูลต้องมีข้อตกลงหรือแนวทางที่เข้าใจตรงกันเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนของการสำรวจ เช่น ต้องสำรวจข้อมูลกลุ่มเป้าหมายตามรายชื่อจากฐานข้อมูล TPMAP และข้อมูลที่พิจารณาเพิ่มเติมจากขบวนการองค์กรชุมชน กรณีกลุ่มเป้าหมายไม่อยู่บ้าน ผู้สำรวจต้องพูดคุยให้แน่ใจว่าครอบครัวนั้นไปไหน เนื่องจากบางคนอาจไปทุ่งนา ทำไร่ ทำสวน โรงพยาบาล ผู้สำรวจสามารถกลับมาหาได้ช่วงเวลาอย่างน้อย 2-3 ครั้ง หรือกรณีไปทำงานต่างถิ่น ย้ายบ้าน หรือเสียชีวิตแล้ว ต้องสอบถามกับผู้นำชุมชนและระบุข้อมูลไว้ เป็นต้น การลงพื้นที่ภาคสนามพบอีกว่า บางครั้งกลุ่มเป้าหมายไม่อยู่บ้าน มักมีคนที่ต้องการตอบแบบสอบถามแทน เช่น ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และผู้นำชุมชน ผู้สำรวจข้อมูลต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายและสมาชิกในครอบครัวที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านหรืออาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันเป็นหลัก กล่าวคือ ปรากฏการณ์จากการลงพื้นที่ภาคสนามและไม่พบผู้ให้ข้อมูล มีคนในชุมชนที่ต้องการให้ข้อมูลทั้งที่อ้างว่าเป็นญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน และผู้นำชุมชน เป็นโชคคิตที่บังเอิญค้นพบจากการไปหาแล้วไม่พบ

เพราะการทำข้อมูลที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนจำเป็นจะต้องเป็นข้อมูลที่มาจากกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด

4) โขดติที่บังเอิญค้นพบคนที่ไม่อยู่ในฐานข้อมูล: การลงพื้นที่ภาคสนามงานวิจัยโดยเก็บข้อมูลจากครัวเรือนคนจน จากแบบสำมะโนประชากร (เดิมจากฐาน TMAP) ที่ผ่านการสอบถามข้อมูลจากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานคลังจังหวัดอำนาจเจริญ และสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ องค์รภาคประชาสังคม ได้แก่ ขบวนการองค์กรชุมชน ถือว่าข้อมูลรายชื่อที่มีอยู่มีความน่าเชื่อถือมากที่สุด การลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจข้อมูลพบว่าในระบบฐานข้อมูลดังกล่าว แม้มาจากหน่วยงานภาครัฐและการตรวจสอบโดยภาคประชาสังคมในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม พบว่า ประชาชนที่เป็นคนจนในหมู่บ้านบางรายไม่อยู่ในฐานรายชื่อ กล่าวคือ รายชื่อคนจนจำนวนหนึ่งไม่อยู่ในฐานรายชื่อและไม่ได้รับความช่วยเหลือ รวมทั้งเข้าไม่ถึงระบบสวัสดิการแห่งรัฐ เช่น บัตรสวัสดิการคนจน เบี้ยผู้สูงอายุ เบี้ยผู้ป่วย หรือโครงการต่าง ๆ เนื่องจากคนเหล่านี้ไม่เคยมีตัวตนอยู่ในสายตาของคนในชุมชน เช่น บางคนอยากเข้าร่วมโครงการเลี้ยงวัว แต่เงื่อนไขและกติกาของชุมชนตั้งไว้ว่าจะต้องมีที่ดินสำหรับเลี้ยง สร้างคอก หรือปลูกหญ้า หรือการกู้เงินสวัสดิการต่าง ๆ ที่กติกาชุมชนมองว่าจะต้องมีหลักประกันว่าจะส่งคืนได้ ต้องมีที่ดินทำกิน หรืออาชีพ แต่คนจนจำนวนมากไม่มีอาชีพและไม่มีที่ดินทำกิน เป็นต้น คนที่พบในฐานรายชื่อกลุ่มเป้าหมายกลับเป็นคนที่มีความดี มั่งคั่ง ทั้งเป็นเจ้าของกิจการ คนมีที่นาหลายไร่ ผู้นำชุมชน และภรรยาของข้าราชการระดับสูง ดังนั้น การลงพื้นที่ภาคสนามจึงต้องยืดหยุ่นและเปิดช่องให้คนจน 4 ระดับ⁶ แต่ไม่มีข้อมูลในฐานรายชื่อได้เข้ามามี

⁶คณะวิจัยแบ่งความยากจนออก 4 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะแบบช่วยเหลือตนเองไม่ได้ หมายถึง กลุ่มที่อยู่ใต้ด้วยการสงเคราะห์เป็นหลักและแทบจะไม่มีช่องทางสร้างรายได้หรือเข้าถึงการศึกษาได้เลย (อยู่ยาก/อยู่ไม่ได้) และระดับที่ 2 คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะแบบไม่ค่อยจะมีกิน หมายถึง กลุ่มที่มีอาหารไม่เพียงพอต่อการยังชีพ มีลักษณะแบบอดมื้อกินมื้อแต่ยังพอจะมีช่องทางทำมาหากินได้บ้าง (อยู่ลำบาก) และ ระดับที่ 3 คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะแบบพอไปได้ หมายถึง กลุ่มที่มีคนดูแล ส่งค่าใช้จ่ายและมีช่องทางหารายได้มากขึ้น (อยู่พอได้) และ ระดับที่ 4 คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะแบบไม่ถึงกับยากจนและยังเผชิญปัญหาทางด้าน (ที่อยู่อาศัย หนี้สิน รายได้)

ตัวตนในกระบวนการวิจัยที่จะนำไปสู่การหาแนวทางช่วยเหลือ ผู้เขียนถือว่างดกล่าวนี เป็นโชคดีที่บังเอิญค้นพบคนที่ไม่อยู่ในฐานข้อมูล

5) โชคดีที่บังเอิญค้นพบน้ำตาจากการฟังเสียง: การฟังเสียง หรือ การสนทนากลุ่มจะช่วยเติมเต็มความเข้าใจและความลุ่มลึกพบว่าคนจนทั้ง 4 ระดับ มีเรื่องราวในชีวิตแตกต่างกัน เช่น ความสุข ความทุกข์ และความต้องการในชีวิต กล่าวคือ บางคนตัดพ้อโชคชะตา บางคนทุกข์ระทมถึงขั้นอยากฆ่าตัวตาย บางคนแลกเปลี่ยนพุดคุยพร้อมทั้งน้ำตา เช่น กรณียายสาย เล่าว่า ชีวิตเกิดมาลำบาก สามีเสียชีวิต ลูกเติบโตแยกทางไปมีครอบครัวไม่เคยเห็นหน้ามาหลายปี ตนต้องอยู่บ้านคนเดียวและต้องใช้เงินจากเบี้ยผู้สูงอายุประทังชีวิต เพราะอายุมากจึงไม่สามารถไปทำงานได้บางวันต้องถึงขั้นอยากฆ่าตัวตาย หรือกรณียายทอง รู้สึกว่าตนเองอยากลำบากมากในชีวิตนี้ ถ้ามีโอกาสน่าจะไปทำบุญและอธิษฐานขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อวันหนึ่งตายไปได้เกิดในภูมิใหม่ที่ดีกว่า โดยกล่าวว่า “จะบอกเหตุน้ำตาว่าถ้าเลือกได้ไม่ขอเกิดเป็นมนุษย์อีกแล้ว เพราะการเป็นมนุษย์มันยากลำบาก” หรือ กรณีน้ำสาว เล่าความทุกข์ยากของคนที่ต้องทำงานหนักทุกวันเพื่อหาเงินเลี้ยงลูกและส่งเรียนหนังสือ การสังเกตการณ์วงสนทนา พบว่า น้ำสาวยกมือเช็ดน้ำตาไปพร้อมกับเล่าระบาย สองแขนดูดำริ้นไม่นุ่มนวล เป็นต้น⁷ การฟังเสียงและการสนทนากลุ่มย่อยทำให้คนจนได้มีพื้นที่ในการบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต การเข้าใจความรู้สึกของคนจนจะทำให้นักวิจัยเข้าใจโลกทัศน์ ข้อจำกัด และอาจนำไปสู่แนวทางให้คนจนลุกขึ้นมาปฏิบัติการเพื่อนำพาตนเองออกจากความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคม

โดยสรุป ผู้เขียนลงพื้นที่ภาคสนามตลอดโครงการวิจัยยิ่งทำให้ Serendipity ในบทความนี้หมายถึง โชคดีที่บังเอิญ ค้นพบจากบทสนทนานอกแบบสอบถาม โชคดีที่บังเอิญค้นพบจากสนทนากลุ่มโชคดีที่บังเอิญค้นพบจากการไปหาแล้วไม่พบ โชคดีที่บังเอิญค้นพบคนที่ไม่อยู่ในฐานข้อมูล และโชคดีที่บังเอิญค้นพบน้ำตาจากการฟังเสียง ขณะที่ Serendipity ได้นำไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจนและปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นในจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนโครงสร้างของสังคมไทยเกี่ยวกับการ

⁷การสนทนากลุ่มย่อยชุมชนโคกจักษ์ ตำบลบุ่ง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2564

แก้ไขปัญหาคความยากจนตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งจะกล่าวถึงในประเด็นถัดไป

คนจนและความยากจนในภาคอีสาน อำนาจเจริญ

ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่สะสม (สั่งสมใช้กับเรื่องดี ๆ) มานานเป็นภาวะความขาดแคลนไม่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ในระดับบุคคลส่งผลให้เกิดความทุกข์ยากในการดำเนินชีวิต รวมถึงการขาดโอกาสที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตในหลาย ๆ ด้าน และส่งผลต่อการพัฒนาในระดับประเทศตามมาในที่สุด (Saranjit, 2015: 12-22) ความยากจนได้ถูกสร้างขึ้นและผลิตซ้ำในสังคมไทยอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน เป้าหมายของการศึกษาอยู่ที่การเปิดเผยให้เห็นว่า นิยามความหมายของคำว่าความยากจนนั้นมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยทั้งในส่วนของการโครงสร้างสังคมและในส่วนของการคิดที่ครอบงำคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยอย่างไร นิยามความหมายดังกล่าวมีกลไกอะไรที่ทำให้คนส่วนใหญ่เหล่านั้นยอมรับอัตลักษณ์ของความเป็นคนจนภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน และยอมรับการถูกเอารัดเอาเปรียบในรูปแบบต่าง ๆ โดยคนส่วนน้อยที่มีอำนาจในสังคมไทย (Geerapatr, 2008: 1-32)

ปัญหาความยากจนในโลกเป็นวิกฤตสำคัญที่มีสาเหตุอันเป็นรากเหง้าของความยากจน ที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องสัมพันธ์ในหลายมิติ ซึ่งทำให้การจัดความยากจนไม่สามารถหมดไปจากภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกได้ องค์กร Concern Worldwide (Concern Worldwide, 2020) วิเคราะห์สาเหตุสำคัญของความยากจนในโลก ได้แก่ การขาดแคลนน้ำสะอาดและอาหาร การไม่มีงานทำ หรือมีรายได้ไม่เพียงพอ สงครามและความขัดแย้ง ความไม่เท่าเทียมกัน ขาดการศึกษา Climate Change การขาดโครงสร้างพื้นฐาน ความสามารถที่จำกัดของรัฐบาล และขาดเงินทุนสำรอง (Sukkapat, 2021: 68-89) ซึ่ง Rattanaphonwong, Wiboon., Rungreungkolkich, Waraporn., Rajphaetyakhom, Chamnian., &Angsuchoti, Supamas, 2020:261-180) มองว่า รูปแบบการแก้ไขปัญหาคความยากจนของชุมชนในประเทศไทยที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 4 ตัวแปร ได้แก่ 1) มาตรฐานของรัฐและท้องถิ่น เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน การพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน การลงทุนทาง

สังคมให้แก่ชุมชน ระบบการโอนเงินให้คนจน และการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ
2) แนวทางการดำเนินการของพฤติกรรมบุคคลและครอบครัว เช่น การพัฒนาทัศนคติ
ในการใช้จ่าย การจัดทำบัญชีครัวเรือน ระบบประกันความเสี่ยง/ภูมิคุ้มกัน และการเพิ่ม
ความรู้ความสามารถ 3) แนวทางการดำเนินการของชุมชน เช่น การพัฒนาวิสาหกิจ
ชุมชนและการเชื่อมโยง การพัฒนาระบบสวัสดิการช่วยเหลือ จิตสำนึกการดูแล
สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
การพัฒนาแผนของชุมชนและการปฏิบัติตามตัวชี้วัดและประเมินผล และ 4) ผลการ
แก้ไขปัญหาความยากจน เช่น สิ่งจำเป็นตามมาตรฐานการดำรงชีพ (จปฐ.) และ
ความสามารถในการเข้าถึงการบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น

การแก้ไขปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมเป็นยุทธศาสตร์ของ
องค์การสหประชาชาติที่มีความสำคัญในศตวรรษที่ 21 ดังที่ระบุไว้ในเป้าหมายการ
พัฒนาแห่งสหประชาชาติที่ต้องขจัดความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมให้หมดไป
ภายในปี 2030 (Bhumithavorn, 2021: 68-85) ผู้เขียนพบว่าจังหวัดอำนาจเจริญ คือ
1 ใน 10 จังหวัดที่ยากจนที่สุดในประเทศและตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานและชายแดนริม
ฝั่งแม่น้ำโขง (ไทย-สปป. ลาว) จังหวัดอำนาจเจริญแต่เดิมมีเป้าหมายการพัฒนาจังหวัด
ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2561-2565) คือ “เมืองธรรมเกษตร เขตพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง
เส้นทางการค้าสู่อาเซียน” เป้าหมายการพัฒนาจังหวัด ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570)
คือ “เมืองธรรมเกษตร การเกษตรสร้างมูลค่า ท่องเที่ยวเสริมสร้างสุขภาพ เชื่อมโยง
เส้นทางการค้า”⁸ สอดคล้องกับ Manorom, 2019: 269-229) มองว่า รัฐได้เล็งเห็นว่า
ภาคอีสานและชายแดนอีสาน แม้เป็นพื้นที่ยากจนแต่มีศักยภาพและความเหมาะสมเชิง
ยุทธศาสตร์การพัฒนาชายแดน เนื่องจากกำหนดให้เป็นประตูเศรษฐกิจและการค้าที่
เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ สปป.ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ซึ่งภาคเอกชน
ได้ประโยชน์จากโครงการระเบียงเศรษฐกิจ เส้นทางคมนาคม แรงงานต่างชาติ สิทธิ
ประโยชน์จากการลงทุน และการให้บริหารจุดเดียวเบ็ดเสร็จมาก่อนแล้ว

⁸ การประชุมคณะทำงานจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัดประจำปีงบประมาณ พ.ศ.
2566 2/2564 ตามประเด็นการพัฒนาที่ 1-4 ณ ห้องประชุมพระมงคลมิ่งเมือง ศาลากลางจังหวัด
อำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2564

อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดอำนาจเจริญ เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับรัฐได้เล็งเห็นว่าภาคอีสานและชายแดนอีสานแม้จะเป็นพื้นที่ยากจน แต่มีศักยภาพจะเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านได้ ผู้เขียนมองว่า เป้าหมายการพัฒนาจังหวัดอำนาจเจริญที่สอดคล้องกับมุมมองของรัฐจะนำพาจังหวัดอำนาจเจริญออกจากปัญหาความยากจนได้ผ่านระเบียบเศรษฐกิจ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังพบว่ากลุ่มคนยากจนกลุ่มเป้าหมายที่ค้นพบในโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่และแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ จังหวัดอำนาจเจริญ ยังไม่ถูกให้ความสำคัญมากนัก ซึ่งคณะผู้วิจัยพยายามสร้างการตระหนักรู้ให้กับหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชนในจังหวัดอำนาจเจริญ พิจารณาและมองเห็นคนจนเหล่านี้เพื่อไม่ให้ถูกทิ้งไว้ข้างหลังหรือตกขบวนการพัฒนาจังหวัดอำนาจเจริญผ่านข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการสำรวจในงานวิจัย

5. อภิปรายผล

จังหวัดอำนาจเจริญมีเป้าหมายด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) ให้เป็น“เมืองธรรมเกษตร การเกษตรสร้างมูลค่า ท่องเที่ยวเสริมสร้างสุขภาพ และเชื่อมโยงเส้นทางการค้า”การทำงานวิจัยนี้พยายามผลักดันให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องนำข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย (4 ระดับ) เข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มคนที่จะต้องให้ความสำคัญพบว่าสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พมจ.) นำข้อมูลจากฐานรายชื่อคนจนกลุ่มเป้าหมายการสำรวจไปใช้ในการให้ความช่วยเหลือ นอกจากนั้น การทำงานข้อมูลได้นำไปสู่การออกแบบการช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เรียกว่า “โมเดลแก้งาน” มีการวิเคราะห์ทุนการดำรงชีพ 5 มิติ ซึ่งระยะที่ 1 ดำเนินโครงการนำร่องสนับสนุนโมเดลกองทุนข้าวปุ้นสุขโมเดลแก้งาน Microfinance และนวัตกรรมการแก้งาน 1:5⁹ ขณะที่การวิจัยยังดำเนินงานโมเดลแก้งานในระยะที่ 2 ได้แก่ โมเดลแก้งานห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพรโมเดลแก้งานเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) และโมเดลแก้งานความมั่นคงทางอาหารและรายได้ การพยายามผลักดันการใช้ฐานข้อมูลเพื่อวางแผนการพัฒนาเชิงพื้นที่ทำให้ผู้เขียนในฐานะ

⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจาก Manorom, (2021)

ผู้ช่วยวิจัย (RAs) ได้เรียนรู้และเห็นกระบวนการทำงานของโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่และแก้ไขปัญหาความยากจนในจังหวัดอำนาจเจริญถือเป็นประสบการณ์สำคัญหนึ่งที่ผู้เขียนในฐานะนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (รุ่นใหม่) ได้สัมผัสและเรียนรู้ผ่านแนวคิด Serendipity เต็มเต็มความเข้าใจในกระบวนการทำงานภาคสนามประเด็นความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจน

วิธีวิทยาว่าด้วย Serendipity กรณีศึกษาประเด็นความยากจนในจังหวัดอำนาจเจริญในบทความนี้เป็นกระบวนการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่เกิดขึ้นในระหว่างที่ผู้เขียนใช้เวลาอยู่ในพื้นที่ภาคสนามอย่างน้อย 1 ปี ช่วยอธิบายสะท้อนความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนบนพื้นฐานเงื่อนไขที่ผู้เขียน ความเฉื่อยใจและให้ความสำคัญต่อข้อมูลแปลกใหม่ที่พบจากภาคสนามและนำมาใช้ในการตีความข้อมูลอย่างน้อย 5 มิติ คือ โชคดีที่บังเอิญค้นพบจากบทสนทนานอกแบบสอบถาม โชคดีที่บังเอิญค้นพบจากสนทนากลุ่ม โชคดีที่บังเอิญค้นพบจากการไปหาแล้วไม่พบ โชคดีที่บังเอิญค้นพบคนที่ไม่อยู่ในฐานข้อมูล และโชคดีที่บังเอิญค้นพบน้ำตาจากการฟังเสียงสอคล้องกับ สุณิดา บุญวรรณ (Boonwannoo, 2019: 6-48) ที่มองว่า Serendipity เป็นการโชคดีที่บังเอิญค้นพบข้อมูลในการทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาที่เกิดขึ้นระหว่างที่นักมานุษยวิทยาใช้เวลาอยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลานานระดับหนึ่ง การสังเกตการณ์บนพื้นฐานเงื่อนไขที่มีความเฉื่อยใจและให้ความสำคัญต่อข้อมูลแปลกใหม่ การตีความข้อมูลเชิงประจักษ์ และสร้างข้อสรุปเพื่ออธิบายในเชิงทฤษฎี

Geerapatr (2008: 1-32) สะท้อนให้เห็นว่า ความยากจนได้ถูกสร้างขึ้นและผลิตซ้ำในสังคมไทยต่อเนื่องเป็นเวลานาน การเปิดเผยให้เห็นว่านิยามความหมายของความยากจนมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ทั้งโครงสร้างสังคมและชุดความคิดที่ครอบงำสังคมไทย ขณะที่ วิธีวิทยาว่าด้วย Serendipity มีความสำคัญในการทำงานวิจัยภาคสนามด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่สะท้อนและเผยให้เห็นคนจน ความยากจน และแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน แต่แวดวงวิชาการไทยยังไม่กล่าวถึงแนวคิด Serendipity มากนัก ผู้เขียนจึงใช้แนวคิด Serendipity ในบทความนี้ผ่านการศึกษากรณีศึกษาจังหวัดอำนาจเจริญซึ่งในทฤษฎีนิยายเปอร์เซียหรือกวีนิพนธ์เปอร์เซีย The Eight Paradises ของ Amir Khosrow Dehlavi (1253-1325 อ้างอิงจาก Boonwannoo, 2019: 6-48) กล่าวถึงตัวละครเจ้าชายแห่งดินแดน Serendip กับ

อุรุที่หายไปและเรื่องราวของการได้อุรุคืนมา แนวคิด Serendipity และการลงภาคสนามในจังหวัดอำนาจเจริญ ช่วยให้ผู้เขียนได้เห็น ได้สัมผัส ได้เรียนรู้ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ไม่ค่อยได้รับความสนใจแต่มีความสำคัญกับความบังเอิญที่ไม่เคยล่วงรู้มาก่อน (accident) และความฉลาดเฉลียว (sagacity) ต่อประเด็นความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญที่สัมพันธ์กับความอยากรู้อยากเห็นซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในความตั้งใจในความเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้น Serendipity เกี่ยวกับความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนในจังหวัดอำนาจเจริญจึงไม่ใช่การค้นพบทั่วไปแบบโชคช่วย แต่เป็นการค้นพบที่ต้องอาศัยความช่างสังเกต ความอยากรู้อยากเห็น และการตั้งคำถามต่อสิ่งที่พบเห็นได้ยิบ และสัมผัสไม่ใช่การเดาหรือการทำนายโดยไม่มีข้อมูลแต่การทำงานเชิงพื้นที่มีฐานข้อมูลจากระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (Thai People Map and Analytics Platform: TPMAP)¹⁰

นอกจากนั้น Serendipity ได้นำไปสู่การค้นพบ (Discovery) ประเด็นเกี่ยวกับความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนที่หายไป สอดคล้องกับเรื่องราวของเจ้าชายค้นพบอุรุที่หายไปจากส่วนประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ ความบังเอิญ (Accident) และความฉลาดเฉลียว (Sagacity) (Boonwannoo, 2019: 6-48) อย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่ 1) การค้นพบความยากจนและปัญหาความยากจนด้วยความบังเอิญ

¹⁰ TPMAP คือ ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (Thai People Map and Analytics Platform) ซึ่งได้รับการพัฒนาต่อจากระบบบริหารจัดการข้อมูลคนจนแบบชี้เป้า (Thai Poverty Map and Analytics Platform) ให้สามารถครอบคลุมปัญหาที่กว้างขึ้น เช่น เด็กแรกเกิด การศึกษา ผู้สูงอายุ การพัฒนาสภาพที่อยู่อาศัย โดยยังคงความสามารถของระบบเดิมในการชี้เป้าความยากจนไว้ด้วย TPMAP จึงสามารถใช้ระบุปัญหาความยากจนในระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ท้องถิ่น/ท้องที่ จังหวัด ประเทศ หรือปัญหาความยากจนรายประเด็น ซึ่งทำให้การแก้ปัญหาตรงกับกลุ่มเป้าหมายมากขึ้นและสามารถออกแบบนโยบาย โครงการในการแก้ปัญหาให้ตรงกับความต้องการหรือสภาพปัญหาได้ TPMAP เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) และ ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (เนคเทค-สวทช.) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, เว็บไซต์ <http://cio.mhesi.go.th/node/2260>, เข้าใช้ข้อมูลเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2564.

ถือว่าเป็น Serendipity เกี่ยวกับความยากจนที่ไม่ได้คาดการณ์หรือล่วงรู้หรือคาดคิดไว้ล่วงหน้ามาก่อน และ 2) การค้นพบความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยความฉลาดเฉลียว ซึ่งส่วนนี้เป็น Serendipity ที่มีความสัมพันธ์กับความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนอยู่ในความตั้งใจและในความเป็นเหตุเป็นผล

ดังนั้น Serendipity จึงไม่ใช่เพียงแค่การค้นพบทั่วไปแบบโชคช่วยแต่เป็นการค้นที่อาศัยความช่างสังเกต ความอยากรู้อยากเห็น และการตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์ที่พบจากภาคสนาม ซึ่งนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยารุ่นใหม่ สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการทำงานภาคสนามความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนเนื่องจาก Serendipity จะช่วยเติมเต็มข้อมูลและความลุ่มลึกที่ไม่ได้ตั้งใจ การให้ความสำคัญกับแนวคิด Serendipity ยังเป็นสิ่งที่นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาซึ่งเป็น “คนนอก” ได้เข้าไปค้นพบและสัมผัสในสิ่งที่ “คนใน” อาจมองข้ามและไม่ได้ให้ความสำคัญ หรือมองประเด็นเกี่ยวกับความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นเรื่องปกติ/ไม่มีพลวัต (Dynamic) เช่น มองความจนว่าเป็นคนโง่ ดักดาน การตีตราว่าไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ฯลฯ

วิธีวิทยาว่าด้วย Serendipity ในบทความนี้จึงสะท้อนความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนช่วยเติมเต็มข้อมูลเชิงลึกที่นำไปสู่การทบทวนแนวทางเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ไม่ใช่การกำหนดนโยบายแบบมัตรวม (Stereotypy) หรือ “ตัดเสื้อโหล” และสะท้อนกระบวนการมีส่วนร่วมของคนจนต่อโอกาส สิทธิ และการมีส่วนร่วม และการออกแบบแนวทางให้ตนเองหลุดพ้นจากความยากจน กล่าวคือที่ผ่านมามคนจนส่วนใหญ่ “จนโอกาส” ในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ผู้เขียนพบว่าคนจนในหมู่บ้านหลายครอบครัวต้องสร้างบ้านอยู่ห่างจากหมู่บ้านและหลบซ่อนอยู่ในมุมอับสายตาคนนอกชุมชน บางคนไม่กล้าเข้าชุมชนเพราะอับอาย เก็บตัวหลีกเลี่ยงจากชุมชน และบางคนต้องอาศัยอยู่อย่างโดดเดี่ยว รวมถึงบางคนมีความต้องการเข้าถึงสวัสดิการของชุมชนแต่ถูกกีดกันทางสังคมผ่านกระบวนการประชาคมหรือมติประชาคม เช่น ไม่ให้กู้เงินในกองทุนเงินล้าน หรือไม่ให้เข้าร่วมนโยบายเลี้ยงโคกระบือ เป็นต้น สะท้อนการเข้าถึงทรัพยากรและนโยบาย “จนสิทธิ” เพราะเงื่อนไขและข้อจำกัดทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองระดับชุมชนนำไปสู่การ “จนอำนาจ”

สอดคล้องกับ Photikanit (2020: 1-23) มองว่าคนจนได้รับผลกระทบจากการกีดกันทางสังคม เช่น การที่สังคมจะตราหน้า ไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วย ทุกคนรังเกียจไม่ยอมรับให้เข้าร่วมกิจกรรมของสังคม เป็นเหตุให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาต้องโดดเดี่ยวตนเอง

Serendipity จากการลงพื้นที่ภาคสนาม การสังเกตการณ์ และการสนทนากลุ่ม ยังสะท้อนการสำรวจข้อมูลและงานภาคสนาม/เชิงพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อความเข้าใจประเด็นความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจน กล่าวคือ หากข้อมูลไม่ละเอียด ไม่ครบถ้วน หรือสำรวจเพียงผ่าน ๆ จะทำให้ข้อมูลคนจนตกหล่น และมีผลต่อการความช่วยเหลือและการรับผลประโยชน์จากนโยบายของรัฐ Serendipity ในบทความนี้ทำให้เห็นข้อมูลคนจนที่ตกตะกอนฐานข้อมูล TPMAP และเป็นผลกระทบต่อการเข้าถึงทรัพยากรและนโยบายเช่น ไม่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ไม่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและคนพิการเข้าไม่ถึงโครงการช่วยเหลือเยียวยาไม่สามารถเข้าถึงการกู้ยืมเงินเพราะขาดหลักประกันไม่ได้รับผลประโยชน์จากนโยบายการพัฒนา ในทางตรงกันข้ามคนที่เข้าถึงทรัพยากรและสวัสดิการกลับเป็นคนที่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจที่สูงกว่า เป็นต้น นอกจากนี้ Serendipity ยังให้ความสำคัญกับมิติด้านอารมณ์และความรู้สึก (Emotion) เช่น การเห็นความทุกข์ยากในน้ำตาการพึงเสียงอย่างเข้าใจที่สะท้อนอารมณ์และความรู้สึกของคนที่อยู่ฐานล่างสุดของโครงสร้างทางสังคมและได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำทางสังคมในปัจจุบันและบางครั้งคนจนมีความทุกข์หนักหนาสาหัสเกินกว่าจะจินตนาการถึงความสุขของชีวิตกล่าวคือ คนจนต้องต่อสู้และดิ้นรนให้ตนเองและครอบครัวเพื่อให้มีรายได้เพียงพอซื้ออาหารจุนเจือครอบครัวในแต่ละวัน คนจนไม่มีโอกาส คนจนไม่มีสิทธิ คนจนไม่มีอำนาจเมื่อเปรียบเทียบกับคนทั่วไป สอดคล้องกับ Haenjoh (2018: 9-19) มองว่าอารมณ์เป็นศูนย์กลางของชีวิตมนุษย์เกี่ยวข้องกับความคิด ความรู้สึก และการตัดสินใจ ซึ่งทำให้มนุษย์มีชีวิตชีวาและความรู้สึกแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บนโลกใบนี้ อารมณ์ส่งผลต่อร่างกาย การรู้คิด และพฤติกรรม

6. บทสรุป

วิธีวิทยาว่าด้วย Serendipity หรือ โชคดีที่บังเอิญค้นพบ ไม่ใช่เพียงการค้นพบจากการเดาหรือการทำนาย แต่เป็นการค้นพบที่มีรากฐานมาจากการสังเกตการณ์ และการใช้หลักฐานบางประการมาวิเคราะห์ประกอบ ที่นำไปสู่การค้นพบอย่างน้อย 2 ประการ คือ ความบังเอิญที่ไม่ได้คาดการณ์หรือล่วงรู้มาก่อนเป็นความคิดที่เข้ามาสู่สมองแบบไม่ได้ตั้งใจและความฉลาดเฉลียวที่สัมพันธ์กับความอยากรู้อยากเห็นซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในความตั้งใจ ในบทความนี้ คือ Serendipity เกี่ยวกับ “ความยากจน” และ “การแก้ไขปัญหาความยากจน” ที่อยู่ในความเป็นเหตุเป็นผลโดยนักวิจัยและคนจนกลุ่มเป้าหมายที่ไม่ใช่เพียงการค้นพบเกี่ยวกับความยากจนโดยทั่วไปแบบโชคช่วย แต่ Serendipity สะท้อนความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ต้องอาศัยความช่างสังเกต ความอยากรู้อยากเห็น และการตั้งคำถามวิธีวิทยาว่าด้วย Serendipity เป็นแนวคิดที่นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสามารถนำมาใช้ควบคู่กับวิธีวิทยา (Methodology) ในการวิจัยภาคสนาม เพราะ Serendipity ถือเป็นสิ่งสำคัญที่นักวิจัยหรือการทำงานวิจัยภาคสนามไม่ได้คาดคิดว่าจะค้นพบ

References

- Boonwanno, Thanida. (2019). The Significance of “Serendipity” in Anthropological Fieldwork. **Journal of Anthropology, Sirindhorn Anthropology Centre (JASAC)**, 2(2), 5-48.
- Bhumithavorn, Thitinat. (2021). A Global Crisis of the 21st Century: Poverty and Social Inequality. **Journal of Social Synergy**, 12(2), 68-85.
- Geerapatr, Nipa. (2008). Political Discourse: The Politics of Thai Poverty. **NIDA Development Journal**, 48 (4), 1-32.
- Haenjohn, Juthamas. (2018). Brain & Emotions: A Miracle Connection. **Ratchaphruek Journal**, 13 (3), 9-19.

- Manorom, Kanokwan. (2019). Isan Broder Special Economic Zone under Neo-liberalism and State as “a land broker”: A case study of Mukdahan Special Economic Zone. **Journal of Social Sciences and Humanities**, 45 (1), 269-299.
- Manorom, Kanokwan. (2021). **Final report Research for Area Development and Precision Poverty Alleviation in Amnat Charoen Province**. Bangkok: Area – based Program Management Unit.
- Photikanit, Kammale. (2020). Organization and Social Discrimination in Conflict Management Perspectives. **King Prajadhipok’s Institute Journal**, 10(2), 1-23.
- Rattanaphonwong, Wiboon, Rungreungkolkich, Waraporn., Rajphaetyakhom, Chamnian, & Angsuchoti, Supamas. (2020). The Model Development of Community Poverty Solving In Thailand. **Journal of Social Science and Buddhist Anthropology**, 5(4), 261-280.
- Saranjit, Thanapon. (2015). Problem of Poverty in Thailand. **Eau Heritage Journal Social Science and Humanity**, 5 (2), 12-22.
- Sukkaphat, Kritsada. (2021). Poverty, COVID-19, Role of International Organizations, and Suggestion of Poverty Elimination in Thailand. **Journal of Social Synergy**, 12(1), 68-89.

แนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ
กรณีศึกษาหมู่บ้านบางตาวา ตำบลบางตาวา
อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

Guidelines for the Establishment of Disaster Fund:
A Case Study of Ban Bangtawa, Bangtawa
Sub - district, Nong Chik District, Pattani Province

สุไสลลา วาเฮง¹ โนรไยลา หะยีตอเลาะ¹ อลิสา หะสาเมา²

Suhaila Waheng, Noraila Hajeedoloh, Alisa Hasamoh

Received: September 16, 2021/ Revised: October 17, 2021/ Accepted: December 9, 2021

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านจำนวน 10 คน ชาวบ้านที่เคยประสบภัยพิบัติ

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาสังคม, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาสังคม, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, Email: alisa.h@psu.ac.th, corresponding author

¹ Student in Bachelor of Arts, Field of study Social Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus.

² Assistant Professor, Dr. in Bachelor of Arts Program, Social Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus

10 คน ผู้นำชุมชน 3 คน และผู้ที่จัดตั้งกองทุน 4 คน พื้นที่ศึกษา คือ หมู่บ้านบางตาวา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตาวา อำเภอนองจิก จังหวัดปัตตานี

ผลการศึกษา พบว่า แนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติมาจากกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเข้าร่วมอบรมจากเครือข่ายผู้หญิงกับภัยพิบัติชายแดนได้เพื่อการเตรียมความพร้อม การมีส่วนร่วมของชุมชน และแนวทางการจัดตั้งกองทุนมีแหล่งเงินทุนสนับสนุนจากมูลนิธิเพื่อการเยียวยาและสร้างความสมานฉันท์ชายแดนใต้ (มยส.) ชุมชนสามารถใช้กองทุนโดยไม่ต้องรออนุญาตหน่วยงานต่าง ๆ ใช้ในเหตุการณ์ฉุกเฉินของชุมชน และในอนาคต ถ้าชุมชนสามารถพัฒนาเป็นกองทุนสวัสดิการสังคม สวัสดิการชุมชน สวัสดิการครัวเรือนที่ดี เพื่อเป็นประโยชน์ส่วนรวม กองทุนจึงสามารถจะพัฒนาต่อไป

คำสำคัญ : กองทุน ภัยพิบัติ ชายแดนภาคใต้ ปัตตานี

Abstract

The purpose of this study is to identify the guidelines for the establishment of a disaster fund. Non-participant observation and in-depth interviews were conducted with 10 Village Health Volunteers (VHV), 10 villagers who have suffered from disasters, 3 community leaders, and 4 fundraisers in Ban Bangtawa, Bangtawa Sub - district, Nong Chik District, Pattani Province which is the main research site. The results show that the guidelines for the establishment of the disaster fund were initiated by health volunteers who participated in a training organized by Pattani and DeepSouth Women's Network Association for Disaster Mitigation in order to prepare themselves to resolve community problems when disaster strikes using a community participation approach. The establishment of a disaster fund is sponsored by The Deep South Relief and Reconciliation Foundation (DSRR). The community is allowed to use the fund without having to wait for approval from different agencies in

the case of emergencies. In the near future, if the community is able to use the fund to establish social welfare, community welfare, and household funds effectively for the common good, the fund will be continuously provided to them.

Keywords: Guidelines, Fund establishment, Disaster

1. บทนำ

ภัยพิบัติแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ภัยพิบัติอันเกิดจากธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ดินถล่ม ภูเขาไฟระเบิด ดินถล่ม พายุ ฝนฟ้าคะนอง พายุเขตร้อน คลื่นพายุซัดฝั่ง ไฟป่า สึนามิ ฝนแล้ง ฯลฯ และภัยพิบัติอันเกิดจากน้ำมือมนุษย์ เช่น สงครามระเบิด สารเคมีรั่ว อคคีภัย ภัยจากการจลาจลและคมนาคนชนสงฆ์ และภัยจากการก่อการร้ายภัยจากการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ (Natural Disaster, 2021; Zibulewsky, 2001) ภัยพิบัติเป็นสถานการณ์วิกฤตซึ่งขยายวงกว้าง หลายกรณีเกินกว่าที่กำลังของมนุษย์จะสามารถเยียวยาได้ ภัยพิบัติยังเป็นสภาวะที่ทำให้ระบบการทำงานของชุมชนหรือสังคมได้รับการกระทบกระเทือนหรืออาจรุนแรงจนเป็นสาเหตุให้เกิดการสูญเสียชีวิต ทรัพย์สิน เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม หลายครั้งอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างร้ายแรง เกินกว่าจะจัดการเพียงลำพังได้โดยใช้ทรัพยากรของตนเองที่มีอยู่ ตัวอย่างเช่น ภัยธรรมชาติที่มาแบบผิดฤดูกาลในเดือนเมษายนที่ผ่านมาซึ่งทำให้เกิดอุทกภัยน้ำท่วมดินถล่มทั้ง 10 จังหวัดของภาคใต้ คือ สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พังงา นราธิวาส สตูล ชุมพร สงขลา กระบี่ ตรัง และพัทลุง ได้สร้างความเสียหายอย่างรุนแรงและกระจายเป็นวงกว้าง พบว่ามีผู้เสียชีวิตจำนวน 64 ราย เกิดความเสียหายด้านต่าง ๆ เช่น พื้นที่ทางการเกษตรที่เสียหายจำนวน 1.1 ล้านไร่ เกษตรกรเดือดร้อนมากกว่า 18,900 ราย ความเสียหายด้านสิ่งสาธารณประโยชน์และทรัพย์สินที่เป็นบ้านเรือนกว่า 17,000 หลัง ถนน 6,000 สาย ฝายและท่านบ 227 แห่ง สะพาน 700 แห่ง โรงเรียนและวัดเกือบ 700 แห่ง ส่วนความเสียหายด้านบุคคลที่ส่งผลต่อเกษตรกรกว่า 118,000 ราย สัตว์จำนวน 5.7 ล้านตัวได้รับผลกระทบ (Kamolvej, 2012: 3)

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทำให้เกิดปัญหายุภัยพิบัติ ส่งผลต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ รวมทั้งทำให้ผลผลิตทางการเกษตรและประมงลดลง ส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนและชาวประมงไม่มากเท่าที่ต้องการ (Rak Pa Nan, 2020; Prangbang, et. al, 2019) การศึกษาที่ผ่านมาพบว่า อุณหภูมิของโลกที่สูงขึ้น อาจทำให้รายได้ทางการเกษตรของครัวเรือนลดลงในระยะยาว ส่วนหนึ่งมาจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Sinnarong, et al, 2019; Phatcharopasewatanagul, 2017) สมพร คุณวิจิต และยุพิน รามณีย์ (Khunwishit and Rammanee, 2018) เสนอว่า ผลกระทบจากภัยพิบัติต่อมนุษย์ควรได้รับความสนใจ ทำความเข้าใจเพื่อหาแนวทางรับมือที่เหมาะสม เพื่อลดผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นทั้งในด้านชีวิต ทรัพย์สิน อาชีพและรายได้ของตน

สำหรับประเทศไทย คาดว่าประชาชนประมาณ 28.9 ล้านคน ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติในช่วงเวลา 10 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2536 ถึง พ.ศ. 2546 และถ้านับเฉพาะวาตภัย หรือภัยที่เกิดจากพายุที่รุนแรงในรอบ 20 ปี เช่น พายุไต้ฝุ่นเกย์ พ.ศ. 2532 พายุไต้ฝุ่นลินดา พ.ศ. 2540 พายุไต้ฝุ่นจันทู พ.ศ. 2547 พายุไต้ฝุ่นช้างสาร พ.ศ. 2549 และพายุไต้ฝุ่นนาร์กีส พ.ศ. 2551 รวมถึงไต้ฝุ่นรามสูร พ.ศ. 2557 ภัยทางธรรมชาติเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดมูลค่าความเสียหายหลายหมื่นล้านบาท ส่วนข้อมูลจาก OFDA/CRED International Disaster Database ระบุว่า ภัยพิบัติที่ประชาชนในประเทศไทยได้รับผลกระทบและส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจมากที่สุดคืออุทกภัยที่มีถึงร้อยละ 50 ของภัยทั้งหมด รองลงมาได้แก่ ภัยแล้งร้อยละ 44 และวาตภัยร้อยละ 6 ในขณะที่จำนวนประชากรที่เสียชีวิตมากที่สุดมาจากเหตุการณ์แผ่นดินไหวร้อยละ 72 รวมถึงเหตุการณ์สึนามิที่เกิดจากแผ่นดินไหว รองลงมา คือ อุทกภัย ร้อยละ 20 และวาตภัย ร้อยละ 8 ตัวเลขเหล่านี้คือข้อมูลทางสถิติที่เก็บรวบรวมตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980-2008 จำนวนมหาศาลของประชากรที่ได้รับผลกระทบและมูลค่าความเสียหายเหล่านี้สามารถลดลงได้ หากมีการเตรียมการรับมือที่ดีพอ นอกจากความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจแล้วภัยพิบัติทางธรรมชาตินังนำมาซึ่งปัญหาทางสังคมทั้งระยะสั้นและระยะยาว เช่น การไร้ที่อยู่อาศัยการขาดสมาชิกหลักในครอบครัวจากเหตุการณ์ภัยพิบัติ เยาวชนที่รอดชีวิตต้องกลายเป็นเด็กกำพร้าและใช้ชีวิตตามลำพังในสังคม เป็นต้น (Promsri, 2014)

ภัยพิบัติส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมาก รัฐบาลไทยเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าว จึงได้ออกพระราชกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการประกันภัยพิบัติขึ้น ประเวศ งามอาจสิทธิกุล (Ongartsittikul, 2012) กล่าวว่า การออกพระราชกำหนดกองทุนส่งเสริมการประกันภัยพิบัติ พ.ศ. 2555 กองทุนส่งเสริมการประกันภัยพิบัติ กองทุนส่งเสริมการประกันภัยพิบัติ พ.ศ. 2555 เกิดขึ้นหลังจากมีเหตุอุทกภัยอย่างร้ายแรงกระทบกับในหลายพื้นที่ของประเทศไทย สถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความเสียหายต่อเศรษฐกิจและสังคมอย่างรุนแรง รัฐบาลมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องบูรณะและฟื้นฟูประเทศเยียวยาความเสียหายให้แก่ประชาชนให้ได้รับความคุ้มครองทรัพย์สินและกิจการของบุคคลที่เกิดความเสียหายขึ้นในอนาคตและเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการลงทุนในประเทศ

รัฐบาลจะต้องดำเนินการวางระบบการบริหารจัดการน้ำและสร้างอนาคตในการป้องกันภัยพิบัติ การจัดให้มีการลงทุนในโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่จำเป็นอย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบธุรกิจประกันวินาศภัย อาจประสบปัญหาด้านการบริหารจัดการความเสี่ยงจากการรับประกันวินาศภัยที่เกิดจากภัยพิบัติส่งผลให้ประชาชนและผู้ประกอบการต้องเสียเบี้ยประกันเป็นจำนวนสูงมาก หรือไม่สามารถเอาประกันภัยได้ กฎหมายดังกล่าวเพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติ โดยเป็นกรณีฉุกเฉินที่มีความจำเป็นรีบด่วนอันมิอาจหลีกเลี่ยงได้เพื่อประโยชน์ในอันที่จะรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ (Office of Fund Development and Financial organizations in the community, Community Development Department, 2017)

ที่กล่าวมาข้างต้นสามารถนำไปสู่ข้อสรุปว่า การจัดตั้งให้มีกองทุนภัยพิบัติจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการลดความเสี่ยงและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากมหันตภัยในรูปแบบต่าง ๆ ตามที่สุทธิพล ทวีชัยการ เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย กล่าวว่า กองทุนภัยพิบัติมีความสำคัญอย่างยิ่ง “ปัจจุบันหลายประเทศที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ ส่วนใหญ่มีกองทุนดังกล่าวไว้กรณีที่มีปัญหาฉุกเฉินสามารถนำเงินไปช่วยเหลือในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น การช่วยเหลือการประกันภัยนาข้าว หรือการประกันภัยพืชผลทางการเกษตร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ ต่ออุตสาหกรรมประกันภัยไทยและประเทศ” (Office

of Fund Development and Financial organizations in the community, Community Development Department, 2017)

กองทุนภัยพิบัติจะต้องมีชุมชนเป็นฐาน คือ การให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการจัดการภัยพิบัติ มีกระบวนการทำงานเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่ขั้นวางแผน วิเคราะห์ ความเสี่ยง ปฏิบัติงาน ตรวจสอบ ประเมินผล โดยครอบคลุมระยะก่อน ระหว่างและหลังเกิดภัย แต่ทั้งนี้ในแต่ละขั้นตอนควรได้รับความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ การมุ่งใช้กลยุทธ์การสร้างเสริมกำลังความสามารถในการใช้ทรัพยากรและการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลต่อการดำรงชีพและได้รับประโยชน์จากการมีสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อสุขภาพ ชุมชนเป็นตัวจักรสำคัญในการเสี่ยงจากภัยพิบัติ และเป็นกลุ่มแรกที่ได้รับประโยชน์เป็นการดำเนินการโดยใช้วิธีการที่หลากหลายและเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ทั้งในระดับชุมชนถึงระดับชาติ (Ruenkitrak, and Pattaranukrom, 2018)

จากสถานการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวทางการจัดตั้งกองทุนโดยเลือกที่จะศึกษาในการทำวิจัยหัวข้อ แนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติของชุมชนหมู่บ้านบางตาวา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตาวา อำเภอนองจิก จังหวัดปัตตานี เนื่องจากตำบลบางตาวาเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติเพราะมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ติดกับทะเลมักจะได้รับผลกระทบจากหลายครั้ง เช่น พายุดีเปรสชัน พายุปาบิก น้ำท่วมและคลื่นพายุซัดฝั่ง และจะเกิดจากน้ำทะเลหนุนโดยน้ำทะเลจะหนุนขึ้นมาจากฝั่งทิศเหนือของหมู่บ้านและจะกระทบจากทิศเหนือจนถึงนาุ้ง ทางชุมชนจึงมีการเตรียมพร้อมรับมือกับภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้น

2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาแนวทางจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติของชุมชน หมู่บ้านบางตาวา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตาวา อำเภอนองจิก จังหวัดปัตตานี

3. วิธีการศึกษา

3.1 ขอบเขตการศึกษาวิจัย

การศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ กรณีศึกษา หมู่บ้านบางตา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตา อำเภอนองจิก จังหวัดปัตตานี

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยต้องการศึกษาแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ กรณีศึกษา หมู่บ้านบางตา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตา อำเภอนองจิก จังหวัดปัตตานี

ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

หมู่บ้านบางตา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตา อำเภอนองจิก จังหวัดปัตตานี เนื่องจากชุมชน บางตาเป็นชุมชนที่ประสบกับปัญหาของภัยพิบัติผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ ทำให้มีการเตรียมความพร้อมภัยพิบัติของชุมชน การมีส่วนร่วมในการจัดการภัยพิบัติชุมชน นำไปสู่แนวทางจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติของชุมชนหมู่บ้านบางตา หมู่ที่ 2 ในตำบลบางตา

ขอบเขตผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้คือ ผู้ที่ได้รับประสบการณ์จากภัยพิบัติในหมู่บ้านบางตา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตา อำเภอนองจิก จังหวัดปัตตานี มีจำนวน 10 คนเป็นผู้ที่มีพื้นที่พักอาศัยติดกับทะเลจึงมีความเสี่ยงที่จะเกิดภัยพิบัติ ทำให้ชุมชนได้มีการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดเหตุการณ์ภัยพิบัติและผู้ที่ได้รับ ผลกระทบในชุมชนมีส่วนร่วมและผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติชุมชนโดยมีกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านจำนวน 10 คนเป็นกลุ่มที่จะจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติในชุมชน และผู้นำชุมชน 3 คนผู้ใหญ่บ้าน นายก (อบต.) รองนายก (อบต.) และผู้จัดตั้งกองทุน 4 คน

ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ใช้

เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2563 ถึง ธันวาคม พ.ศ. 2563

3.2 เครื่องมือที่ใช้การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลมีความหลากหลาย ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกต เพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูล

จริงในพื้นที่และตรวจสอบ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น มีเครื่องมือในการศึกษาดังนี้คือ แบบสำรวจ สํารวจของชุมชนร่วมกับชาวบ้านโดยใช้เครื่องมือศึกษาชุมชน ได้แก่ แผนที่ชุมชน แผนที่ทรัพยากร ผังเครือญาติ ผังผู้รู้ ตารางการใช้เวลาใน 1 วัน เส้นเวลา ลำดับเหตุการณ์ โยแมงมุมปัญหา การประเมินชุมชนและหาทางออกดอกไม้ในใจฉัน และชุมชนในฝัน แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมการมีส่วนร่วมและการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติของชุมชน หมู่บ้านบางตาหลวง หมู่ที่ 2 บางตาหลวง การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสนทนากลุ่มที่มีประสบการณ์การเตรียมความพร้อมการมีส่วนร่วมและแนวทางการจัดตั้งกองทุนของชุมชน หมู่บ้านบางตาหลวง หมู่ที่ 2 บางตาหลวง การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) การสังเกตอยู่นอกวง ไม่เข้าไปร่วมในกิจกรรมของชุมชน เนื่องจากผู้วิจัยมีข้อจำกัดด้านเวลาในการศึกษาและวิเคราะห์ ทำให้ข้อมูลที่ได้อาจจะไม่ละเอียดเท่ากับวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบสังเกตพฤติกรรม เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรม การแสดงออกลักษณะด้านจิตพิสัย เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีน้ำใจ และความรับผิดชอบ เป็นต้น

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ศึกษา “แนวทางการจัดตั้งกองทุนการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร เป็นการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) และข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานในการทำวิจัยในครั้งนี้ เช่น หนังสือ บทความ วารสาร ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจกับแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ และข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่ได้จากการเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลโดยตรง เช่น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการสังเกต

ในเบื้องต้น ผู้วิจัยเลือกใช้การสำรวจและการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล สำหรับการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ประเด็นที่น่าสนใจสำหรับงานวิจัย ผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ใช้กับการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะการสัมภาษณ์ที่อยู่ระหว่างการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างกับ

การสัมภาษณ์แบบไร้โครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างนี้ นิยมใช้กับการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งต้องการความยืดหยุ่นของข้อประเด็นคำถามเพื่อการเก็บข้อมูล ในขณะที่ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมประเด็นศึกษาอย่างครบถ้วน

ในการบันทึกข้อมูล ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์และพูดคุยกันแบบเป็นกันเองกับชาวบ้านแลกเปลี่ยนเรียนรู้จนเสร็จสิ้นร่วมกันในหมู่บ้านบางตา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตาอาเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี เพื่อประโยชน์ในการนำมาศึกษาในภายหลัง

3.4 การพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล โดยชี้แจงให้ผู้ให้ข้อมูลทราบถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย การปกป้องชื่อและข้อมูล รวมทั้งการเก็บข้อมูลและการเก็บรักษาความลับขอความร่วมมือในการเข้าร่วมวิจัยความสมัครใจ โดยอธิบายถึงสิทธิในการถอนตัวออกจากกรวิจัยได้ตลอดเวลาและการถอนตัวนั้นไม่มีผลเสียใด ๆ หากการเข้าร่วมในวิจัยครั้งนี้ทำให้ผู้ตอบแบบสอบถามเกิดความไม่สบายใจ รู้สึกเป็นทุกข์จะได้รับการช่วยเหลือด้านจิตใจโดยการให้คำปรึกษาเบื้องต้น

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัย เรื่อง “แนวทางการจัดตั้งกองทุน หมู่บ้านบางตา 2 ตำบลบางตา อาเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี” ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการวิเคราะห์ ผลเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจชุมชน สำรวจพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ สำรวจจากปัญหาชาวบ้าน ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยสัมภาษณ์ข้อมูล สัมภาษณ์ข้อมูลแนวทางการจัดกองทุนกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จำนวน 10 คน ผู้ที่ได้รับผลกระทบ 10 คน ผู้นำชุมชน 3 คน และผู้ที่มีความรู้ในการจัดตั้งกองทุน 4 คน ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเชิงพรรณนาได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากแนวคิดหรือทฤษฎีต่างๆ มาเป็นการหาคำตอบโดยเอาข้อมูลแบบสำรวจโดยใช้เครื่องมือชุมชน และข้อมูลแบบสัมภาษณ์มาเป็นกลยุทธ์การใช้วิธีการที่เหมาะสมเพื่อหาความน่าเชื่อถือในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องเพียงพอและความเชื่อถือได้ของข้อมูลว่าสามารถตอบปัญหาของการศึกษาได้อย่างครบถ้วนของข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้

4. การทบทวนวรรณกรรมและแนวคิด

กองทุนภัยพิบัติจะต้องมีการบริหารจัดการที่เหมาะสม “การบริหาร” หมายถึง เทคนิคและวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำเนินงานในองค์กรเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายที่ตั้งไว้ การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์โดย การใช้กระบวนการอย่างมีระเบียบ โดยอาศัยปัจจัยทรัพยากรทางการบริหารคือ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์และการจัดการ “ผู้บริหาร” จะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ชักจูงสมาชิกให้มาช่วยเหลืองานขององค์กรและให้เกิดความร่วมมือกัน โดยอาศัยหลัก 7 ประการ คือ การวางแผน การจัดองค์กร การจัดการด้านบุคคล การอำนวยความสะดวก การประสานงาน การรายงาน และการจัดการงบประมาณ ส่วน “การบริหารจัดการ” คือ การใช้ความรู้ที่เป็นศาสตร์และทักษะ ที่เป็นศิลป์ในการนำเอาทรัพยากรการบริหาร คือ บุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และการจัดการ มาใช้อย่างเป็นกระบวนการ มีระบบระเบียบแบบแผน เพื่อสามารถ ดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Wirachnipawan, 2545)

ส่วนแนวคิดเรื่อง การจัดตั้งกองทุนโดยการบริหารจัดการทุนชุมชน กรมการพัฒนาชุมชนมีภารกิจในการส่งเสริมสนับสนุนให้หมู่บ้าน/ชุมชนมีการจัดตั้งศูนย์จัดการกองทุนชุมชน โดยการบูรณาการและเชื่อมโยงกลุ่ม องค์กร กองทุนการเงินในหมู่บ้าน/ชุมชนให้มี การบริหารจัดการเงินทุนชุมชนอย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ และใช้เงินทุนอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุด สำนักพัฒนาทุนและองค์กรการเงินชุมชน (Office of Insurance Commission, 2012)

แนวคิดทุนทางสังคม เกิดจากการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยผูกพัน และวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกของสังคมผ่านระบบความสัมพันธ์ที่มีการสะสมในลักษณะเครือข่ายของ องค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคม และการเติบโตทางเศรษฐกิจเกิดจากทุน 4 ประเภทที่สำคัญ คือ ทุนทางกายภาพ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนมนุษย์ และทุนทางสังคม (Khamman, et al, 2008)

การจัดหาเงินทุนหลังเกิดภัยพิบัติ มีลักษณะของการรองรับความเสียหายที่เกิดจากภัยพิบัติ ขณะที่การจัดหาเงินทุนก่อนเกิดภัยพิบัติ มีลักษณะของการควบคุมความเสียหายที่เกิดจากภัยพิบัติโดยปกติแล้ว รัฐบาลส่วนใหญ่มักนิยมเครื่องมือในการ

จัดหาแหล่งเงินทุนหลังเกิดภัยพิบัติมากกว่าเครื่องมือในการจัดหาแหล่งเงินทุนก่อนเกิดภัยพิบัติ เนื่องจากรัฐบาลมักไม่ตระหนักถึงความเปราะบางต่อภัยพิบัติธรรมชาติ และรัฐบาลมักมองข้ามความเสี่ยงจากภัยพิบัติที่มีความรุนแรงสูง ซึ่งในรอบหลายปีจะเกิดขึ้นสักครั้ง ทั้งนี้ เมื่อภัยพิบัติที่มีความรุนแรงเกิดขึ้นและรัฐบาลมีเงินทุนสำรองกรณีฉุกเฉินไม่เพียงพอหรือขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคและยารักษาโรค แนวทางการแก้ไขปัญหของรัฐบาลส่วนใหญ่คือการขอรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และการรื้อรับการบริจาคของต่างประเทศข้อเสียของการจัดหาแหล่งเงินทุนหลังการเกิดภัยพิบัติธรรมชาติมี ดังนี้ 1) การรื้อรับการช่วยเหลือจากต่างประเทศมักใช้ระยะเวลายาวนานกว่าจะได้รับเงินช่วยเหลือ ซึ่งอาจทำให้ปัญหาและความเสียหายทวีความรุนแรงมากขึ้น 2) การพิจารณาและจัดสรรงบประมาณเพื่อรองรับภัยพิบัติก่อให้เกิดต้นทุนค่าเสียโอกาสในการใช้งบประมาณในการพัฒนาประเทศและสร้างมูลค่าเพิ่มทางสังคมและเศรษฐกิจ 3) จำนวนเงินช่วยเหลือของต่างประเทศนั้นมีจำนวนจำกัด และไม่เพียงพอกับมูลค่าความเสียหายที่เกิดขึ้นถึงแม้ว่าการจัดหาแหล่งเงินทุนก่อนการเกิดภัยพิบัติธรรมชาติจะมีลักษณะของการเตรียมความพร้อมล่วงหน้า โดยชาติชาย ชินเวชกิจ วาณิชย์ (Chinvetkitvanit, 2018) กล่าวว่า การจัดหาเงินทุนหลังเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ (Ex Post Financing Instrument) เป็นการจัดหาแหล่งเงินทุนที่ชำระค่าความเสียหาย (Loss Financing) หลังจากภัยพิบัติธรรมชาติเกิดขึ้น เพื่อฟื้นฟูสภาพ (Recuperation and Recovery) บำรุงซ่อมแซม และก่อสร้างอาคาร สิ่งปลูกสร้างและโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ที่ชำรุดเสียหาย รวมทั้งบรรเทา เยียวยาและช่วยเหลือภาคครัวเรือน และภาคธุรกิจที่ได้รับความเสียหายจากภัยพิบัติ การจัดหาแหล่งเงินทุนก่อนการเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ (Ex Ante Financing Instrument) เป็นการจัดหาแหล่งเงินทุนชำระค่าความเสียหายก่อนที่ภัยพิบัติธรรมชาติจะเกิดขึ้น ซึ่งอยู่ในรูปของการสร้างความแข็งแกร่งทางการเงิน การลดความเปราะบางทางการเงิน การลดความเสี่ยงและความเสียหายจากภัยพิบัติและการเตรียมความพร้อมที่จะรับมือกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง (Fiscal Policy Office, 2011)

แนวคิดสวัสดิการสังคม มีความสำคัญและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนทุกคนในสังคมตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย อาจกล่าวได้ว่าวัฏจักรชีวิต (Life Cycle) ของคนใน

สังคม แต่ละคนต้องได้รับการขั้นพื้นฐานที่จำเป็น ต่อการดำรงชีวิต เช่น บริการด้านสุขภาพอนามัย บริการด้านการศึกษา บริการด้านที่อยู่อาศัย ในทางปฏิบัติรัฐจะดูแลรับผิดชอบเฉพาะกลุ่มที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ หรือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคมที่มีปัญหาแต่เพียงอย่างเดียวไม่ได้เพราะหน้าที่ของรัฐที่สำคัญประการหนึ่งคือ การดูแลรับผิดชอบให้คนทุกคน ในสังคมได้รับการสังคมหรือบริการสวัสดิการสังคมของรัฐ ฉะนั้นสิทธิของประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐ (Civil Right) ก็ควรจะได้รับการบริการพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของรัฐ ในฐานะผู้ปกครองที่มีอำนาจซึ่งมีหน้าที่โดยชอบธรรมที่จะจัดสรรทรัพยากรให้แก่ประชาชนและรัฐสวัสดิการ (Welfare State) (Office of Social Development and Human Security, Nakhon Ratchasima Province, 2017)

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดนครราชสีมา (Office of Social Development and Human Security, Nakhon Ratchasima Province, 2017) ให้นิยามว่า “สวัสดิการสังคม” หมายถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นโดยหน่วยงานทั้งของรัฐและอาสาสมัครเพื่อมุ่งป้องกันและขจัดปัญหาสังคม หรือปรับปรุงความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล กลุ่ม และชุมชน นอกจากนี้ ในมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 ระบุว่า “สวัสดิการสังคม” หมายความว่า ระบบการจัดบริการทางสังคมซึ่งเกี่ยวกับการป้องกันการแก้ปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรมและให้เป็นไปตามมาตรฐาน ทั้งทางด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงาน และการมีรายได้ นั้นทนการ กระบวนการยุติธรรมและบริการทางสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับและการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ และ “การจัดสวัสดิการสังคม” (มาตรา 3 วรรคสอง) แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวหมายความว่า การจัดบริการสวัสดิการสังคมตามมาตรฐานที่คณะกรรมการกำหนด

5. ผลการวิจัย

5.1 บริบทชุมชนบ้านปากบางตาวา

หมู่ 2 บ้านบางตาวา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี มีประชากรทั้งสิ้น 2,888 คน 742 หลังคาเรือน ผู้นำถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 17 และผู้นำถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 83 (Nongjik Municipality Nongjik District Patani Province, 2021) ชุมชนนี้พื้นที่ติดชายฝั่งทะเล แต่ปรากฏว่ามีน้ำจืดตลอดปี ชาวบ้านจึงตั้งชื่อว่า "ควาลออาเยรตาวา" ซึ่งแปลว่า "ปากบางน้ำจืด" ต่อมาได้เปลี่ยนคำหลังเป็น "ตาวา" แปลว่า น้ำจืด และให้ชื่อตำบลว่า "บางตาวา" ราษฎรในหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการประมงเป็นอาชีพหลัก และรับจ้างเป็นอาชีพรอง รายได้ของราษฎรจึงไม่แน่นอน การศึกษาอยู่ในระดับต่ำ การจัดตั้งบ้านเรือนแบบแออัดยัดเยียด เนื่องจากไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง พื้นที่ตำบลบางตาวา เป็นตำบลที่อยู่ติดชายฝั่งทะเล ประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพหลัก รายได้ของราษฎรจึงไม่แน่นอน การศึกษาอยู่ในระดับต่ำ การจัดตั้งบ้านเรือนแบบแออัดยัดเยียด เนื่องจากไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง เขตพื้นที่ทิศเหนือ ติดกับ อ่าวไทยทิศใต้ ติดกับ ตำบลตุง อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานีทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมืองปัตตานีทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลบางเขา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานีอาชีพพาชีพหลัก ประมงอาชีพเสริม รับจ้างสาธารณูปโภคมีไฟฟ้า 2 หมู่บ้าน มีประปาหมู่บ้าน 7 แห่ง โทรศัพท์สาธารณะ 3 แห่ง มีถนนทางเท้าในหมู่บ้านทั้ง 2 หมู่การเดินทางเดินทางโดยรถยนต์หรือรถจักรยานยนต์จากที่ว่าการอำเภอหนองจิก ถึงหมู่ที่ 1 ตำบลบางตาวา ระยะทาง 1.5 กิโลเมตร และจากที่ว่าการอำเภอหนองจิก ถึงหมู่ที่ 2 ระยะทาง 3 กิโลเมตร ผลิตภัณฑ์ปลาเค็ม (Bangtawa Subdistrict Administrative Organization, 2015)

5.2 แนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ

การให้ชุมชนสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง ถือเป็นแนวคิดหลักของ มยส. ใน การพัฒนาศักยภาพของผู้นำในสถานการณ์ภัยพิบัติ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างงานและเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และเพื่อส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และเกิดศูนย์การจัดการภัยพิบัติในชุมชนโดยกลุ่มผู้นำ โดยมีขอบเขตความร่วมมือคือ ช่วย

ให้เกิดผลิตภัณฑ์จากตำบลและชุมชนสามารถขายสินค้าเพื่อนำรายได้มาสู่การจัดตั้งกองทุนเพื่อเตรียมรับความพร้อมกับภัยพิบัติด้วยตนเอง

ผลลัพธ์ที่คาดหวังของการจัดตั้งกองทุน เพื่อให้ผู้หญิงมีความมั่นใจในการกำหนดชะตาชีวิตของตัวเอง และมีอำนาจในการจัดการยามสถานการณ์ฉุกเฉิน มยส. เชื่อว่า หากผู้หญิงมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่เป็นของตนเอง จะสามารถมั่นใจได้ว่าจะสามารถช่วยชีวิต ดูแลตนเองและกลุ่มคนเปราะบาง เช่น เด็ก คนพิการ ในสถานการณ์ภัยพิบัติได้ดียิ่งขึ้น ตรงกับแนวทางที่ 2 ด้านการพัฒนาที่มุ่งให้ประชาชนในพื้นที่พึ่งพาตัวเองได้ด้วยหลักประชาธิปไตย มีการอบการดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับเด็กและสตรีในจังหวัดชายแดนใต้ข้อ 4.7 การสร้างการยอมรับและความเท่าเทียมทางเพศ ตัวชี้วัดหลักที่สำคัญคือ จำนวนผู้หญิงที่เข้าร่วมกองทุนมีจำนวนที่เพิ่มขึ้น และผู้หญิงจะสามารถสร้างความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ ครัวเรือนได้เพิ่มขึ้น มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และกลายเป็นแกนนำในการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

มยส.ดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ 3 กิจกรรม ได้แก่ การอบรมการเขียนโครงการเบื้องต้นและการทำบัญชีครัวเรือน เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2562 เพื่อเป็นการสอนพื้นฐานที่เป็นประโยชน์สำคัญสำหรับการจัดตั้งกองทุน จากวิทยากรของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ม.อ. ปัตตานี หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมอบรม ชุมชนจะต้องเขียนโครงการเพื่อนำเสนอขอรับทุนสนับสนุนจำนวน 5,000 บาท และมีการติดตามจากผู้ประสานโครงการอย่างต่อเนื่อง

5.3 แนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติของชุมชน

จากการดำเนินกิจกรรมระหว่าง มยส. กับชุมชนหลังจากวันที่ 24 กันยายน 2564 เป็นต้นมา มยส. มีการนัดพบกับชุมชนและลงพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ พบว่า ชุมชนสามารถเตรียมความพร้อมในการสร้างกองทุนสำหรับสถานการณ์ฉุกเฉินและแก้ไขปัญหาของชุมชนเมื่อเกิดเหตุการณ์ภัยพิบัติ มยส.วางแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติโดยเชิญแกนนำสตรีมาเข้าร่วมการอบรมด้วยความสมัครใจ ให้แนวทางการจัดตั้งกองทุนชุมชนว่าจะสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง ถ้ากรรมการทุกคนร่วมทำหน้าที่ที่รับผิดชอบอย่างสุดความสามารถและสามารถนำกองทุนชุมชนไปเป็นแบบอย่างได้ และสามารถนำกองทุนในส่วนนี้ไปใช้ได้เลยโดยไม่ต้องรอหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามา

ช่วยเหลือ เพราะหน่วยงานภายนอกอาจมีความล่าช้า ไม่ทันกับความต้องการเร่งด่วน
 ฉุกเฉินของชุมชน ชาวบ้านเล่าว่า การช่วยเหลือของรัฐ ไม่ได้บอกว่าจะมาช่วงไหน ผ่าน
 ช่องทางไหน การจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ เพื่อให้สามารถนำเงินมาใช้ในการฉุกเฉิน “การ
 จัดตั้งกองทุนของชุมชนมีแหล่งเงินทุนสนับสนุน มูลนิธิเพื่อการเยียวยาและสร้างความ
 สมานฉันท์ชายแดนใต้ (มยส.) โดยทางชุมชนมีการลงทุนผลิตผลิตภัณฑ์มา 1 ชนิดเพื่อ
 จำหน่ายนำกำไรเข้ามาต่อยอดกองทุนและทางชุมชนอยากให้มีสวัสดิการสังคมในการจัดตั้ง
 กองทุนที่โดยรวมทั้งชุมชนต้องสวัสดิการสังคมในอนาคต” (Doloh, Niteemung, and
 Jehma, Interview, 2020)

5.4 การจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ

การจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติมาจากกลุ่มอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อสม.) ได้
 เข้าร่วมอบรมจากเครือข่ายผู้หญิงภัยพิบัติ ที่จะสามารถพัฒนาไปได้โดยต้องมี 3 วิธี
 ดังนี้ คือ (1) การติดตามดูแล (2) การทำให้กองทุนเกิดรายได้ จากการทำอาชีพทาง
 เศรษฐกิจ ทำให้ยั่งยืนขึ้นโดยการติดตามอย่างใกล้ชิด และ (3) คณะกรรมการต้องมีมาก
 พอที่จะบริหารจัดการอย่างจริงจังอย่างต่อเนื่อง กองทุนชุมชนก็จะสามารถพัฒนาและ
 ต่อไปได้ ถ้ากรรมการทุกคนร่วมทำหน้าที่ที่รับผิดชอบอย่างสุดความสามารถและ
 สามารถนำกองทุนชุมชนเป็นแบบอย่างได้ให้แก่ชุมชนอื่นได้

5.5 ข้อเสนอด้านสวัสดิการชาวบ้าน

ในส่วนของสวัสดิการจากการประชุมร่วมกันกับชาวบ้าน นั้น พบว่า ชาวบ้าน
 เห็นว่าควรมีการทำสวัสดิการ โดยในส่วนหัวข้อประเด็นสวัสดิการชุมชน ผู้เขียนควรมี
 การเรียบเรียงใหม่ ว่า ชาวบ้านที่ร่วมจัดตั้งกองทุนนั้น มีความเห็นควรมีการจัดทำ
 สวัสดิการเพิ่มเติม ซึ่งชาวบ้านได้เสนอดังนี้ คือ สวัสดิการสังคม สวัสดิการชุมชน และ
 สวัสดิการครัวเรือน

ความต้องการสวัสดิการทางสังคม เกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้งกองทุนเพื่อการ
 ป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา เพื่อตอบสนองความจำเป็นของประชาชน ให้มี
 คุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง สำหรับสวัสดิการชุมชน คนในชุมชน
 จะต้องเป็นกระแสหลักในการเปลี่ยนแปลงระบบสวัสดิการชุมชนคิดว่าดีหากทุกคนคิด
 เพื่อประโยชน์ส่วนรวม สำหรับสวัสดิการครัวเรือน พบว่า ชุมชนต้องการสวัสดิการ
 ครัวเรือนดูแลคุ้มครองสิทธิของสังคมเพราะครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่สำคัญ หาก

ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ ญาติ เพื่อนบ้านจะทำหน้าที่ดังกล่าวแทนชั่วคราวดีหากทุกคนนั้นมีความรับผิดชอบมีคุณธรรม เพราะครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่สำคัญ หากสวัสดิการของครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ได้ ญาติ เพื่อนบ้านจะทำหน้าที่ดังกล่าวแทนชั่วคราวดีหากทุกคนนั้นมีความรับผิดชอบมีคุณธรรม

6. อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติหมู่บ้านบางตาวา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตาวา อำเภอนองจิก จังหวัดปัตตานี ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติของชุมชน ผู้ศึกษาได้นำมาอภิปรายดังนี้

ประเด็นที่ 1 แนวทางการจัดตั้งกองทุน คนในชุมชน หมู่บ้านบางตาวา จะสามารถจัดการตนเอง โดยจัดการตนเองจากการบริหารจัดการทุนชุมชน ซึ่งได้แก่คนองค์กรชุมชน ทรัพยากร ฯลฯ เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนตนเองไปสู่เป้าหมายอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ (Chinvetkitvanit, 2018) ที่กล่าวว่า จากการศึกษาการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติโดยวิธีการจัดหาแหล่งเงินทุนในประเทศไทย จะเน้นเฉพาะการจัดการแหล่งเงินก่อนการเกิดภัยพิบัติในลักษณะการประกันภัย 3 รูปแบบ ดังนี้ 1) การประกันภัยรายย่อย 2) การประกันภัยระดับประเทศที่บริหารโดยรัฐบาลและเอกชน 3) การประกันภัยภาครัฐบาล

ประเด็นที่ 2 การจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ จะสามารถพัฒนาไปได้โดยต้องมีวิธีดังนี้ คือ 1) การติดตามดูแล 2) การทำให้กองทุนเกิดรายได้ จากการทำอาชีพทางเศรษฐกิจ ทำให้อย่างขึ้นขึ้นโดยการติดตามอย่างใกล้ชิด 3) คณะกรรมการต้องมีมากพอที่จะบริหารจัดการอย่างจริงจังอย่างต่อเนื่อง กองทุนชุมชนก็จะสามารถพัฒนาและต่อไปได้ ถ้ากรรมการทุกคนร่วมทำหน้าที่ที่รับผิดชอบอย่างสุดความสามารถและสามารถนำกองทุนชุมชนเป็นแบบอย่างได้ให้แก่ชุมชนอื่นได้ สอดคล้องกับ (Trakulkarn, 2018) ที่เห็นว่า รูปแบบการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ มีความเหมาะสมสามารถนำไปใช้เป็นทางเลือกสำหรับรูปแบบการบริหารจัดการกองทุนที่ประสบความสำเร็จได้ ไปใช้ในการกำหนดแนวทางการสนับสนุนและควบคุมการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้เป็นไปอย่างมีระบบ ชัดเจน และเกิดประสิทธิภาพ

ประเด็นที่ 3 สวัสดิการสังคม ชุมชนต้องการสวัสดิการสังคมการแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม ทั้งทางด้านการศึกษา และสุขภาพ ของคนในชุมชน สอดคล้องกับ (Office of Social Development and Human Security, Nakhon Ratchasima Province, 2017) ที่อธิบายว่า การจัดสวัสดิการ สังคมขององค์กรชุมชนเป็นแนวคิดหนึ่งที่เน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมที่จะวางรากฐาน ที่จะพัฒนาสังคมและชุมชนให้เข้มแข็ง มีระบบ มีการจัดการที่ดีในทุกระดับ โดยให้ ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและเน้นให้ความสำคัญในบริบทของความ ยากจน ความมั่นคงของมนุษย์ ทนทางสังคมและชุมชน การมีส่วนร่วม สวัสดิการสังคม และชุมชน

ประเด็นที่ 4 สวัสดิการชุมชน ชุมชนต้องการสวัสดิการชุมชนในเรื่องการ จัดตั้งกองทุนภัยพิบัติยังไม่มีการระดมทุนและคนในชุมชนสามารถเป็นกระแสหลักการ เปลี่ยนแปลงระบบสวัสดิการได้ดีหากทุกคนมีความคิดเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ สุวรงค์ วงศ์สุรวัฒน์, ศิริรัตน์ ชุนทดาลัย และ วฤชสพร ญัฐจุโรจน์ (Wongsurawat, Choonhaklai, and Natrujirote, 2019) ซึ่งกล่าวว่ากระบวนการ บริหารจัดการด้านผู้นำ ผู้นำกองทุนหมู่บ้านจะต้องเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถ ความเสียสละ เป็นผู้รับผิดชอบในหน้าที่และบทบาทของตนเอง ในการดำเนินงานผู้นำ กองทุนจะมีการศึกษาหาความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์อยู่เสมอ นำเสนอแก่สมาชิกและ ชุมชนให้นำไปใช้ และการสนับสนุนการพัฒนาความรู้ความสามารถด้านการบริหาร จัดการกองของบุคลากรของกองทุน

ประเด็นที่ 5 สวัสดิการครัวเรือน ชุมชนต้องการสวัสดิการครัวเรือนดูแล คู่ครองสิทธิของสังคม หากครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ได้ ญาติ และเพื่อนบ้านจะ ทำหน้าที่ดังกล่าวแทนชั่วคราวดีโดยทุกคนนั้นมีความรับผิดชอบมีคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดนครราชสีมา (Office of Social Development and Human Security, Nakhon Ratchasima Province, 2017) ที่ชี้ว่าสวัสดิการชุมชนโดยองค์กรชุมชนซึ่งมีการจัดสวัสดิการสังคม จากฐานทรัพยากรเป็นการจัดสวัสดิการเพื่อทุกคนเน้นการสร้าง ความมั่นคง และการจัด สวัสดิการจากฐานวัฒนธรรมได้แก่การเกื้อกูลและช่วยเหลือเครือญาติ ซึ่งสอดคล้องกับ

ชนิษฐา ทองเย็น (Thongyen, 2015) ที่กล่าวว่า สวัสดิการชุมชนกิจกรรมหรือระบบที่ชุมชนร่วมกันคิดกันจัดการเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในชุมชน

7. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

- 1) ควรมีการจัดตั้งกองทุนหลายๆ กองทุนภายในชุมชนเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติที่อาจจะเกิดขึ้นและเพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาอย่างเข้มแข็งได้ในอนาคต
- 2) องค์การบริหารส่วนตำบลบางตาหลวงหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกลุ่มอาสาสมัครประจำหมู่บ้านในพื้นที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในเชิงนโยบายแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติเพื่อให้ชุมชนสามารถเตรียมความพร้อมรับมือกับภัยพิบัติและชุมชนมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาแนวทางการจัดตั้งกองทุนภัยพิบัติของชุมชนหมู่บ้านบางตา หมู่ที่ 2 ตำบลบางตา อำเภอนองจิก จังหวัดปัตตานี เพื่อให้ชุมชนได้ปฏิบัติตามรูปแบบแนวทางการจัดตั้งกองทุนในการเตรียมความพร้อมและการมีส่วนร่วมของชุมชนและชุมชนสามารถช่วยเหลือได้ในยามฉุกเฉินเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ และชุมชนสามารถมีรูปแบบการสร้างเครือข่ายสวัสดิการให้หมู่บ้านอื่นหรือชุมชนอื่นได้

References

- Bangtawa Subdistrict Administrative Organization. (2015). **Backgrounds**. [in Thai]. Retrieved Feb 1, 2020, from <https://www.bangtawa.go.th/history.php>
- Chinvetkitvanit, Chatchai. (2018). **The establishment of a disaster fund for economic stability in Thailand**. [in Thai]. Retrieved March 17, 2020, from <http://www.dsdw2016.dsdw.go.th/>.
- Fiscal Policy Office. (2011). **A Study on Developing an Ex Ante Disaster Risk Financing as a Part of Comprehensive Fiscal Risk Management Framework**. [in Thai]. Retrieved March 1, 2020, from <https://www.fpo.go.th/ereseach/getattachment/49d0efc9-d097-4fc3-9b98-dacc1402297b/9141.aspx>.
- Khamman, Suwanee and et al. (2008). **Quality growth and Sustainability: Social Capital Management and Human Capital Development**. [in Thai]. Retrieved March 18, 2020, from http://tdri.or.th/wp-content/uploads/2012/11/g3_6_suwanee_final.pdf.
- Khunwishit, Somporn and Rammanee, Yupin. (2018). Climate-Related Disaster Impacts, Risk Perception and Adaptation of Farmer Households in Songkhla Lake Basin. [in Thai]. **Political Science and Public Administration Journal**, 9(1), 1-31.
- Kamolvej, Tavida. (2012). **Local Disaster Management Guide**. [in Thai]. Bangkok: King Prajadhipok's Institute.
- Natural Disaster. (2021). **Interesting Natural Disaster and Prevention Guidelines**. [in Thai]. Retrieved July 13, 2021, from <https://bit.ly/3pxLjrj>.
- Nongjik Municipality Nongjik District Patani Province. (2021). **Social Conditions**. [in Thai]. Retrieved July 12, 2021, from <http://www.tesabannongjik.go.th/detail.php?id=646>.

- Ongartsittikul Prawech. (2012). **National Catastrophe Insurance Fund.** [in Thai]. Retrieved Feb 29, 2020, from <http://www.oic.or.th/th/consumer/Question>
- Office of Fund Development and Financial organizations in the community, Community Development Department. (2017). **Operating guidelines of Community Fund Management Center.** [in Thai]. Retrieved Feb 12, 2021, from <https://bit.ly/3BeQoqT>.
- Office of Insurance Commission. (2012). **The Natural Disaster Fund.** [in Thai]. Retrieved March 5, 2020, from <https://www.oic.or.th/th/consumer/circle>.
- Office of Social Development and Human Security, Nakhon Ratchasima Province. (2017). **Reporting Results of results of Accession to Fund of Social Welfare Organization in Nakhonratchasima Province.** [in Thai]. Retrieved March 1, 2021, from <https://www.oic.go.th%2FFILEDRAWER003%2FGENERAL>
- Pakeechay, K., Sinnarong, N., Autchariyapanitkul, K., Supapunt, P. (2020). The Impact of Climate Change on Rice Product in the Central Region of Thailand. [in Thai]. **Journal of Economics and Management Strategy**, 7(2), 1-22.
- Phatcharopasewatanagul, Apinan. (2017). Adaptation of Cassava Growers on Climate Change Case Study: Nakhon Ratchasima Province. [in Thai]. **Economics and Public Policy Journal**, 8(16), 18-27.
- Prangbang, Punyaporn, et.al. (2019). Farmers' Perception and Adaptation to Climate Change in Thailand. [in Thai]. **Prawarun Agr. J. Volume 16** (1), 105 – 119.
- Promsri, Chaiyaset. (2014). Natural Disaster Preparedness Awareness: Literature Review. [in Thai]. **Executive Journal**, 34(2), 92-115.

- Rak Pa Nan. (2020). **The Culprit with Climate Change**. [in Thai]. Retrieved May 1, 2021, from <https://www.reanrooclimatechange.com/Learning/Pages/Learning-culprits-come-with-climate-change.aspx>
- Ruenkitrak, Thanthakon and Pattaranukrom, Phenprapha. (2018). Community Based Management of Flood Disaster: A Case Study of Bang Bua Canal Environmental Development Network. [in Thai]. **Rompruek Journal**, 36(3), 116-134.
- Sinnarong, Nirote, et al. (2019). Impacts of Climate Change and Adaptation Simulation for Risk Reduction of Rain-fed Rice Production in Central Region. [in Thai]. **Economics and Public Policy Journal**, 10(19), 36-58.
- Thongyen, Kanistha. (2015). **Community welfare Management and needs of Welfare for a Well-being of Songkhla Sajja One Bath-Pledge Saving Day Network for the People's Welfare Sector**. [in Thai]. M.Sc. (Health System Management), Prince of Songkla University.
- Trakulkarn, Picheat. (2018). Establishment of Management Patterns for Village and Urban Community Funds. [in Thai]. **Journal of Community Development Research (Humanities and Social Sciences)**; 11(2), 101-110.
- Wirachnipawan, Wirach. (2002). **Concept and Meaning of Administration and Management**. [in Thai]. Retrieved Feb 1, 2020, from <http://www.wiruch.com/articles%20for%20article/article%20concept%20and%20meaning%20of%20admin%20and%20mgt%20admin.htm>

Wongsurawat, Suwalang. Choonhaklai, Sirirat and Natrujirote, Waruesporn. (2019). The Management of Village Funds at Very Good Level: A Case Study in Nakhon Pathom Province. [in Thai]. **Journal of MCU Peace Studies**, 7(3), 888-898.

Zibulewsky J. (2001). Defining disaster: the emergency department perspective. **Proceedings (Baylor University, Medical Center)**, 14(2), 144–149. <https://doi.org/10.1080/08998280.2001.11927751>

Interview

Doloh, J., Niteemung R. and Jehma, J. Villagers. **Interview**. September 15, 2020.

การเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติ:
การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ผ่านการทัศนศึกษา
สำหรับนักศึกษาด้านการบริการ

Bridging between Theory and Practice: Experiential
Learning of Guided Field Trip for Hospitality Students

เจนใจ นิพัทธมานนท์¹

Janejai Nipattamanon

Received: October 4, 2021/ Revised: November 11, 2021/ Accepted: December 1, 2021

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความเห็นเกี่ยวกับประสบการณ์การทัศนศึกษา ณ โรงแรมระดับ 5 ดาว ของนักศึกษาที่เรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศ อีกทั้งศึกษาประโยชน์ของการทัศนศึกษาโดยใช้วิธีวิจัยแบบเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามและภาพถ่ายพร้อมคำบรรยายกลุ่มเป้าหมายคือนักศึกษาชั้นปีที่ 3 จำนวน 50 คน จากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในภาคใต้ของประเทศไทย นอกจากนี้ ยังรวบรวมการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างจากนักศึกษาจำนวน 7 คน หนึ่งสัปดาห์หลังจากการทัศนศึกษา ข้อมูลแบบสอบถามได้รับการคำนวณเพื่อหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนข้อมูลจากการสัมภาษณ์และภาพถ่ายพร้อมคำบรรยายได้รับการถ่ายทอดและวิเคราะห์เพื่อตรวจสอบสามเส้ากับข้อมูลค้นพบเชิงปริมาณ ผลการวิจัยพบว่า การทัศนศึกษาส่งเสริมการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงนอกชั้นเรียนและทำให้นักศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของ

¹ อาจารย์สังกัดหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษธุรกิจคณะพาณิชยศาสตร์และการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตตรัง (Lecturer in Business English, Faculty of Commerce and Management, Prince of Songkla University, Trang Campus), Email: janejai.k@psu.ac.th

ภาษาอังกฤษในที่ทำงาน ผลการวิจัยยืนยันว่าการทัศนศึกษากระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองด้านทักษะภาษาอังกฤษและการวางแผนอาชีพในอนาคต ดังนั้น ผู้สอนและผู้บริหารหลักสูตรในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ควรจัดการเรียนการสอนเชิงประสบการณ์ เช่น การทัศนศึกษาลงในแผนการสอนและหลักสูตรเพื่อเป็นประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียน

คำสำคัญ: การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ทัศนศึกษา การเขียนบรรยายได้รูปภาพ การพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษ

Abstract

This study aimed to investigate Thai EFL students' perceptions of their guided field trip experiences in a five-star hotel. It also investigated the benefits gained from the field trip. The study used a qualitative framework with the integration of numerical data. The data was collected using a questionnaire and photovoice from 50 third-year students from a university in Southern Thailand. In addition, a semi-structured interview was conducted and collected from seven students. The research instruments were proceeded one week after the field trip. The questionnaire data was computed to find the mean and standard deviation. In contrast, the interview data and photovoice obtained from the students were transcribed and analyzed then triangulate with the quantitative findings. The key findings revealed that the field trip offered direct learning opportunities beyond classroom settings, and the students realized the importance of English in the workplace. The findings also confirmed that the students were aware of the need for English language skills improvement and future career goal setting. Since the students found the guided field trip meaningful and valuable, the instructors and school administrators might include experiential learning activities such as field trips in their lesson plans and course curricula.

Keywords: Experiential Learning, Guided Field Trip, Photovoice, English Language Skills Improvement

1. Introduction

Bringing textbooks to class, sitting at the same desk, and taking lecture notes is the traditional way of learning. Especially in Thai EFL context, the students are confronted with long, silent periods because of environmental factors, cultural face-saving expectancies, lack of self-confidence, language-barrier anxiety, lack of English language proficiency, and negative attitudes toward learning a new language (Wilang, 2017). Teachers need to make the learning process more active and engaging by keeping them busy and involved in particular course-related activities at all times (Felder and Brent, 2009; Rohlf, 2015). In this way, students have the ability to produce learning outcomes effectively. (Moreover, DeWitt and Storksdieck (2008) state that it will be the most excellent opportunity for students to explore, discover, and experience the real world. This is called ‘*experiential learning*’ – the learning method that puts knowledge into practice. (Bruening et al., 2002) proposed that experience-based learning in the form of field trips and tours can promote students to directly explore the nature and structure of their own ideas, and learn beyond the classroom setting.

Most field-trip orientated researches have been conducted in scientific and geographical fields. (Lima et al., 2010) examined whether the field trip activity to the gold mine, following the Orion’s model (Oriion, 1993) could develop geological literacy. They found that this informal teaching activity helped students substantially in terms of concrete observation of phenomena, conceptualization, and the promotion of

scientific literacy. (Fuller, 2006) also surveyed students' perceptions on the value of a field trip in physical geography, comparing it with other methods of teaching. It was revealed that field trips enhanced students' real-life, hands-on experience, understanding of their subject, and their social interactions. In a study conducted on an international agricultural field trip to Puerto Rico, Bruening et al., (2002) used the pre and post-experience interviews for data collection. The finding showed that the students valued the field trip as a significant learning experience.

However, fewer studies have been conducted in the hospitality and tourism studies compared to other fields. (Kim et al., 2018) revealed that the most popular research subjects among 171 review studies on tourism and hospitality from 1987 to 2016 were on economics and finance, customer behavior, and marketing. Thus, this research aims to investigate students' perceptions on experiential learning during field trips in hospitality studies through questionnaires, semi-structured interviews, and photovoice. Through these research instruments, it is anticipated that students will explain how and what experiences they gained from the field trip. In other words, the specific objective of this research is to investigate the students' attitudes towards their field trip experiences and what the benefits gained through guided field-trip experiences are.

2. Literature Review

2.1 Experiential learning

Kolb (2014) defined “experiential learning” as learning by doing. This belief of a dynamic and cyclical learning process was accepted among many instructors and educators in Higher Education (Harsell and O'Neill, 2010; Knott, Mak and Neill, 2013; Gomez-Lanier, 2017). Below, Kolb's experiential learning model describes each phase of the learning process:

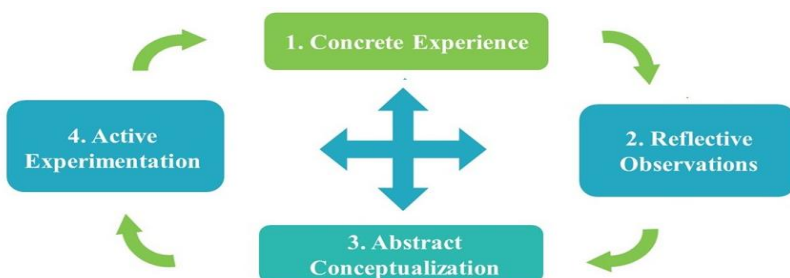

Figure 1: Kolb's experiential learning model

As shown in Figure 1, in the model's first phase, the students are engaged in an authentic activity to gain knowledge. They use various senses, such as hearing, taste, smell, touch, and sight in a real-life situation. In the second phase, the learners have the opportunity to observe, review and reflect on their experiences to develop their understanding. The concept and conclusion occur in the next phase, where the learners interpret and theorize their experiences. Lastly, in the fourth phase, the students implement and apply their revised theory to solve the problems and to make decisions in a real-life situation.

2.2 Guided field trip as out-of-class activities

A field trip is one of the out-of-class activities that enhances the students' learning in many ways. Field trips provide direct and hands-on experiences that help the students gain new knowledge and skills through cognitive learning (Orion, 1993; Rohlf, 2015). Moreover, learning out of the classroom and conventional laboratory is always enjoyable and exciting since the students explore the real world in varied situations. (Goh, 2011)

also stated that a course-related field trip helps the students to shape and make decisions toward their future career pathway. This form of learning helps the learners to construct the Three Lenses of Ecological Framework: (a) the cognitive/affective or people-centered lens, (b) the place-centered lens, and (c) the culture lens (NRC, 2009) as exemplified below:

- a.) The cognitive/ affective or people-centered lens involves the knowledge, the development of the interest and the feeling.
- b.) The place-centered lens is defined as the setting, equipment, tools or program of the trip.
- c.) The culture-centered lens is determined through the teacher, the peers, and the people involved during the whole trip, such as special lecturers and the guided-tour staff.

To ensure a meaningful and affective trip outcome, many researchers proposed that the pre-trip, on-trip, and post-trip stages should be well organized (Orion, 1993; Goh, 2011; Rohlf, 2015; Tuma, Janes, and Cook, 2017; Coll, Coll, and Treagust, 2018). Regarding the pre-trip, it is very important that teachers brief and prepare their students well before the field trip to ensure that they are familiar with the events and activities that they will be participating in during the trip. Some useful assignments could guide the students and put them on the right track. These assignments may also help the students predict what they will experience during the trip. During the field trip, the students have the opportunity to observe, touch, listen and then categorize and measure the experiences in comparison to what they have learned in class. The final stage is the post-trip stage. This stage helps the teacher to evaluate and assess what the students have gained from the field trip. Some examples of the post-trip stage include discussion, reflexive journal, and photovoice.

Several researchers have proposed the best practices of how teachers can get engaged to the field trip (DeWitt and Storksdieck, 2008). First of all, before the trip, the teachers should survey and become familiar with the locations that they are planning to take the students to (Anderson, Kisiel, and Storksdieck, 2006). Secondly, the objective of the trip should be made clear to the students so that they can set learning goals. Thirdly, the teacher should provide enough time for the students to inspect the environment during their visit. Lastly, the post-visit activities should be planned and set for the students to evaluate their experiences. The teacher's role will maximize the meaning and effectiveness of the trip.

2.3 The use of photovoice

Photovoice is a method used to evaluate the students' experiences from the trip. The students select their most favorite photographs that they captured during the trip and write a short paragraph to describe those images (Behrendt and Machtmes, 2016). There have been many studies on the use of photovoice and its benefits. (Behrendt and Machtmes, 2016) examined how the photovoice technique was useful in evaluating students learning during the biological field trip. At the end of the study, they found five positive benefits of using photovoice as an evaluation tool: (1) teachers use photovoice as a qualitative assessment; (2) teachers could see the whole picture of what the students have learned; (3) students were found to connect their prior interest to the current field trip; (4) students could apply their experience from the field trip to the future ones; and (5) students could reflect what they have learned during the writing of the captions. Similarly, among higher education students, Ingle and Johnson (2019) examined the reflections and experiences on study abroad in Peru. The students were required to

submit photovoice assignment after a short-term study abroad program. It was found that the students reflected the various dimensions of experiences such as culture, education, history, and society.

3. Research Questions

This study is set out to explore these following questions:

- 1.) What are the EFL students' perceptions toward guided field trips in hospitality studies?
- 2.) What are the benefits gained through guided field-trip experiences?

4. Research Methodology

4.1 Research design and participants

The study used a qualitative framework with the integration of numerical data. Since this study was conducted in the area of hospitality studies, the participants were 50 third-year students majoring in Tourism Management studying at a government university in Southern Thailand. All the participants were undergraduate students who were enrolled in the English for Hotel Business course for that semester, with some having no previous field trip experience while others have had some experience, at least once. Additionally, they were required to do their internship the following year in the field of hospitality or tourism. They were invited to join a field trip to a five-star hotel which provided a special lecture by the hotel staff and conducted a full hotel inspection. All the students signed the consent forms at the beginning of the study to participate in this study voluntarily after the process and objective of the study had been explained to them. The students' information was kept confidential, and

their opinions on this study did not in any way affect their final scores and grades in this course.

4.2 Background and procedure of the guided field trip

The field trip was organized for students studying in the English for Hotel Business course. The trip served as an active teaching tool for students with the aim to provide them with hands-on experience in the hotel environment. Moreover, they would be able to connect their textbook knowledge to the real-world environment since the field trip took place two weeks before the course examination. The field trip process was divided into three phases: pre-trip, on-trip, and post-trip as follows (Goh, 2011):

4.3 Pre-trip

According to Orion's (1993) suggestion on the pre-trip stage, after four weeks of studying the course, all the students were asked to work in groups of four to search for five-star hotel information on the website. Two weeks before the hotel visitation, the field trip itinerary and the photovoice technique were given to the students to introduce them to what they could expect during the trip. Content about the hotel location, hotel services and facilities were presented to the students in class (in English) a week before the trip. This was to familiarize the students with the hospitality context in different dimensions. Some experienced hotel staff or trainees were also invited to give a special lecture to the students in the classroom. The guest speakers focused on hotel works and English usage in the workplace in the hospitality career. From this, the students saw the whole picture of the hospitality career and the importance of using English.

4.4 On-trip

The field trip was organized two weeks before the course examination. The students were accompanied by the researcherself during the students' visit to the five-star hotel in Krabi, Thailand. It took two hours, by coach from campus. At the hotel, the students were warmly welcomed by the hotel staff. The staff took them on a guided tour around the hotel to visit the front office, recreational area, sport zone, restaurant, fitness center, and so on. During the field trip, the students were asked to photograph everything they thought was important, interesting, and impressive, using their own smart phones or cameras. Next, the students attended a special lecture in the meeting room by the training manager and other foreign staff of the hotel under the topic: *“Opportunity in Hospitality Career.”* The given lecture was conducted in both Thai and English to satisfy the different language needs of the audience.

4.5 Post-trip

One week after the field trip, the instructor used the photovoice method adapted from Behrendt and Machtmes (2016) in the classroom with the students. The students selected their most favorite photographs that they captured during the trip and wrote a short paragraph to describe that image. All of the students were also asked to upload their photovoice on a Facebook group, thus, allowing everyone in class to see the pictures. The students gave some useful feedback on their peers' photovoice. This method helped the instructor to evaluate what experiences the students gained from this field trip and discussed them in the class with the students. Additionally, the students wrote their own photovoice to report their experiential learning in the area of a career in hospitality. This was submitted one week after the field trip. Furthermore, the questionnaire on

the students' field trip experiences was administered to collect information on their perceptions toward this experiential learning method. Finally, a semi-structured interview was conducted to gain further information from the students about the field trip.

4.6 Research Instruments

Questionnaire

To answer the research question 1, the questionnaire was adopted in this study. The first part had open-ended questions about the students' perceptions toward the field trip. The questions covered the Three Lenses of Ecological Framework such as the knowledge, the feeling, the setting, the tool or the program of the trips, and the people involved during the whole trip. The second part of the questionnaire contained 15 statements of five Likert scales, ratings such as strongly agree, agree, not sure, disagree, and strongly disagree. The questions were adapted from (Sanders and Armstrong, 2008) and (Gomez-Lanier, 2017). It should be stated here that this questionnaire had been piloted with the previous batch of students with the same field trip experience in hospitality - they shared the same year and major in Tourism Management. The revised version of questionnaire was reviewed by two experienced researchers to increase the validity and reliability of the questionnaire. The students' perceptions toward their experiential learning were collected from the questionnaire after the activities. For the first part of the questionnaire analysis, the responses of the students were listed and grouped according to their similarities, whereas in the second part, the data was computed for means scores and standard deviation by using SPSS.

Semi-structured interviews

At the end of the questionnaire, the students were asked whether they were interested in being interviewed by the researcher or not. The interested students gave some useful information about the activities in details in order to gain more insights about the field trip. The semi-structured interview, based on the experiences of the field trip in hospitality studies, was adopted to answer the research question 2. The questions were within the scope of the benefits of the field trip experiences, such as realizing the importance of English, what experiences they gained from the field trip, and how the field trip influenced their job training and career decision in the future. The interview with the students about their perceptions on the field trip to the five-star hotel was recorded and transcribed. A thematic analysis was used to group and interpret the student's responses.

Students' photovoice

One week after the trip, the students submitted their photovoice on the hotel visit in a form of narrative writing to evaluate what they obtained from the experiential learning. The students were asked to take photographs during the trip. They chose their top five photos and described them in terms of the experiences they gained from the trip and their feelings toward those images. The photovoice was read and analyzed to triangulate the information derived from the students. The captions that the students wrote on the photos were used as the interview transcript in order to get some interesting points which otherwise might be impossible. In this study, photovoice was used as participatory action research strategies to evaluate how and what experiences the students gained from the field trip.

5. Findings of the Study

According to the data collected on the students' perceptions and experiences of the field trip, this section presents the finding and discussion from quantitative data and qualitative data respectively.

5.1 Students' perceptions toward the guided field trip

The closed-ended questionnaire aimed to answer the research question 1 *“What are the EFL students' perceptions toward a guided field trip in hospitality studies?”* It was composed of 15 statements about the perceptions of the students toward the field trip in hospitality studies following the five-point rating scale representing strongly agree, agree, moderately agree, disagree, and strongly disagree. The mean scores and standard deviations were computed and calculated as shown in the Table 1.

Table 1: The students' perceptions toward field trip experiences in hospitality studies

Questions	Min	Max	Mean	SD	Level of Agreement
1. The field trip offers multiple and direct learning opportunities beyond classroom settings.	4	5	4.77	.425	strongly agree
2. The field trip provides the opportunities for students to ask and discuss with the	4	5	4.50	.505	agree

Questions	Min	Max	Mean	SD	Level of Agreement
experienced hotel staff about their future career in hospitality.					
3. The students learn the system of hotel management from the visit.	3	5	4.25	.601	agree
4. The field trip boosts what the students have learned in their classroom.	4	5	4.63	.489	strongly agree
5. Field trips help the students to build their own conceptual framework about hotel businesses.	3	5	4.33	.559	agree
6. Searching the information about 5-star hotel on the websites in the pre-trip stage, helps the students to become familiar with the 5-star hotel.	3	5	4.29	.582	agree
7. Talking with seniors who have experiences	3	5	4.42	.577	agree

Questions	Min	Max	Mean	SD	Level of Agreement
in hospitality job training, helps the students to see the whole picture of hotel businesses.					
8. Photovoice is an effective way to evaluate what the students have gained from the field trip.	3	5	4.65	.526	strongly agree
9. The field trip, experiences out of the classroom, is very meaningful.	3	5	4.77	.472	strongly agree
10. The field trip is a very fun and relaxing learning approach.	3	5	4.65	.565	strongly agree
11. During the trip, the students have opportunities to interact with their peers.	3	5	4.48	.618	agree
12. The field trip helps the students to make decision on choosing jobs.	3	5	4.54	.582	agree

Questions	Min	Max	Mean	SD	Level of Agreement
13. Experiences and knowledge from the field trip could be applied to the future career.	3	5	4.58	.539	agree
14. The students realize how important the English language is in the workplace.	3	5	4.83	.429	strongly agree
15. The field trips promote the students to develop the transferable skills in the hotel jobs.	4	5	4.63	.489	strongly agree
Total Average	3.27	5	4.55	0.53	agree

After analyzing the data, the results show that the total average was 4.55 that fell into the “agree” level. The highest score of 4.83 was in the item that indicated that the students realize how important English language in the workplace is, representing the “strongly agree” level. The students also thought that the field trip offers multiple and direct learning opportunities beyond classroom setting, and this out-of-classroom experience was very memorable which fell into the “strongly agree” level. In contrast, the lowest score was 4.25, in the “agree” level, stating that the students learned about the hotel management system only during the visit.

5.2 Benefits of gaining guided field-trip experiences

The findings from qualitative data were derived from an open-ended questionnaire, semi-structured interview, and photovoice. These research instruments answered the research question 2 “*What are the benefits of gaining guided field-trip experiences?*” and showed some interesting results in the study. This could be categorized into the Three Lens theory (Behrendt, 2015); the people-centered lens, place-centered lens, and culture centered lens, as follows;

5.3 The people-centered lens

The people-centered lens focuses on knowledge, development of interest, and feeling. According to the key finding from the open-ended questionnaire, the interview, and photovoice, most of the positive responses were categorized in this lens. For example, the students gained the knowledge of five-star hotel including hotel characteristics, hotel management, and several duties in hospitality. The findings from photovoice reveal that most of the knowledge the students gained were about the information of the hotel, such as the design, the atmosphere, the rooms, and the building. They also described the characteristics of each room type. In this way, the students could apply their new experiences to their future career. In the photovoice, some students, who were interested in being a bartender or chef, took some photos in the bar and the kitchen respectively, and they connected them to their potential future careers in hospitality. Some students captured the pictures of the hotel and added their feeling about those captured pictures.

Most of the students stated that visiting a five-star hotel enriched their knowledge in hospitality studies in terms of English usage, hotel management, and hotel services.

One student from the interview explained that the importance of using Englishpas:

“I cannot speak other languages, so I have to use English as the medium to communicate with others... I think I should practice English more when I have free time...”

In the questionnaire, the students also mentioned that they learned about the duties and responsibilities of each hotel department (27.12%). Similarly from the interview, some respondents said that they could decide on what they would do in their future career and job training.

“Before I visited the hotel, I only had the idea that there are just two departments in the hotel where I could do the job training in: Front Office and Food and Beverage. But when I attended the lecture from the hotel staff, I learned that there are many more departments I could choose from.”

For the development of interests, many of the students realized the importance of English language in the workplace after the field trip. Moreover, the result from the interviews confirmed that the students gained more interest in working in the hospitality industry. They kept the possibility of a hospitality career as an option for their future career path. This is in line with (Bruening et al.’s, 2002) survey of the impact on student’s participation in international agricultural trip to Puerto Rico. They claimed that the activity allowed their students to develop both cognition and affection since they had the opportunity to learn directly about agriculture and Puerto Rican culture.

5.4 The place-centered lens

The second lens is the place-centered lens which focuses on the setting, the equipment, the tools or program of the trips. Interestingly,

most of the problems from the open-ended questionnaire were categorized in this lens. Most of the respondents (55.56%) said that the time during the field trip was too short. They suggested that the time should be expanded more for the hotel inspection, survey and photographing. With regards to the result, the issues, such as inadequacy of time, car sickness, transport readiness, long distances, and lack of funding were found problematic.

Apart from the negative response in the place-centered lens, the result also showed some positive responses. According to the questionnaire, the students were impressed by the setting of hotel the most, such as the design, buildings, atmosphere, swimming pools, rooms, and surroundings. In accordance with the photovoice report, most of the students photographed the hotel's atmosphere, surroundings, and equipment in the hotel. More than half of the students chose their favorite photos of the hotel setting, the room, and the hotel decoration. For example, the students explained their favorite picture of a restaurant about meal serving times and the types of cuisines. In addition to the questionnaire result, it showed that most of the students (33.33%) were impressed by the hotel in terms of the design, building, atmosphere, swimming pool, room, and surroundings. It was a valued opportunity to explore and discover the real place and situation out of the confined classroom. One of the students said:

"I've never been to a five-star hotel. I was very excited. When I entered the hotel, I was very impressed by the hotel's decoration and its design. What a luxurious atmosphere! I've never seen it before."

5.5 The culture-centered lens

The culture-centered lens focuses on the teacher, the peers, and the people involved during the whole trip such as the special lecturer and

the guided-tour staff. As it can be seen from the questionnaire and the interview result, some of the students (14.04%) said that they were impressed by the special lecturer and the hotel staff because they were smart and friendly. Similarly, they were impressed with the guided tour leaders. The students found that the hotel staff aspire to be smart and impressionable in the hospitality career in terms of pleasant personality, proficiency in English, and to be good-service minded.

In addition, their friends and teachers on the trip also made this trip memorable and fun; they had opportunities to interact with them throughout the trip. Also, in the photovoice report, some of the students chose group photos and wrote captions about the good memory with their friends. The students also really appreciated their teacher who was dedicated and helped expose them to gain direct experiences outside of the classroom. Some of them reported:

“I had more opportunity to talk with some classmates I rarely talk to in the classroom.”

6. Discussion

Regarding the key findings, the students showed positive attitudes towards guided field trip to five-star hotel which is in line with Kolb's (2014) Kolb's experiential learning model. First of all, the students get involved in a direct experience through hotel inspection, special lecturer from the hotel managers, and discussion with the experienced hotel staff. Secondly, through discussion session with them, the students had opportunities to ask and acquire the reliable information of hospitality and tourism industry as much as they would like to know. They also developed their understanding beyond the textbook and in-class activities such as hotel characteristics, hotel management, and several duties in hospitality. The

field trip also boosted what the students have learned in their classroom. (similar to Fuller's, 2006) research, field trip visitations help enhance the students' understanding in the subject because they were exposed to the 'realworld' situation. Moreover, field trip helped enrich their knowledge in the area of hospitality and tourism industry. Thirdly, the key findings revealed that after the guided field trip, the students returned to the university with the awareness of the need for self-development in English competency and transferrable skills. Since English language are needed in tourism and hospitality workplace and considered to be the crucial tool for communicating in the workplace, welcoming and greeting the guests, attracting and entertaining tourists (Taraporn, Torat, and Torat, 2014; Zahedpisheh et al., 2017), most of the students aimed to obtain more English knowledge and transferrable skills. Some interviewees responded that they accepted the guest speakers in the special lecture session as good role models because they were smart and proficient in English. This experiential learning could urge the students to be self-autonomous learners as they tried to improve and practice their English skills through English movies, songs, and out-of-classroom textbooks. Finally, the experiences from the field trip could motivate them to be prepared and improved themselves for the job training and career in the future. They could interpret and theorize their experiences and apply them to make their own decision for their career path. Some students said before the field trip, they were interested in airlines and tour guide career, but after the field trip, they showed more interests in a hospitality career after they had experienced the hotel lecture and inspection. (like Behrendt's, 2015) study, it was found that visiting the Stone Lab influenced the students' future careers and life plans. Some of them changed their interest from languages to environment science. Therefore, the experiences obtained

from the guided field trip promoted the students to set their own career goals.

7. Conclusion and Recommendations

This study reported on the students' perceptions on a guided field trip and its benefits for the pedagogy of hospitality studies. The findings from the study confirmed that the students gained knowledge beyond the classroom such as, five-star hotel characteristics, the hotel management system, and the duties and responsibilities of each hotel department. Also, exposing the students to hospitality context help those to conceptualize their future career path. The students realized how to prepare themselves in their careers in terms of English proficiency, good personality, and service minded. Some students evaluated themselves whether they could work in this field or not. Since the students found the guided field trip meaningful and valuable, it may bridge the theory in the classroom into practice. The instructors and school administrators might include experiential learning activities such as field trips in their lesson plans and course curricula to make the learning process more alive and fun. Further studies on the hospitality industry could be conducted on the long-term impact of a field trip, how to make a field trip more meaningful and enjoyable, teachers' roles in a field trip, or how to develop the method of field trip assessment.

Acknowledgements

I am very grateful for the financial support from Prince of Songkla University, Trang Campus.

References

- Anderson, D., Kisiel, J., & Storksdieck, M. (2006). Understanding Teachers' Perspectives on Field Trips: Discovering Common Ground in Three Countries. **Curator: The Museum Journal**, **49**(3), 365-386.
- Behrendt, M. (2015). The Nature of High School Students' Experiences At a Great Lakes Biological Field Station. **International Journal of Learning, Teaching and Educational Research**, **10**(3), 1-16.
- Behrendt, M., & Machtmes, K. (2016). Photo voice As an Evaluation Tool for Student Learning on a Fieldtrip. **Research in Science & Technological education**, **34**(2), 187-203.
- Bruening, T. H., Lopez, J., McCormick, D. F., & Dominguez, D. R. (2002). Active Learning: The Impact on Students Participating in an Extended Field Trip to Puerto Rico. **Journal of Agricultural Education**, **43**(4), 67-75.
- DeWitt, J., & Storksdieck, M. (2008). A Short Review of School Field Trips: Key Findings from the Past and Implications for the Future. **Visitor Studies**, **11**(2), 181-197.
- Coll, S. D., Coll, R., & Treagust, D. (2018). Making the Most of Out-Of-School Visits: How Does the Teacher Prepare? Part II: Implementation & Evaluation of the Learner Integrated Field Trip Inventory (LIFTI). **International Journal of Innovation in Science and Mathematics Education (formerly CAL-laborate International)**, **26** (4): 20-29.
- Felder, R. M., & Brent, R. (2009). Active Learning: An Introduction. **ASQ Higher Education Brief**, **2**(4), 1-5.
- Fuller, I. C. (2006). What Is The Value of Fieldwork? Answers from New Zealand using Two Contrasting Undergraduate Physical Geography Field Trips. **New Zealand Geographer**, **62**(3), 215-220.

- Goh, E. (2011). The Value and Benefits of Fieldtrips in Tourism and Hospitality Education. **Higher Learning Research Communications**, 1(1), 60-70.
- Gomez-Lanier, L. (2017). The Experiential Learning Impact of International and Domestic Study Tours: Class Excursions that are more than Field Trips. **International Journal of Teaching and Learning in Higher Education**, 29(1), 129-144.
- Harsell, D. M., & O'Neill, P. B. (2010). Experiential Learning: Lessons Learned from the UND Business and Government Symposium. **American Journal of Business Education(AJBE)**, 3(8), 27-34.
- Ingle, W. K., & Johnson, D. (2019). Photo Voices of Urban Educational Leadership Students Abroad in Peru. **Frontiers: The Interdisciplinary Journal of Study Abroad**, 31(1), 74-110.
- Kim, C. S., Bai, B. H., Kim, P. B., & Chon, K. (2018). Review of Reviews: A Systematic Analysis of Review Papers in the Hospitality and Tourism Literature. **International Journal of Hospitality Management**, 70, 49-58.
- Knott, V. E., Mak, A. S., & Neill, J. T. (2013). Teaching Intercultural Competencies in Introductory Psychology via Application of the Excellence in Cultural Experiential Learning and Leadership Model. **Australian Journal of Psychology**, 65(1), 46-53.
- Kolb, D. A. (2014). **Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development**. FT press.
- Lima, A., Vasconcelos, C., Félix, N., Barros, J., & Mendonça, A. (2010). Field Trip Activity in an Ancient Gold Mine: Scientific Literacy in Informal Education. **Public Understanding of Science**, 19(3), 322-334.

- National Research Council (2009). **Learning Science in Informal Environments: People, Places, and Pursuits**. Washington, DC: The National Academies Press.
- Orion, N. (1993). A Model for the Development and Implementation of Field Trips as an Integral Part of the Science Curriculum. **School Science and Mathematics**, 93(6), 325-331.
- Rohlf, G. (2015). How to Make Field Trips Fun, Educational, and Memorable: Balancing Self-Directed Inquiry with Structured Learning. **The History Teacher**, 48(3), 517-528.
- Sanders, D., & Armstrong, E. K. (2008). Understanding Students' Perceptions and Experience of a Tourism Management Field Trip: The need for a graduated approach. **Journal of Hospitality & Tourism Education**, 20(4), 29-37.
- Taraporn, T., Torat, S. N., & Torat, B. (2014). The Development of Hotel English Training Program Focusing on Task-based Instruction to Enhance Communication Skills. **Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts)**, 7(5), 205-221.
- Tuma, L. A., Janes, P., & Cook, R. A. (2017). The Impact of Experiential/hands-on International Experiences on Hospitality, Event, and Tourism Students. **Journal of Hospitality and Tourism Management**, (30), 22-28.
- Wilang, J. D. (2017). Silence of Japanese students in a Thai EFL context. In **English in South-East Asia Conference 2017 (DRAL 3/ESEA 2017)** (pp. 94-104).
- Zahedpisheh, N., Bakar, A., Zulqarnain, B., & Saffari, N. (2017). English for Tourism and Hospitality Purposes (ETP). **English Language Teaching**, 10(9), 86-94.

**ความร่วมมือด้านการศึกษาและการฝึกอบรมในโลกร่วมสมัย:
กรณีศึกษาความร่วมมือด้านการศึกษาและฝึกอบรม
ของเวียดนาม-ออสเตรเลีย (พ.ศ. 2552 - พ.ศ. 2564)
Educational and Training Cooperation in the
Contemporary World: A Case Study of Vietnamese-
Australian Educational and Training Cooperation
(2009 - 2021)**

Ha Trieu Huy¹

Received: September 20, 2021/ Revised: October 25, 2021/ Accepted: December 9, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความสำเร็จของเวียดนาม-ออสเตรเลียในความร่วมมือด้านการศึกษาและการฝึกอบรม ซึ่งเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือนับตั้งแต่ปี 2009 ผู้เขียนได้ใช้แนวคิดพื้นฐานของแนวคิดเสรีนิยม การทูตสาธารณะ และอำนาจละมุน โดยใช้วิธีการทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในรายงานวิจัยนี้ ผลการวิจัยพบความสำเร็จที่โดดเด่นของความร่วมมือด้านการศึกษาและการฝึกอบรมระหว่างเวียดนาม-ออสเตรเลีย ได้ลงนามในคำอวยพรและบันทึกข้อตกลง ตลอดจนจำนวนนักศึกษาเวียดนามที่เพิ่มขึ้น ตลอดจนการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกของออสเตรเลียในเวียดนามและออสเตรเลีย การทำงานของรัฐบาลออสเตรเลียและองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรช่วยกระชับความสัมพันธ์ทวิภาคีและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในลำดับชั้นการศึกษาของเวียดนามทุกระดับ ในอนาคต บทบาทที่ปฏิเสธไม่ได้ของแนวคิดเสรีนิยมและการทูตสาธารณะ มีแนวโน้มที่จะกระตุ้นความร่วมมือด้านการศึกษาระหว่างเวียดนาม-

¹ Faculty of History, University of Social sciences and Humanities, Ho Chi Minh City,
Email: Hatrieuhuy97@gmail.com

ออสเตรเลียอย่างต่อเนื่องมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น บทความนี้จึงคาดการณ์ถึงโอกาสของความสัมพันธ์และให้คำแนะนำแก่ทั้งเวียดนามและออสเตรเลียในการดำเนินการความสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: ความร่วมมือด้านการศึกษาและการฝึกอบรมเวียดนาม-ออสเตรเลีย
เสรีนิยม อำนาจละมุน การทูตสาธารณะ

Abstract

This article examined the accomplishments of Vietnam and Australia in educational and training cooperation since their comprehensive partnership began in 2009. The author applied the fundamental rules of Liberalism, public diplomacy, and soft power, while using both quantitative and qualitative methods to deal with the issues addressed in this research paper. The findings revealed that the prominent achievements of the Vietnamese-Australian educational and training cooperation have been signed wishes and memoranda, the increasing number of Vietnamese students in Australia, and the rapid expansion of Australia's facilities in Vietnam and Australia. The allocations of the Australian Government and non-profit organizations have strengthened bilateral relations and have produced significant changes in all levels of the Vietnamese education hierarchy. In the future, the undeniable role of Liberalism and Public Diplomacy is likely to stimulate Vietnam-Australia educational cooperation more and more intensively. Therefore, this paper also anticipates this relationship's prospects and proposes some suggestions for both Vietnam and Australia to conduct this relationship more effectively.

Keywords: Educational and training cooperation, Vietnam-Australia, Liberalism, Soft power, Public diplomacy

Introduction

Educational and training cooperation is an inevitable trend in contemporary international relations in the context of globalization and worldwide cooperation. Vietnam and Australia are not exceptional. Vietnam-Australia bilateral diplomacy originated from the convergence of their national interests in the context of globalization. The deep integration of Vietnam and the extensive involvement of Australia in Southeast Asia resulted in the "Comprehensive Partnership" of this relation in 2009. This event was a turning point that accelerated educational cooperation between Vietnam and Australia. Since Strategic Partnership in 2018, educational and training cooperation has been tightened and gained predominant achievements to motivate national education of Vietnam and the index of Australian soft power in the world.

Specifically, education plays a vital role in improving the quality of human resources. With the inception of *Doi Moi*, Vietnam embarked on extensive educational cooperation with Western countries and capitalist countries in different regions of the world. The objective of Vietnam was to approach their educational advancements in pedagogical and assessment methods and modern educational mechanisms. This policy directly contributed to the success of *Doi Moi* and international integration in Vietnam. The 10th Congress of Vietnam Communist Party (2006) put stress on the importance of education, training, and scientific technology. It is supposed that education was a driving force for Vietnam's Industrialization and Modernization (Vietnam Communist Party, 2007: 278). This viewpoint was continuously reasserted in the 11th Congress of Vietnam Communist Party (Vietnam Communist

Party, 2013: 313) and the party opined that education would promote well-qualified human resources and satisfy the demands of the fourth Industrial Revolution and international integration (Vietnam Communist Party, 2021: 136). The necessity of education encouraged Vietnam to seek both copious aid and foreign investments for intensive training courses and educational renovations.

Meanwhile, the educational cooperation of Australia in international relations depends on Australia's notion of soft power. Educational cooperation is one of the objectives in the Public Diplomacy Strategy 2014-2016 of Australia. This plan aims to invigorate Australia's effects, reputation, and international relations by boosting a transparent, creative, and self-assured vision for Australia's international policies, reflecting their national interests, and improving domestic affairs. It also underlines that education assets go with public diplomacy's economic, creative, cultural, and sporting values. Most importantly, the pivot region in this policy is Indo-Pacific, including Vietnam (Australian Government, 2014). Besides, Australia issued National Strategies for international education until 2025. It stated that education export is a part of soft power to facilitate mobilization for students, teachers, and lecturers. There are three pillars of this policy: (1) Reinforce educational principles of Australian education to bring the best experiences for learners; (2) Boost national cooperation, international cooperation, and sustainable development in linking alumni and their mobilization; (3) Boost global competition for Australia's educational services and expand the market of international education (Department of Education and Training (DET), 2016). Moreover, the Australian Government stated that Southeast Asia is located in a nexus of strategic competition in the Asia-Pacific Ocean. It concentrates on the relationship with ASEAN so as to make forums for peace, stability, and prosperity (Australian Ministry of Foreign Affairs, 2017: 43). It intends to

unceasingly build on extensive fields with ASEAN countries, mainly educational and people-to-people links (Australian Ministry of Foreign Affairs, 2017: 44).

Generally, the clash of developing education and rising soft power becomes a critical factor in linking Vietnam with Australia in a long-term cooperative relationship that contributes to significantly improving Vietnamese education and indirectly diffuses Vietnamese values to the international community. Therefore, researching Vietnam-Australia's educational cooperation is committed to strengthening this relationship and sharing mutual values for both countries, promoting soft power, and reciprocally gaining national interests in the upcoming years.

Literature Review

Vietnam and Australia's educational cooperation is not a novel academic topic. Thang Manh Tran and Dorian Stoilescu published a scholarly paper titled “An Analysis of the Content, Policies, and Assessment of ICT Curricula in the Final Years of Secondary schooling in Australia and Vietnam: A Comparative Educational Study” in the Journal of Information Technology Education (Thang and Stoilescu, 2016). This paper examines the effectiveness of the ICT program in evaluation for students at secondary school and analyzes advantages and disadvantages in the application of Vietnam and Australia to propose some recommendations for both country's education. Despite having an approach of education studies, this research contributed to suggesting the author's research paper to scrutinize Australia's experiences of improving Vietnamese education. Meanwhile, Zachary Abuza soon generalized the initial achievements of Vietnam in educational reform via international approaches to capitalist countries by an article named “The Politics of Educational Diplomacy in

Vietnam: Educational Exchanges under Doi Moi”. The author appreciated the fundamental change in the Vietnamese leaders' outlook to willingly absorb the educational progression of the Western countries (Abuza, 1996). Zachary cited a typical example of the US-Vietnam Educational Diplomacy as the starting point of Vietnam's educational and open-door policy after 1995. The reliance on the first case study of US-Vietnam educational cooperation makes the author of this research paper wish to employ the research methods and results of Abuze to study educational diplomacy between Vietnam and Australia. This is a typical work-related to initial norms of soft power and educational cooperation.

Besides, the article *Overseas students: immigration policy changes 1997–2015* written by Harriet Spinks, gave a better understanding concerning the Australian Department of Education and Training's switching policies on immigration with Vietnamese students studying abroad as well as international students from 1997 to 2015. It can be said that the policy modification was substantial due to promoting the rapid growth of foreign student education in Australia. It has constantly been striving to benefit from educational diplomacy to boost its value of soft power thanks to diaspora policy. The study has given us a synopsis of Australia's immigration programs, especially the positive modifications in attracting international students from Vietnam for an international course (Australia Parliament House, 2016). Likewise, *Education Policy Outlook: Australia*, published in 2013 by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) in June 2013, presented the most comprehensive and clear presentation of the Australian Government's effective policies. The author analyzes the rationality and quality of education in Australia compared to other countries globally, the vision and educational equipment for Australian students in

education, and the potential labor market. Furthermore, the document mentioned policies to raise awareness for national education, such as improving schools, a friendly environment, fostering leaders and teachers, and focusing on school assessment and evaluation. In addition, the document also clearly shows the strict, systematic, and scientific management of Australia's education policy (Organization for Economic Co-operation, 2013).

Recently, Vietnamese researchers have paid their scholarly attention to this research topic. Initially, Nguyen Ho Phuong Chi – a Vietnamese student at the RMIT University in Australia, provided her practical experiences to readers via a research paper “Absorbing Australia Culture through the Exchange Program at RMIT International University in Vietnam”. Chi outlines a case study of Vietnamese students following an exchange student course in Australia. She indicates that learning in Australia helped Vietnamese students improve their English proficiency and enhance individuals' personal growth. Simultaneously, the author assumed that Vietnamese students confronted cultural sensitivity, discrimination, fear, and academic apprehension in their course (Nguyen Ho Phuong Chi, 2013). Eventually, she suggested that exchange program arrangement and more experiences sharing on pre-departure orientations are crucial for educators and teachers to equip their potential exchange students with necessary skills prior to their matter-of-fact experiences in their course. Personally, this research paper clearly examines the benefits and difficulties of Vietnamese students in Australian education. The down-to-earth experiences are strong evidence to evaluate all aspects of Vietnam-Australian educational and training cooperation, and this research paper primarily depends on Chi's findings to make accurate suggestions for this relation. In the meantime, Dao Thi Thu Giang

underscored the role of higher education in Australia- Vietnam education collaboration impacts: a case study in Foreign Trade University. The author perused the Foreign Trade University (FTU)- a typical example of international cooperation and modern higher education in training high-quality human resources for Vietnam. She supposed that international collaboration with students and teaching staff resulted in the achievement of the FTU vision and strategy. Australia collaborations with FTU have had a wide range of positive social impacts in Vietnam through scholarships, international conferences and exchanges, and research collaboration, and then there are four key arguments to discuss the role of Australia in Vietnam. First, it is the Australian Government's aid program (AusAID). Second, opportunities in partnership and exchange scholarships are major drivers for Vietnamese students, and it is Vietnam's recognition of the advancement of Australia. Last, educational cooperation is likely to make a linkage with economic investments (Dao, 2013). A case study of Giang contributed to raising pivotal issues of Vietnam-Australia educational and training cooperation in the future. Significantly, the undeniable role of Australia's scholarship and investments are expected to make a major alternation for the national education of Vietnam.

In general, an academic overview of this field provided a scholarly significance to this research paper in light of their diverse approaches and professional analysis on Vietnam- Australia educational and training cooperation. Primarily, it should be appreciated that Vietnamese students' experience contributed to elucidating Australian education's effectiveness and making accurate assessments regarding Vietnam-Australia cooperation. Meanwhile, the other works initially referred to this relation, and authors anticipated the potentials of

Vietnam in educational integration in regional and international environment after its Doi Moi. However, few works depend on methodological approaches and research methods of international relations. Moreover, it is questionable that both Vietnam and Australia gained new educational accomplishments in their new situation of bilateral relations. While Vietnam is expected to maintain the stability of its foreign policies, Australia also intends to raise their voice in regional affairs of Southeast Asia as well as tie its relations to members of ASEAN. Thereby, the objectives of this paper are to provide new evaluations of this educational cooperation via objective data and foresee future and scenarios of this topic in the future.

Methodology and Research Methods

1) Methodology

This research paper has compliance with the fundamental principles of Liberalism in international relations. While Realists obstinately assumed that power and balance power play a vital role in the international environment, Liberalists, by contrast, strongly underline the role of international cooperation or collaboration in the new context of international relations (Viotti & Kauppi, 2012: 129). It is possible that a Post-Cold War world with its characteristics is likely to gain its national interests through soft power and negotiations. This theory also raises the value of nongovernmental, transnational organizations in world politics. Meanwhile, Daniel Deudney and G. John Ikenberry denoted three elements of liberal world order. They highlighted that the liberal international order is international norms. Liberal norms favor international cooperation, human rights, democracy, and the rule of law (Meiser, 2018: 3). The essence of a government is more democratic than

the previous government in the post-cold war context. The majority of countries in the world are recommended to adopt the new tendencies of the war, including bilateral and multilateral cooperation, to make a direction for economic well-being and political stability. Simultaneously, liberalists made an attempt to explain the role of private groups, organizations, and arrangements to advance their social and political goals (Moravcsik, 1997: 7). It is considered that this theory has a strong correlation with the role of public diplomacy in modern diplomacy of the world while widely recognizing key roles of nongovernmental organizations and individual interests in international relations.

Particularly, Mark Leonard stated that public diplomacy involves a much broader group of people on both sides and a broader set of interests beyond the Government of the day. It is based on the premise that a country's image and reputation are public goods that create an enabling or disabling environment for individual transactions (Leonard, 2002: 8-9). It is indicated that public diplomacy contributed to fulfilling all missions of national diplomacy through the voice of the NGOs and people. It is evident that these factors have an avidity to reassert their role in the international environment. The proliferation of NGOs results in the widespread promotion of national values to other countries, and the nation is likely to gain national interests by virtue of this channel. Meanwhile, European Parliament Preparatory Action believed that "Public Diplomacy refers to the process whereby a country [or an entity] seeks to build trust and understanding by engaging with a broader foreign public beyond the governmental relations that, customarily, have been the focus of diplomatic effort." (European Parliament Preparatory Action "Culture in EU External Relations", 2014). This viewpoint appreciates the role of public diplomacy because it supposed that all countries could

expand their international relations as well as generate a mutual understanding. In the Cold War phase, public diplomacy was unproductive in international relations due to different political viewpoints like a repercussion of realists. Resultantly, it might be difficult for a nation to comprehend the opponent's political scheme. Thus, war and conflicts are inevitable outcomes. The role of public diplomacy under the influence of Liberalists contributed to potential concording conflicts and building mutual fidelity in international relations, mainly in the context of globalization and developmental cooperation. Eventually, Joseph Nye created a notion of soft power. This definition may clarify and typify the role of Liberalism and Public diplomacy in the contemporary world. He supposes that a country can obtain the results it hopes in world politics because other countries can appreciate their values, set them an example, aspire to its level of wealth and openness-want to follow it (Nye, 2004: 175). By this method, the Government can apply its soft power to achieve its goals through educational cooperation. Through aiding the source of scholarships for students, governments can promote the pre-eminent power of education. Nye appreciated soft power's critical role because it can attract other actors to reach acquiescence (Nye, 2004: 6). Compared to hard power, soft power does not coerce people into mandatory regulations or tied agreements.

Educational and training cooperation is a category of public diplomacy, while this cooperation is still a hybrid method that combines state diplomacy with public diplomacy and soft power under the influence of Liberalism. All nations participate in the international milieu to seek their own national interests via bilateral and multilateral relations. While developing countries depend on their integration to encourage developed countries to allocate money for educational

renovations and educational quality enhancement, developed countries take advantage of this opportunity to promote their advancements and achievements to improve their position in the international environment. Obviously, it is a specific reaction in a clash of harmonious interests.

2) Research methods

Liberalism and definitions of public diplomacy and soft power are the critical theoretical framework of this research paper. Specifically, Liberalism is the best guide for this research paper, while knowledge of public diplomacy and soft power has a solid link to this theory. It is clear that most researchers made a strenuous attempt to explain Vietnam-Australia educational cooperation based on this theory. Thereby, the author of this paper would like to take advantage of its benefit to meticulously examine this relation's achievements and prospects comprehensively.

This research paper analyzes the achievements of Vietnam-Australia educational and training cooperation via qualitative and quantitative methods, though the author is prone to qualitative methods to deal with all issues of this paper. The qualitative method is applicable for educational accomplishments contingent on accurate data of Vietnam and Australia to examine educational accomplishments between Vietnam and Australia. The data source is gathered from the Department of Education and Training (DET). This official annually updates the number of overseas students, so this source is reliable for this research paper. The author conducts choosing a sample, collecting data, and analyzing data to find results precisely. In the meantime, the qualitative method is dedicated to analyzing events and assessing them based on foreign policies and their role in bilateral relations. Thus, the

author generalizes the main features of the bilateral relation and makes a projection for its prospects in the future.

Research results

Education and remain a prominent area of bilateral cooperation, and it results in warming the entire relationship. Consequently, Vietnam pursues a hedging strategy to maximize its benefits by expanding further cooperation with Australia to bolster the economic well-being and aim at a long-term partnership in all fields of bilateral cooperation. Two nations proclaimed the Viet Nam-Australia Comprehensive Partnership in 2009. It is found that there are three key accomplishments in this relation: the wishes and memorandum regarding education and the increasing number of students, as well as the mushrooming of Australia's educational facilities in Vietnam.

1) Wishes and memorandums

In the new context, education and training are interested and considered as a driving force for the two countries relations. In the “Declaration of Comprehensive Partnership between Vietnam and Australia” in 2009, the keyword “education” was mentioned six times. It is indicated that education is a central issue between Vietnam and Australia. On 7 September 2009, Deputy Minister of Education and Training of Vietnam Pham Vu Luan bilaterally met with leaders of the Australian Ministry of Education, Employment and Professional Relations to discuss ways to strengthen bilateral cooperation in education.

Meanwhile, Vietnam allowed Australia to construct educational buildings, officials, language centers in Vietnam via a project named *“Teaching and learning foreign languages in the national education*

system for the period 2008-2020”. This plan is expected to standardize the quality of linguistic education and English language proficiency of Vietnamese students. In October 2010, Vietnam and Australia officially signed *Vietnam – Australia Action Plan in the period of 2010-2013*. This event indicates that Vietnam paid much attention to Australian investments in education for Vietnam, and this country was looking forward to intensive cooperation to make a rational change in its private education. So far in 2011, the establishment of *Vietnam - Australia Joint Working Group on Education and Training* in Canberra 2011 remarked a great stride in this relation. Both countries defined that vocational education, higher education, kindergarten education, educational policies, and standardized diplomas are key fields of educational cooperation (Vietnam - Australia Joint Working Group on Education and Training, 2011). Obviously, the generosity of Australia offered Vietnam a comprehensive education, primarily in incidental fields of Vietnam, such as higher education and vocational training.

In 2013, the New South Wales State Department of Community Education, Ho Chi Minh City Department of Education and Training and EMG Education Company signed a Memorandum of Understanding on cooperation in college and professional training for students, teachers, and administrative officials (Mien, 2013). Australia put stress on improving the quality of vocational training in Vietnam and developing a network of colleges and professional secondary schools in Ho Chi Minh City. On the occasion of the 40th anniversary of diplomatic relations, they sanctioned a Memorandum of Understanding (MOU) on cooperation in education and training on 24 October 2013. It was believed that this wish would contribute to strengthening and tightening the relationship to gain a mutual understanding.

The memorandum has been continuously extensive through deepening previous wishes between the Ministry of Community Education and Training, State of New South Wales, Ho Chi Minh City Department of Education and Training and EMG Education in the course of a Vietnam prime minister's visit to Australia in 2015. Australia acquired to support Vietnam with universal assessment standards, assessment standards, and English language training. Simultaneously, Vietnam and Australia stimulated information exchanges on education and training programs between Ho Chi Minh City and New South Wales to develop vocational training courses and higher education. It is implied that there is a harmonious linkage between the role of state and local authority in order to address unexpected obstacles of Vietnamese education through both state and public diplomacy. Ho Chi Minh City is known as a very modern city of Vietnam, a pioneer in economy and education. Thereby, the educational cooperation between Ho Chi Minh City and the states of Australia can be seen as a typical example for other cities to emulate these achievements.

In 2018, the situation of Vietnam-Australia was thriving and gaining “Strategic Partnership”. According to James E. Henderson, it can be understood that In a strategic partnership, the partners remain independent; share the benefits from, risks in and control over joint actions; and make ongoing contributions in strategic areas (Henderson, 2014). In this case study, the approach of Australia is prone to Vietnam’s market and defense in an alliance to deter the power of China’s soft power in Southeast Asia. On this opportunity, Vietnam would like to benefit from Australia's involvement in regional issues to make a close connection with educational cooperation and training. Nguyen Xuan Phuc and Malcolm Turnbull officially signed a Memorandum between Vietnam and

Australia. This paper highlighted encouraging cooperation on improving teacher quality and curriculum development via Australian providers. Simultaneously, Australia came to an agreement for encouraging institutional collaboration in English language training development, mostly was Academic English for tertiary education. Besides, Australia promised to share its experiences and keep in contact with public and private universities and colleges of Vietnam in getting access to education technology, policy, and governance (The Government of Australia, 2018: 2). In the context of the COVID-19 pandemic, Australia actively encouraged distance learning and online training course for Vietnamese students. In 2020, Vietnam and Australia held a broad discussion about online education September 2020 to assist potential Vietnamese students soon approaching Australian education in light of global disruption to the education sector (RMIT University, 2021). Australia contributed to offering its international leadership in education to Vietnam's young people and lifelong learners in the situation of digital transformation of education. It is assessed that the program of Australian online education is an optimal method to avoid an inevitable disruption in Vietnam-Australia liaison in education. Accordingly, the educational market of Australia is expected to remain stable as well as Vietnamese students still have an opportunity to get Australian education without any restrictions.

2) The increase of Vietnamese students in Australia and the mushrooming of Australia's educational facilities in Vietnam

First and foremost, the increasing number of Vietnamese students in Australia is an optimistic reaction of Vietnam-Australia educational cooperation. The registration of the Vietnamese for training courses of Australia demonstrated that Australia earned an impressive revenue via

this source. Likewise, the promotion of Australian education made its index of soft power move to the ladder throughout those years. All data below is displayed for Vietnamese students in total number, vocational and tertiary education, respectively.

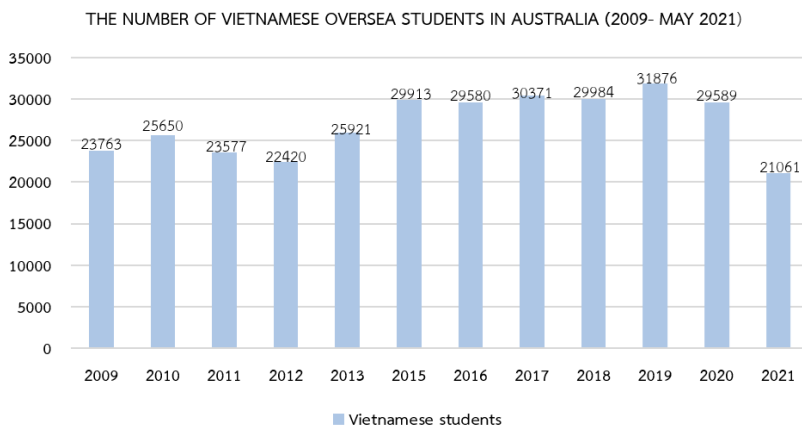

Figure 1: The number of Vietnamese overseas students in Australia (2009- May 2021)
(Department of Education, International students data 2021, 2021)

According to Figure 1, the number of Vietnamese overseas students in Australia witnessed an upward trend over ten years from 2009 to 2019. It peaked at 31,876 Vietnamese students in 2019 despite the fact that this figure experienced a slight decline in 2019-2021 due to the severe global pandemic. Despite a volatile phase, this number significantly soared compared to 335 Vietnamese students in Colombo programs in 1975. It is indicated that the policy of Australia was highly influential in order to appeal to Vietnamese overseas students for a rewarding experience in Australian education. Simultaneously, this figure is a predictable corollary while Vietnam and Australia continuously

signed wishes and official memorandums to tie their educational cooperation from 2009 to the present. It reveals that the Vietnam government attempted for their citizens to access the benefits of modern education. Accordingly, it implies that the expansion of Australian education notified a rising appearance of Australian soft power in Southeast Asia and Vietnam is a typical example.

More notably, Vietnam ranked fourth position in the top countries whose students followed an international course in Australia. The table below unveils this statement.

Table 1: Top countries in overseas students in Australia (until December 2020) (*Department of Education, International students data 2021, 2021*)

Rank	Nationality	Number of overseas students
1.	China	182.163
2.	India	118.981
3.	Nepal	57.644
4.	Vietnam	29.589
5.	Brazil	25.350
6.	Malaysia	21.545
7.	South Korea	19.424
8.	Indonesia	17.969
9.	Thailand	17.118
10.	Hong Kong	12.736

Based on this table, China is the leading country with the highest number of overseas students, ranked at 182.163. Meanwhile, Vietnam follows India and Nepal in educational opportunities in Australia. It points out that the number of Vietnamese students is significantly increasing in the overseas student community in Australia. On the other hand, it is

evident that the Vietnamese and Australian governments are conforming to articles of signed wishes and memorandums in their bilateral cooperation. Also, the rising number of Vietnamese students in Australia facilitated the growing cultural values of the Vietnamese community in Australia. It is a crux to promote the role of Vietnam’s soft power in Australia.

In addition, Vietnamese students are fully cognizant of the advantages of Australian education’s hierarchy. Resultantly, numerous primary and secondary school students participate in Australian education. The chart below illustrates this fact.

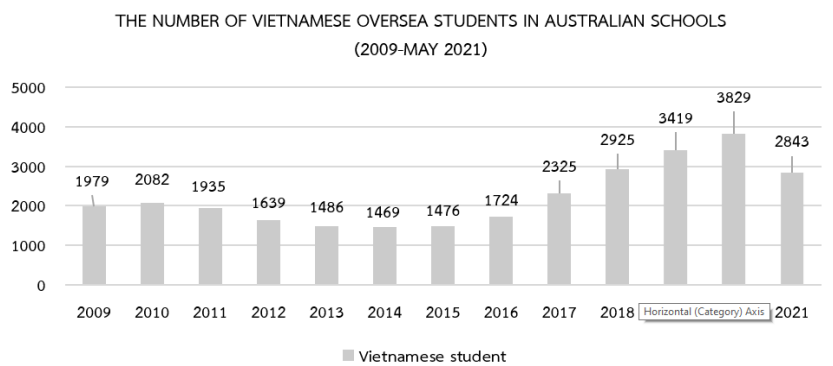

Figure 2: The number of Vietnamese overseas students in Australian schools (2009-May 2021) (*Department of Education, International students data 2021, 2021*)

Figure 2 proves there is a considerable increase in the number of Vietnamese overseas students in Australian schools. In 2009, the number was 1979 people, but it substantially augmented and peaked at 3829 students in 2020 despite an uneven period. Significantly, the number from 2015 to 2020 reveals a growth trend owing to the

tightening Strategic Partnership relation between Vietnam and Australia. Although educational cooperation in primary, secondary, and high school is not a pivotal scheme of this relation, it makes evidence that Vietnamese students gave their full credence to outstanding advancements in Australian education. The early participation of Vietnamese children and teenagers in Australia's educational hierarchy helped them enroll in tertiary education and became the potential high-quality resource for Vietnam.

In the meantime, the central objective of Vietnam-Australia educational cooperation is higher education and vocational education. In fact, the majority of the Vietnamese made enormous efforts to be entered a university in Vietnam. It is a critical policy of the Vietnam government to improve the quality of human resources and create a driving force for economic thriving and well-being. Australian leaders might be fully aware of this demand, so policymakers accelerated the implementation of policy in order to offer Vietnamese students' educational opportunities. Initially, Australia built some large-scale English Academic Language to assist the Vietnamese to improve their language proficiency. This is a fundamental method to crack all language barriers and open the door to Australian education for Vietnamese students. Likewise, Australia applied its educational paradigm in Vietnam through *RMIT University* and the *University of Queensland* in Vietnam to bring Vietnamese students to Australian higher education in the absence of expense preoccupation. Moreover, an opulent source of annual scholarships granted by Australia Awards offering hundreds of opportunities for excellent and middle-income students. The kindness of Australia reveals that it is making smooth path for Vietnamese students to receive exceptional Australian education. The chart below proves that

tertiary and vocational education of Australia generated opportunities for individuals to approach them.

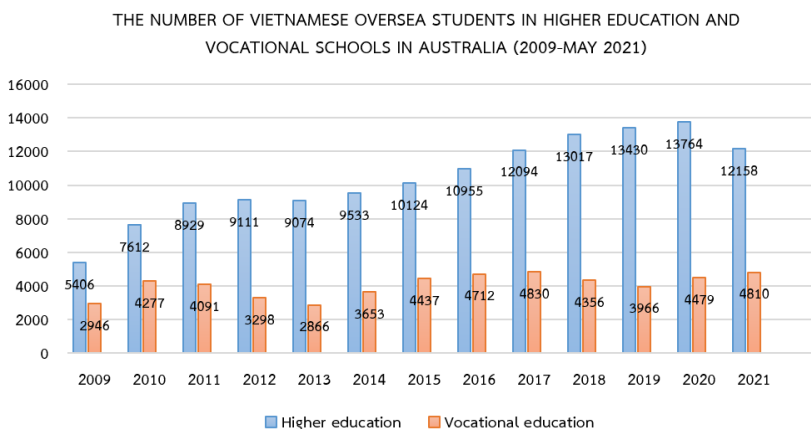

Figure 3: The number of Vietnamese overseas students in higher education and vocational schools in Australia (2009-May 2021) (*Department of Education, International students data 2021, 2021*)

According to Figure 3, the number of higher education and vocational students expressively increased from 2009 to 2021. The number of higher education reached its highest point at 13,764 students in 2020. This evidence verified that Vietnam and Australia had augmented their engagements in the sphere of education since their Strategic Partnership. Additionally, the figure for vocational students gradually rose, from 2946 students in 2009 and peaked at 4810 students in 2021. It divulges that Australian vocational education established a close link with Vietnamese students. Besides, Australia also provided educational assistance through twelve vocational-education textbooks given for Vietnam, and this program is being applied in 25 high-quality

vocational schools nationwide. Some facilities in Vietnam, such as the University of Industry in Hanoi and Ho Chi Minh City, College of Eastern Asia in Danang, were in collaboration with Australian vocational schools to educate Vietnamese students (Ministry of Labour - Invalids and Social Affairs, 2013). Australian students have started to select Vietnam for their internship via New Colombo Plan. It is estimated that 674 Australian students came to Vietnam in 2019, and this figure is 3609 in total in the period of 2015-2019 (Department of Education, 2020). This is an ideal occasion to exchange knowledge, experiences, and cultural values between Vietnamese students and Australian communities.

Furthermore, the expanding Australian school in Vietnam made accurate proof of Australia's involvement in the Vietnamese education hierarchy. Evidently, Australia aided in establishing various private schools in Vietnam. This Australia's valuable support was likely to satisfy the demands of a rapidly expanding global training market. For instance, Western Australia School System (WASS) is a well-known Australian education system in Vietnam. Its training quality is highly appreciated, and its curriculum is worldwide recognized. Alumni are likely to win a chance to learn overseas after their graduation in Vietnam. Besides, WASS provides a creative and active learning environment for students. Simultaneously, it contributes to buttressing a well-rounded foundation of knowledge for students to develop throughout their training comprehensively. Besides, the *Vietnam Australia International School system* (VAS), established in 2004, is a very well-known Australian school system in Vietnam. It contains a wide range of training programs for students in all levels of pre-higher education. This system is committed to training more than 8500 Vietnamese students from kindergarten to Grade 12 and possessing eight campuses in Ho Chi Minh City (VAS, n.d.).

This school principally focuses on improving the quality of instructors by multi-requirements in communication, collaboration, pedagogical methods substantiated on Australia's standards. The core-curriculum subjects are yearly updated in teaching content, which conveniently adapts new knowledge experiences of Vietnamese students. By early 2020, 3,624 local students had been learning at Australian schools in Vietnam, which increased up to 17.1% compared to 2019 (Department of Education, 2020). There were three types of curriculum they experienced in their courses: South Australia Certificate of Education, Western Australian Certificate of Education, and Victorian Certificate of Education. Accordingly, Vietnamese students own various selections for their learning objectives. Also, the objective of Australia-Vietnam private schools is to introduce bilingual education to Vietnamese students. These schools promoted Foreign Language Projects for Vietnamese students, and it considerably supported Vietnamese students for an extraordinary improvement in English proficiency through their academic performance and extra-curricular activities. From 2016 to 2018, there were 16 linked schools established between Vietnam and Australia (Department of Education, 2020). This system contributed to privatizing public schools in Vietnam and facilitating the Vietnamese students' desire for international education.

Discussion

In the context of globalization, the majority of leaders in the world are inclined to Liberalism, which is an effective technique for foreign policymakers to make a healthy competition in international relations. The rise of China and the appearance of the US in Southeast Asia is leading Australia to a scheme of expansion to restrain the power

of the US and China and spread its value in this region. In this case study, the rapid growth of Vietnam economy stimulated this country to seek educational opportunities to train a generation of high-quality human resources. Meanwhile, Australia is expected to depend on the advantages of education diplomacy to promote its power and position in international relations. Specifically, the Australian government supposed that "Our commitment to education, training and research exchanges will remain central to Australia's soft power. These exchanges build influence and strengthen people-to-people links and mutual understanding. Australia will continue to welcome hundreds of thousands of international students to our shores (Australian Ministry of Foreign Affairs, 2017: 111) while Vietnam has profoundly integrated into regions and intends to take a big push in all diplomatic relations. It is indicated that both countries have a joint vision statement of multiple spheres, yet educational cooperation is the most prominent field in the future.

Vietnam and the Australian government have a penchant for Liberalism and reinforce the role of public diplomacy and soft power in the future. Particularly for Vietnam, this country especially lays great emphasis on public diplomacy as one of the three pillars of national diplomacy. Despite not forming a norm of Vietnam soft power, it intends to build fundamental principles of Vietnam's soft power in the upcoming years (Vietnam Communist Party, 2021: 163). Meanwhile, Australia proclaimed that The Government is committed to marketing our commercial, educational and cultural credentials. This government intends to develop a more robust national brand that reinforces its reputation as a quality education provider internationally competitive investment destination. (Australian Ministry of Foreign Affairs, 2017: 110). A deficiency of human resources for a sparsely populated country like

Australia is explainable. Quite the opposite, Vietnam is an overpopulated country, which is likely to become a potential labor market for Australia. Hence, Vietnam is expected to benefit from Australia's investments and opportunities of the Australian Government's scholarship source, included Australia Awards, Endeavor Scholarships, Fellowships, and Endeavor Mobility Grants. Also, this country is expected to facilitate Australian private schools with equal national education and keep people-to-people contacts through educational and cultural exchanges.

In addition, Vietnam should raise its deep concern about public diplomacy, primarily in higher education. The collaboration of Vietnam and Australian universities should be strengthened in the following year. In the research of Dao Thi Thu Giang, the author supposed that the Australian Government's aid program (AusAID) plays a vital role in Vietnam's awareness and recognition (Dao Thi Thu Giang, 2013: 4). Likewise, Australians stated in the Foreign affairs White paper that "Our flexible vocational and higher education pathways help Australians develop skills to find jobs and opportunities in changing workplaces (Australian Ministry of Foreign Affairs, 2017: 55)." As a result, it is suggested that Vietnam effectively tie Australia's educational aid, not only is the source of scholarship but also conducting other educational projects in the level of public diplomacy in cooperation among both countries' universities. For example, Vietnam and Australia are reciprocally implementing Aus4Skills for Vietnamese students in the mountainous region of Vietnam. This program aims at mountainous universities of Vietnam and improving human resource quality in impoverished areas.

However, it is crucial that Vietnam issue rigorous regulations for Vietnamese students to serve their country after graduation to avoid a brain drain problem. Consequently, Vietnam can allocate Australia's aid

in revamping facilities, hiring well-qualified lecturers, and reforming the curriculum attached to the practicality. Through Australia's scholarship, Vietnam should have a strong synergy with Australia in spurring students to select Australia for their careers. Also, it should offer governmental scholarships for Australian students to follow an exchange course in Vietnam. It is an optimal method to promote the cultural and historical values of Vietnam and its soft power. In the context of the COVID-19 global pandemic, Vietnam and Australia can spread shared experiences in online education and distance learning. It is the best way to foster cross-educational exchange during the pandemic and avoid educational disruptions for both countries.

While vocational training may become a pivotal issue of Vietnam-Australia educational cooperation, Australia proclaimed that "Our support for vocational education and training, including the Australia-Pacific Technical College and universities in the region, and scholarships for study in Australia, will have a sharper focus on preparing graduates for employment and community engagement (Australian Ministry of Foreign Affairs, 2017: 103)." Accordingly, the vocational school system in Vietnam should effectively exploit Australian-based training methods in education. The type of training should be varied: full-time, part-time, second degree, distance learning. Owing to Australia's experience, the Vietnam university system should make an attempt to cooperate with Australia for career-orientation programs, job fairs, and professional consultants. Australia supposed that "We will continue to deliver our distinctive model of education that connects early vocational education and training to ensure that domestic and international students obtain a world-class education and student experience. The Government is examining ways to increase recognition of Australian

qualifications and licensing, creating new opportunities to professional export services and increasing the value of Australian qualifications to international students (Australian Ministry of Foreign Affairs, 2017: 67).” This is a rewarding opportunity to make a major change for the vocational training system of Vietnam and significant change the Vietnamese’s thinkings about the importance of vocational education.

Besides, evidently, the Vietnam-Australia educational cooperation is bilateral, but Vietnam showed its weakness and passiveness in this relation. While the Australian government offered Vietnamese students a copious source of scholarships and learning opportunities, Vietnam still hesitantly provides cultural exchanges and academic chances for Australian students. In addition, Vietnamese students must undergo a few disadvantages in their course in Australia. Chi supposed that the majority of Vietnamese students confronted academic apprehension and fear of discrimination throughout their training course (Nguyen, 2013: 5-6). The main reason for these feelings originated from the ill-preparedness of Vietnamese education for its students. In addition, the dearth of extra-curriculum led to a lack of the Vietnamese’s soft skills and practical solutions. Although Vietnam ties its relation to Australia, the educational disparity between Vietnam and Australia is transparently conspicuous. It is high time that an education paradigm shift was a radical change that Vietnam was able to emulate Australia’s, mostly in vocational and higher education. First, Vietnam education is suggested to equip its students with practical skills via soft skill training. Vietnamese educators can benefit from the encouragement of Australia to radically reform the educational curriculum, apply new pedagogical methods and technology in teaching. The private school system of Australia is recommended to be a pioneer in meeting the urgent

requirements of Vietnamese parents and students. Additionally, Vietnam should encourage its universities to closely make a liaison with Australia's universities to strengthen the benefits of public diplomacy. Vietnam is suggested to depend on Vietnamese communities in Australia to promote its soft power included core values of Vietnamese history, culture, and society to build a notion of Vietnamese Studies in Australia's sciences. Likewise, it is recommended that Vietnam government should offer numerous scholarships to stimulate the interests of Australian students to come Vietnam for cultural and educational exchange courses.

Conclusion

To sum up, Vietnam- Australia ties in educational cooperation in the period of 2009-2021 experienced remarkable achievements. Based on the theory of Liberalism, Public diplomacy, and soft power, this paper generalizes two salient points of Vietnam-Australia educational cooperation. The findings indicate that two countries have been devoted to promoting individual values and national interests via educational diplomacy. While the quality of Vietnamese human resources has been significantly improved thanks to the aid of Australia, the appearance of the Vietnamese student community in Australia implies that Australia is effectively benefitting from this community to promote the educational values of Australia and bolster its soft power in Southeast Asia. It is suggested that a template for Vietnam-Australia cooperation to enhance Australia-ASEAN linkages be necessary to balance the soft power of the US and China in Southeast Asia. Through educational exchanges and scholarship, Australia is likely to work closely with the Vietnamese government to improve the quality of Vietnamese education, and

Vietnam is expected to encourage both government-to-government and people-to-people diplomacy to spread its potential soft power based on Vietnamese diaspora. All accomplishments of Vietnam-Australia denote that the prospects for deeper cooperation between Vietnam and Australia are forecasted to remain bright in the future.

References

- Andrew Moravcsik. (1997). *Liberalism and International Relations Theory*. Massachusetts: Unpublished.
- Australia Parliament House. (2016). **Overseas students: immigration policy changes 1997–2015**. Australia: Australia Parliament House. Retrieved August 9, 2021, from https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1516/OverseasStudents
- Australian Government, D. o. (2014). **Public diplomacy strategy 2014–2016**. Department of Foreign Affairs and Trade. Retrieved August 9, 2021, from <https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/public-diplomacy-strategy-2014-16.pdf>
- Australian Ministry of Foreign Affairs. (2017). **2017 Foreign policy White paper**. Australia. Retrieved August 9, 2021, from <https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/2017-foreign-policy-white-paper.pdf>
- Chu Mien. (2013). **Vietnam-Australia signed memorandum about educational and training cooperation**. Retrieved October 3, 2021, from <https://vov.vn/xa-hoi/giaoduc/viet-nam-va-australia-ky-ket-hop-tac-ve-giao-ducdao-tao-286900.vov>
- Dao Thi Thu Giang. (2013). Australia-Vietnam education collaboration impacts:a case study in Foreign Trade University. **Australia**

- Awards Alumni Conference 2013, (pp.66-69).** Retrieved October 25, 2021, from http://repository.petra.ac.id/16570/1/Publikasi1_05015_1242.pdf#page=67
- Department of Education and Training (DET). (2016). **Export income to Australia from international education activity in 2015-16.** Retrieved August 9, 2021, from <https://internationaleducation.gov.au/research/ResearchSnapshots/Documents/Export%20Income%20FY2015-16.pdf>
- Department of Education, S. a. (2020). **Australia- Vietnam Education cooperation: Memorandum of understanding on cooperation in education and training (activities from March 2018 to June 2020).** Retrieved August 9, 2021, from https://internationaleducation.gov.au/International-network/vietnam/PolicyUpdates-Vietnam/Documents/Aus_MOET_12.6.pdf
- Department of Education, S. a. (2021). **International students data 2021.** Retrieved August 9, 2021, from https://internationaleducation.gov.au/research/international-studentdata/Pages/International_StudentData_2021.aspx
- (2014). **European Parliament Preparatory Action "Culture in EU External Relations".** European Commission.
- James E. Henderson. (2014, August). **Strategic partnerships.** Retrieved October 26, 2021, from Research and Knowledge: <https://www.imd.org/research-knowledge/articles/strategic-partnerships/>
- Jeffrey W. Meiser. (2018). Introducing Liberalism in International Relations Theory. **the Journal of E-International Relations.** Retrieved October 25, 2021, from <https://www.e-ir.info/pdf/72781>
- Joseph Nye. (2004). **Soft power: The means to success in world politics.** New York: Public Affairs Publishing House.

- Mark Leonard. (2002). **Public diplomacy**. London: Foreign Policy Center Publishing House.
- Ministry of Labour - Invalids and Social Affairs. (2013). **Vietnam - Australia to strengthen cooperation in the field of vocational training**. Retrieved August 9, 2021, from <https://www.molisa.gov.vn/en/Pages/Detailnews.aspxIDNews=1440/>
- Nguyen Ho Phuong Chi. (2013). Absorbing Australian Culture Through the Exchange Program at RMIT International University in Vietnam. **Journal of International Education and Leadership**, 3(1), 1-9. Retrieved October 25, 2021, from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1135988.pdf>
- Organization for Economic Co-operation. (2013). **Education Policy Outlook: Australia**. Australia. Retrieved August 9, 2021, from https://www.oecd.org/education/EDUCATION%20POLICY%20OUTLOOK%20AUSTRALIA_EN.pdf
- Paul R. Viotti, & Mark V. Kauppi. (2012). **International Relations Theory (Fifth Edition)**. Glenview, Illinois: Pearson Education Publishing House.
- RMIT University. (2021, October 26). **Australia and Vietnam collaborate to share digital innovations in education**. Retrieved from RMIT University: <https://www.rmit.edu.vn/news/all-news/2020/sep/australia-and-vietnam-collaborate-to-share-digital-innovations-in-education>
- Thang Manh Tran and Dorian Stoilescu. (2016). An Analysis of the Content, Policies, and Assessment of ICT Curricula in the Final Years of Secondary schooling in Australia and Vietnam: A Comparative Educational Study. **Journal of Information Technology Education: Research**, 15, 49-73. Retrieved October 25, 2021,

from <http://jite.org/documents/Vol15/JITEv15ResearchP049-073Tran 2111.pdf>

- The Government of Australia. (2018). **Memorandum of Understanding on cooperation in education and training between the Government of Australia and the Government of the Socialist Republic of Vietnam**. Retrieved October 26, 2021, from <https://www.dese.gov.au/download/11171/vietnam-ministry-education-and-training-signed-15-march-2018-english/21441/document/pdf>
- VAS. (n.d.). *Vision and mission of VAS*. Retrieved August 9, 2021, from VAS: <https://www.vas.edu.vn/thong-diep#tam-nhin-su-menh>
- (2011). **Vietnam - Australia Joint Working Group on Education and Training**. Memorandum, The Australian Department of Education, Employment, and Workplace Relations, Canberra. doi: https://internationaleducation.gov.au/International-network/vietnam/publications/Documents/MOU%20signed%20English_FINAL.pdf
- Vietnam Communist Party. (2007). **Documents of the 10th Congress of Vietnam Communist Party**. Hanoi: National Political Publishing House.
- Vietnam Communist Party. (2013). **Documents of the 11th Congress of Vietnam Communist Party**. Hanoi: National Political Publishing House.
- Vietnam Communist Party. (2021). **Documents of the 13th Congress of Vietnam Communist Party (Volume 1)**. Hanoi: National Political Publishing House.
- Zachary Abuza. (1996). The Politics of Educational Diplomacy in Vietnam: Educational Exchanges under Doi Moi. *Asian Survey*, 36(6), pp.618-631. doi:<https://doi.org/10.2307/2645795>